

T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

ŞEMSEDDİN MUHAMMED B. ABDURRAHMAN ES-SEHÂVÎ'NİN
(902/1496) HAYATI, ESERLERİ VE TARİH SAVUNMASINA DAİR *EI-İ'LÂN*
Bİ'T-TEVBÎH LİMEN ZEMME'T-TARİH ADLI ESERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Prof. Dr. Kasım ŞULUL

Hazırlayan
Abdurrahim ARSLAN

ŞANLIURFA
2012

ONAY SAYFASI

Prof. Dr. Kasım ŞULUL danışmanlığında, Abdurrahim ARSLAN'ın hazırladığı "Şemseddin Muhammed b. Abdurrahman es-Sehâvî'nin (902/1496) Hayatı, Eserleri Ve Tarih Savunmasına Dair *el-İlân Bi't-Tevbih Limen Zemme Ehle't-Tarih* Adlı Eseri" konulu bu çalışma 26/07/2012 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından İslam Tarihi Ve Sanatları Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Prof. Dr. Kasım ŞULUL

Üye : Prof. Dr. Murat AKGÜNDÜZ

Üye : Doç. Dr. Cevher ŞULUL

Bu tezin İslam Tarihi Ve Sanatları Anabilim Dalında Yapıldığını ve Enstitümüz Kurallarına Göre Düzenlendiğini Onaylarım

Prof. Dr. Abdurrahman ELMALI

DEKAN

Prof. Dr.
Enstitü Müdürü

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan alıntılar, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Enstitünüz İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisiyim. Hazırlamış olduğum. Şemseddin Muhammed b. Abdurrahman es-Sehâvî'nin (902/1496) hayatı, eserleri ve tarih savunmasına *dair el-i'lân bi't-tevbîh limen zemme 't-tarih* adlı eseri, " konulu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara uygun olarak toplanıp sunulduğunu, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi beyan ederim.

26/07/2012

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

Abdurrahim ARSLAN

İmzası

YAZIŞMA ADRESİ:

Ekindöver Köyü

Viranşehir/ŞANLIURFA

Tlf. (0. 537) 471 53 63

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iii
ÖNSÖZ	iv
GİRİŞ	1
SEHÂVÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ	1
A. es-Sehâvî'nin Yaşadığı Dönemde Siyasi ve Kültürel Çevre	1
B. Sehâvî'nin Hayatı	3
1. Tarih ve Biyografi	9
2. Hadis İlimleri	10
3. Diğer Eserleri	10
D. el-İlân'ın Aynı Türden Diğer Eserlerle Mukayesesi	11
BİRİNCİ BÖLÜM	14
ES-SEHÂVÎ'DE TARİH USÛLÜ	14
A- İlimlerin Tasnifinde Tarihin Yeri	14
B. Tarihin Sözlük Anlamı	15
C. Tarihin Terim Anlamı ve Tarih İlminin Tanımı	17
D. Tarihin Konusu	20
E. Tarihin Yararları	21
1. Sehâvî'ye Göre Tarihin Yararları	22
2. Sehâvî'nin Farklı Âlimlerin Eserlerinden Aktardığı Tarihin Yararları	28
E- Kur'an-ı Kerim ve Kıssalar	36
F- Tarih İlminin Gayesi	39
G- Tarih Öğrenim ve Öğretiminin Dini Açıdan Hükümü	40
1. Tarihin Bilinmesi Ve Öğrenilmesi Vacip Olan Kısımları	40
2. Tarihin Meşgul Olunması Haram Olan Kısımları	41
3. Tarihin İlgilenilmesi Müstehap Olan Kısımları	42
4. Tarihin Meşguliyeti Mekruh Olan Kısımları	42
5. Tarihin Meşguliyeti Mubah Olan Kısımları	42
H. Tarihi Eleştirenlerin Eleştirisi (Tarih Müdafaası)	43
2. Tarihçiyi Ele Aldığı Konular Ve Kullandığı Üslup Yönünden Eleştirenler	45
İ- Tarihçide Bulunması Gereken Şartlar	51

1. Tarihçinin Şahsında Bulunması Gereken Şartlar	51
2. Tarihçinin Naklettiği Haberle İlgili Şartlar	53
İKİNCİ BÖLÜM.....	58
ES-SEHÂVÎ'NİN TARİH MESELELERİ VE KAYNAKLARI İLE İLGİLİ TESPİTLERİ	58
A- Hicri Takvim	58
B. Tarih Çalışmaları.....	63
C. Zehebî'ye Göre Konuları Bakımından Tarih Telifatı	64
D. Resulullah'ın Siyerine Dair Telif Edilen Eserler	67
1. Peygamber'in (a.s.) Siyerine Dair Müstakil Eser Yazarlar	70
2. Peygamber'in (a.s.) Siyerine Dair Nazım Eser Yazar Müellifler	71
4. Delâilü'n-Nübüvve Türü Eser Yazarlar	73
5. Peygamber'in (a.s.) Şemâiline Dair Eser Yazarlar	74
6. Peygamber'in (a.s.) Sıfatlarına (Sıfatü'n-Nebî) Dair Eser Yazarlar.....	74
7. Peygamber'in (a.s.) Ahlakına Dair Eser Yazarlar.....	74
8. Peygamber'in (a.s.) Mucizelerine Dair Eser Yazarlar.....	75
9. Hasâise (Peygamber'in (a.s.) Özellikleri) Dair Eser Yazarlar	75
10. Peygamber'in (a.s.) Hutbelerine Dair Eser Yazarlar	75
11. Peygamber'in (a.s.) Soyuna (Nesebu'n-Nebî) Dair Eser Yazarlar	75
12. Peygamber'e (a.s.) Salâvat Getirmenin Faziletine Dair Eser Yazarlar	76
E- Sehâvî'ye Göre Konuları Bakımından Tarih Telifatı.....	77
SONUÇ	87
KAYNAKÇA	88
ÖZET	92
ABSTRACT	93

KISALTMALAR

(a.s.)	: Aleyhissalâtü Veselem
Bint.	: Kızı
bkz.	: Bakınız
çev.	: Çeviren
Der.	: Dergisi
DİA	: Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
Fak.	: Fakülte
haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazreti
İ. A. (MEB)	: İslâm Ansiklopedisi (Mili Eğitim Bakanlığı Yayını)
İbn/bin	: Oğlu
md.	: Maddesi
(r. anha)	: Radiyallahu anha
(ra)	: Radiyallahu anh
(rh. a.)	: Rahmetullahi aleyh
thk.	: Tahkik eden
Ü.	: Ünüversite
v.	: Vefatı
v.dğr.	: Ve diğerleri
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve devamı
vs.	: Vesaire
yy.	: Yüz yıl

ÖNSÖZ

İnsanları belirli konularda çalışmaya sevk eden çeşitli saikler vardır. Bu çalışma, İslâm ilim dairesinde tarih usûlüne dair yazılanları araştırma isteğinin bir neticesidir.

Katib Çelebi'nin *Keşfü'z-zunûn'da* kaydettiği bin üç yüzden fazla tarih kitabı,¹ Müslümanların bu ilmi ne kadar ileri götürdüklerini göstermesine karşın, tarih usûlüne dair çok az şey yazılmış görünmektedir. Bu orantısızlığın gerçeklik payını araştırma merakı bizi, İslâm tarihçiliğinin yapısı ve usûlüne dair kaynaklara yönlendirildi.

Batılı müelliflerden Franz Rosenthal'in *İlmü't-Tarih İnd'l-Arab* adlı eseri İslâm tarihçiliğinin usûlü ile ilgili önemli metinler içermektedir. Bunlardan biri, Ebü'l-Hayr Muhammed Şemseddin b. eş-Şeyh el-Müfessir el-Mukrî Zeynuddin Abdurrahman b. Muhammed b. Ebi Bekr b. Osman es-Sehâvî el-Kahiri eş-Şafii'nin (831-902/1428-1497) *el-Îlân bi't-tevbih limen zemme't-tarih* adlı eseridir. Sehâvî'nin *el-Îlân'da* çeşitli kaynaklarda dağınık halde bulunan bilgileri bir araya getirmesi, tarih alanına ve çalışmalarına büyük bir katkıdır. Evet, böyle bir eserin telifi, keskin bir zekâyı, hummalı bir çalışmayı ve tam bir araştırmayı gerektirir.

Tarih bilgisinin önemi, tarih eğitim ve öğretiminin gerekliliği, tarih araştırmalarının bilimsel ve sosyal faaliyet, proje ve planlamalarda merkezi bir konuma sahip olduğu, tarih metodolojisi, İslâm tarihçiliğinin yapısı gibi birçok konuyu yetkin bir şekilde ele alan *el-Îlân*, günümüzde istifade edilen önemli bir kaynak olma özelliğini korumakla beraber ülkemizde fazla tanınmamış ve üzerinde çalışma yapılmamıştır. Aslında *el-Îlân* genel tarih araştırmacılarının yanı sıra İslâm tarih araştırmacılarının el kitabı mahiyetinde bir çalışmadır.

Tezimizde böyle yararlı ve güzide bir eserin tanıtımını yapmaya ve müellifinin değerli görüşlerini tahlil etmeye çalıştık.

Çalışmamız, bir giriş ve iki ana bölümden oluşmaktadır. Girişte, Sehâvî'nin yaşadığı dönemde siyasi ve kültürel çevre, kendisine intikal eden tarih anlayışı, Sehâvî'nin hayatı, eserlerinin listesi ve *el-Îlân bi't-tevbih limen zemme't-tarih*'in benzer eserlerle mukayesesi ele alındı. Birinci bölümde, Sehâvî'nin tarih usûlü ile ilgili görüşleri incelenmeye çalışıldı ve tarihi

¹ Bkz. İbn Hişâm, s. x (Neşet Çağatay'ın önsüzünden naklen).

eleştirenlere verdiği cevaplar ele alındı. İkinci bölümde ise, Sehâvî'nin tarih meseleleri ve kaynakları ile ilgili tesbitlerini ele aldık. Çalışmamızda eserin, Franz Rosenthal tahkikli, Sâlih Ahmed Ali'nin, Müessesetü'r-Risale tarafından 1986'de neşredilen tercümesini esas aldık.

Netice olarak, tarih usûlü konusunda vazgeçilmez kadim bir metinle ilgilendiğimizi söyleyebiliriz.

Emek isteyen bir işin bitirilmesi, tüm yorgunluğu alıp götürür. Bu çalışma konusunu tavsiye eden ve çalışmam boyunca yakın alaka, destek ve tavsiyelerini gördüğüm, tezin olgunlaşması için gerekli tashih ve katkılarda bulunan danışman hocam Prof. Dr. Kasım ŞULUL'a, Prof. Dr. Adnan Demircan'a Prof. Dr. Murat AKGÜNDÜZ'e, Yrd. Doç. Dr. Hüseyin AKPINAR'a ve çalışmayı bilgisayar ortamına nakletmemde desteğini esirgemeyen kuzenim M. Nafi ARSLAN'a en içten teşekkürlerimi sunarım.

Abdurrahim ARSLAN

Şanlıurfa 2012

GİRİŞ

SEHÂVÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

A. es-Sehâvî'nin Yaşadığı Dönemde Siyasi ve Kültürel Çevre

Ebü'l-Hayr Şemseddin Muhammed b. eş-Şeyh el-Müfessir el-Mukrî' Zeynuddin Abdurrahman b. Muhammed b. Ebu Bekir b. Osman b. Muhammed es-Sehâvî el-Kahiri eş-Şafii (831-902/1428-1497) Mısır'da fikri hayatın zirveye ulaştığı hicretin dokuzuncu asrının sonlarında yaşamış bir bilim adamıdır.

es-Sehâvî'nin doğup yetiştiği Mısır, Hz. Ömer (r.a.) zamanında Amr b. 'As'ın (r.a.) fethi ile İslâm topraklarına katılmıştır.

Mısır'a Peygamber Efendimizin (a.s.) ashabından birçok kimse yerleşti, İslâm'ın öğretilmesi konusunda büyük gayretler sarfettiler. Mısır'da ilmi faaliyet sahabenin yetiştirdiği kuşak olan tabiûn döneminde yoğunlaştı. Amr b. Haris, Yahya b. Eyyub, Hayva b. Şureyh, Leys b. Sa'd,(v.175/791) İbn Lehîa, İbn Vehb, İmam Şafîî,(150-204/767-820) İbn Kasım gibi ilim insanların ve mesai arkadaşlarının döneminde Mısır'da başta dini ilimler alanında olmak üzere ilerleme devam etti. Sehâvî'ye göre, "Mısır'da ilmi ilerleme Ubeydilerin 358'de Mısır'ı istila edip Kahire'yi inşa etmelerine kadar sürdü. Bu dönemde Mısır'da hadis ve Sünnet ilimlerine ilgi azaldı Şiilik yayıldı. Bu durum Mısır'ın 200 sene sonra Ehl-i Sünnet yöneticilerinin eline geçmesine kadar sürdü. Ve -Allah'a hamd olsun- Yüce Allah, Mısır'ı onların elinden (Haçlılara karşı mücadelesiyle tanınan İslâm kahramanı, Eyyubiler hanedanının kurucusu ve ilk hükümdarı) Salahaddin Yusuf b. Eyyub'un (iktidar yılları: 1171-1193) eliyle kurtardı. İlim geri döndü Şiilik zayıfladı".²

² Sehâvî, *el-İlân*, s. 280.

Mısır, sırasıyla Emevilerin, Abbasilerin, Fatımilerin ve Eyyubilerin yönetimine girmiştir. Daha sonra bu ülkede Türk ve Çerkez asıllı olan Memlûklüler (648-923/1250-1517) hükümran oldu. İlmî açıdan sahabe döneminden itibaren güçlü bir temele sahip olan bu ülke, Hicaz bölgesi ile Endülüs arasında bir köprü görevi üstlenmiştir. Doğal olarak bu iki bölgedeki olaylar Mısır'ı da etkilemiştir.

Moğollar 656/1258 yılında Bağdat'ı ele geçirerek Abbasi hilafetine son vermişlerdir. Yine Endülüs'teki Müslümanların geri çekilip o bölgeyi terk etmeleri 892/1492 yılında noktalanmıştır, oradan ayrılan âlimler Kuzey Afrika ve Mısır gibi İslâm beldelerine yerleşmişlerdir.³

Memlûk Sultanları, Moğol istilası ve Haçlı seferleri sebebiyle İslâm dünyasının tarihte gördüğü en önemli iki travma ve krizin yaşandığı dönemde Mısır ve Suriye'yi bu iki düşmandan kurtararak kendilerine sığınan bütün âlimlere kucak açmışlardır.

Böylece kısa bir süre içerisinde Kahire, hem İslâm dünyasını hem de Abbasi devletinin başkenti, cazibe merkezi olan ve ilmî faaliyetlerde büyük bir üne sahip olan Bağdat'ın yerini aldı.⁴

Memlûkler, Bahriler (1250-1382) ve Burcîler (1382-1517) diye ikiye ayrılır. Bahriler'in kırsalları, bahr (deniz) olarak da isimlendirilen Nil üzerindeki er-Ravza adasında bulunduğundan bu isimle anılmışlardır. Burcîler ise Kal'atü'l-Cebel burclarında ikamet ettikleri için bu isimle anılmışlardır.⁵

Sehâvî, Burcî Memlûkleri döneminde (1382-1517) yaşamıştır.

Memlûk sultanları ve emirleri, ilmî faaliyetleri geliştirmek ve yaymak için adeta birbirleriyle yarışıyorlardı. Ülkenin dört bir yanına medreseler açarak ilmin gelişmesine büyük katkıda bulundular. Hicri 8. ve 9. asırda Mısır'da edebiyat ve fikri hayat zirveye ulaştı. Bu dönem, Memlûklerde büyük edebiyat ve ilmî ansiklopediler çağı oldu.⁶

³ A. S. Mekrem, , s. 35.

⁴ Yiğit, İsmail, "Memlûkler" md., *DİA*, XXIX,

⁵ K. Y. Koparman, "Bahriyye" md., IV,512; "Burcîyye" md., *DİA*, VI, 419-420.

⁶ Aşur, s. 342-343.

Meşhur şahısları ve hadis ricalini tanıtan en muteber eserlerden pek çoğu bu dönemde kaleme alınmıştır. İbn Hallikân,(608-681/1211-1282) Kûtûbî,(v.764/1363) Safedi,(1296-?1363m.) İbn Hacer el-Askalâni,(v.852/1449) Zehebi (v.748/1347) ve es-Sehavi gibi ilim adamları bu sahanın en meşhurlarıdır.

Mahalli tarih çalışmalarında Makrîzî (766-845/1364-1442) ve onun yolunu takip eden İbn Tağriberdi,(v.874/1470) Sehâvî ve İbn İyâs (v.930/1524) eserlerinde Mısır'ın siyasi, içtimai ve iktisadi durumunu geniş bir şekilde anlatmışlardır. Devrin büyük tarihçisi İbn Haldun(v.808/1406) tarih felsefesi ve sosyoloji ilminin temellerini atmıştır. Kâfiyeci,(v.879/1474) Sehâvî ve Sûyûtî de (v.911/1505) tarih usûlü ve tenkidine dair eserler kaleme almışlardır. İbn Abdüzzâhir,(v.692/1293) İbn Habib el-Helebi,(v.779/1377) Ebu'l-Fidâ İbn Kesir(700-774/1300-1372) ve Bedreddin el-Aynî(762-855/1361-1451) dönemin diğer önemli ilim adamlarından ve tarihîçilerinden bazılarıdır.⁷

Müellifimiz Sehâvî'nin yaşadığı dönemin bu genel tasvirinden sonra onun hayatına ve eserlerine geçebiliriz.

B. Sehâvî'nin Hayatı

Ebü'l-Hayr Şemseddin Muhammed b. eş-Şeyh el-Müfessir el-Mukrî Zeynüddin Abdurrahman b. Muhammed b. Ebu Bekir b. Osman b. Muhammed es-Sehâvî el-Kahiri eş-Şafii, Rebiülevvel 831'de (Ocak 1428) Kahire'de Şeyhü'l-İslâm Bulkîn'in Medresesi'nin yakınındaki Bahauddin Mahallesi'nde doğmuştur.⁸

Dört yaşlarındaiken, Babasının satın aldığı ve daha sonra hocası olacak olan İbn Hacer el-Askalâni'nin evinin yakınındaki bir eve taşındılar.⁹

Ailesi Mısır'ın garbiye bölgesindeki Sehâ kasabasından Kahire'ye göç ettiğinden Sehâvî nisbesiyle anılmıştır.

⁷ Yiğit, İ, "Memlûkler" md., *DİA*, XXIX,

⁸ Sehâvî, *ed- Dav'u'lami*, VIII, 2.

⁹ Meşhur b. Hasan el-Selman - Ahmed eş-Şukayrât, s.13.

Çocukluğunda Kahire’de aynı mahallede oturdukları İbn Hacer el-Askalâni onun ilmi hayatının şekillenmesinde önemli rol oynamıştır.

Îsâ b. Ahmed el- Kâhîri ve Ahmed el- Ezherî’den ilk dini bilgileri aldı ve Kur’an-ı Kerim’i ezberledi. Fakih Şemseddin Muhammed b. Ahmed ed-Darir’den tilavet dersleri aldı. Yedi yaşından itibaren İbn Hacer el-Askalâni’nin ilim meclislerine katılan Sehâvî, ondan en fazla ilim öğrenen kişi olmuştur. Evlerinin yakın olması bu konuda kendisine yardımcı olmuştur. Bu yüzden onun anlattığı dersleri nadiren kaçırmıştır.

Hocası İbn Hacer el-Askalâni’den defalarca *Elfiyye* ve şerhini, İbn Salah’ın *Ulûmu’l-Hadis*’ni başında bir kısmı hariç, rical ilmi ile ilgili eserlerinin çoğunu, *Feth’ul-bâri’nin* çoğunu, *Lisanu’l-mîzan’ı* *Tahriru’l-mesâbih’i*, *Ta’liku’t-ta’lik’i*, *el-îsâbe*’nin mukaddimesini okumuştur.

Sehâvî, çok saygı duyduğu İbn Hacer el-Askalâni için pek çok kitap istinsah ettiği gibi bazı kitaplarını ikmal ve şerh etmiş, bazılarını da zeyl yazmıştır.

Hocası İbn Hacer el-Askalâni, Sehâvî’yi çok sever, medh ederdi. Onun ilimde ki konumuna dikkat çeker, hadis ve hadis ile ilgili ilimlerde onu sair öğrencilerine tercih ederdi.

Fikri hayatın zirveye ulaştığı bir dönemde yetişen, hocası İbn Hacer vefat ettiğinde 21 yaşında olan Sehâvî’nin sadece İbn Hacer el-Askalâni’den aldığı derslerle yetiştigi düşünülmemelidir. Kahire ve çevresindeki hafızlardan istifade eden Sehâvî, İbn Hacer el-Askalâni’nin vefatının ardından ilmi amaçlı ilk seyahatini 853 (1449) yılında Dimyat’a yapmış burada bazı muhaddislerin rivayetlerini dinlemiştir. Sehâvî annesi ile birlikte çıktığı hac yolculuğu sırasında (856/1452) uğradığı- Halep, Dimeşk, Halil, Nablus...- şehirlerdeki âlimlerden faydalanmıştır.

Hocası Münâvi aracılığıyla tarikata intisab eden Sehâvî, Mekke’de Takuyuddin İbn Fehd ile Ebu’l-Feth İbnu’l-Meragi ve Burhaneddin ez-Zemzemi gibi

âlimlerle görüşmüştür. Sehâvî Mekke'den Medine'ye geçerek Bedreddin Abdullah b. Ferhun ve Ebü'l- Ferec el-Meragi'den ders okumuştur.¹⁰

Sehâvî, ilki üstadı İbn Hacer el-Askalâni'nin vefatından sonra olmak üzere ayrıca 870/1466, 885/1480, 892/1487 ve 896/1491 yıllarında (toplam beş defa) hacca gitmiştir. Bazen hacdan hemen dönmeyerek iki üç yıl Mekke ve Medine'de kaldığı olmuştur. Bu kendisine, orada olan veya oraya gelen âlimlerle bilgi alışverişinden bulunmasına imkân vermiştir. Sehâvî'nin kendileriyle ilim teatisinde bulunan âlimlerin sayısı 1200 kişi kadar, ilim tahsil ettiği şehir ve köylerin sayısı ise 80 kadardır.¹¹ Bu onun aktif ve çok yönlü bir ilmi çalışma içinde olduğunu göstermektedir.

400'den fazla hocadan ilim tahsil ettiğini belirten Sehâvî, hocalarının büyük bir kısmını *ed-Dav'ü'l-lâmi'de* zikretmiştir.¹² Ayrıca kendilerinden ders aldığı hocaları hakkında üç ciltlik *Buğyetü'r-râvî bi men ahaze anhu's-Sehâvî* adlı bir eser kaleme almıştır.¹³ Sehâvî, *el-İ'lan'da* bu eserine isim vermeden işaret etmiştir.¹⁴

Sehâvî, İbn Hacer el-Askalâni'nin (v.852/1448) yanı sıra Bedrüddin Ayni (762-855/1360-1451), Celalüddin Muhammed b. Ahmed mehalli (791-874/1389-1469) , Eminüddin Aksarâyi (v.880), Muhibbüddin b. Şihne (v.890), Şerafüddin Münavi (v.871/1467), Kemalüddin b. Hümam (v.861/1457) ve Kafiyeci (788-879/1386-1474) gibi dönemin önemli simalarından ders okumuştur.

Sehâvî, *Ümdetü'l-Ahkâm*, *et-Tenbih*, *el-Minhâc*, İbn Malik ve Irâkî'nin *Elfiyyeleri* gibi pek çok kitabı ezberlemiştir. Hadis ve tarih ilminde olduğu kadar fıkıh, usul-i fıkıh, tefsir, Arap dili ve edebiyatı ve şiir gibi alanlarda derin bilgiye sahipti.

Sehâvî, eserlerinde İbn Hacer'in kitaplarının yanı sıra ondan şifahi olarak aldığı bilgilerden de istifade etmiştir. Bunun dışında kıraat, semâ ve icâzet yoluyla Zekeriyâ el-Ensari ve Muhammed b. Ürkmes el-Hanefi'den aldığı rivayetleri eklemiştir.

¹⁰ Ayderûsi, s. 18; T. Cengiz, "Sehâvî" md., *DİA*, XXXVI, 313-316.

¹¹ Meşhur b. Hasan el-Selman - Ahmed eş-Şukayrât, s.14-15.

¹² Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, VIII, s.2-15.

¹³ Meşhur b. Hasan el-Selman - Ahmed eş-Şukayrât, s.14.

¹⁴ Sehâvî, *el-İ'lan*, s.230.

Sehâvî kendisine pek çok defa kadılık teklif edilmesine rağmen bunu kabul etmemiş, evinde ve mescitler de verdiği derslerin yanı sıra Kahire'nin Faziliye, Darü'l-Hadisî'l-Kâmilliyye, Zâhiriyye, Berkûkiyye ve Sargatmışiyye gibi medreselerinde hadis okutmuş ve imla meclisleri düzenlemiştir.

Sehâvî'nin talebeleri arasında Halid b. Abdullah el- Ezheri, Hasen et-Tûlûn, Huncî, İbn Abdüsselâm el-Menûfî, İzzeddin b. Fehd, İbn Kasım el-Gazzi, İbnü'l-Kereki gibi... Zatlar sayılabilir.¹⁵

Sehâvî, ister hocaları ister talebeleri hatta karşılaştığı normal insanlardan bile kendi hakkındaki övgüleri kayıt altına almaya hevesli biriydi. Öyle ki kendi hakkında ki övgüleri müstakil bir eserde kaleme almış ve "*Men esnâ aleyhi min'l-Ulâmî ve'l-Akran*" diye isimlendirmiştir. Öyle anlaşılıyor ki Sehâvî'nin kendi hakkında ki övgüleri kayıt etme hevesinin sebebi: Sehâvî ve muasırı olan bazı kimseler arasında yaşanan rekabet ve çekişmelerdir. Özellikle Sehâvî ile Sûyûtî (911/1505) arasında ciddi bir ilmi rekabet ve tartışma yaşanmıştır.¹⁶ Sehâvî'nin eserlerine geçmeden önce, bu iki büyük âlim arasında cereyan eden tartışmaya kısaca değinmek istiyoruz:

Dünya hayatında belli bir konuma gelmiş her insanın hemcinsleriyle, özellikle akranları ile anlaşmazlığa düşmesi, aralarında rekabet ve tartışmaların oluşması, bazen de birbirlerine karşılıklı ithamda bulunmaları olağan bir vakîadır.

Sehâvî kendi biyografyasınıda eklediği *ed-Davu'l-lâmi* adlı eserinde Sûyûtî'nin de biyografisini ele almıştır. Sehâvî aralarındaki kırınlığın ne zaman nerede ve ne sebeple oluştuğu hakkında bilgi vermeden Sûyûtî'yi şiddetli bir şekilde tenkit etmiştir. Sehâvî'nin Sûyûtî'ye yönelik suçlamalar kısaca şunlardır:

Kendisinin yedi ilim dalında (tefsir, hadis, fıkıh, nahiv, meâni, beyan, bed'î) derya gibi olduğunu belirtmiştir, hâlbuki Sûyûtî her ilimden biraz almış sabırsız biri olduğundan ilimleri sonuna kadar götürmemiştir.

¹⁵ T. Cengiz, "Sehâvî" md., *DİA*, XXXVI, 313-316.

¹⁶ Meşhur b. Hasan el-Selman - Ahmed eş-Şukayrât, s.20; T. Cengiz, "Sehâvî" md., *DİA*, XXXVI,313-316.

Onun hesabı (matematik) bilmemesi, onun ne kadar ahmak ve anlayışı kıt biri olduğunu gösterir.

Kendisinin bazı eserlerini (*el-Hisâlûl-mucibeli'z-zilal, el-Esmânu'n-Nebeviyye*) çalmakla suçlamış ve insanların bilmediği eski kitapları tahrif ederek kendisine mal etmiştir. Bu, Sehâvî'nin Sûyûtî'ye yönelttiği en ağır suçlamadır.

Sehâvî'ye göre, Sûyûtî ilim meclislerine katılmadığından sadece defter ve kitaplara bakarak, danışmaksızın yazdığı için eserlerinde çok hata yapmıştır. Kendisini asrın müceddi olarak görmüştür. Müctehidlik iddiasında bulunmuştur. İnsanların çoğu bu iddiasına karşı çıkmışlardır.

Yine Sehâvî'ye göre, annesi Sûyûtî'nin ahlakından şikâyet etmiştir.¹⁷

Sûyûtî ise "*Nazmu'l-İkyân*" adlı eserinde Sehâvî'yi şiddetle tenkid etmiştir. Sûyûtî Sehâvî'yi şöyle tanıtmaktadır: "Ona hadis ilmi sevdirdi. Mısır, Şam ve Hicazlı âlimlerden birçok ilim öğrendi. Çok hata yapmakla beraber kendisi ve başkaları için hadis tahriç etti. Hadis dışındaki ilimleri iyice bilmez. Sonra, kendini tarih ilmine verdi, ömrünü tarihle uğraşarak tüketti. Tarih yazarken aşırı gitti. Tarih'i insanların kusurlarını anlatarak doldurdu."¹⁸

Sehâvî-Sûyûtî rekabeti, Sehâvî'nin vefatından sonra da devam etmiştir. Şöyle ki: Sehâvî'nin talebelerinden Ahmed b. Hüseyin b. Muhamed eş-Şihab el-Mekki (v. 926) hocasını savunmak amacıyla Sûyûtî'ye cevaben iki risale kaleme almıştır.

Bu özet bilgilerden sonra kısa bir değerlendirme yapmak gerekirse şunlar söylenebilir: Sehâvî ve Sûyûtî yaşadıkları zamanda, kendilerinden sonraki asırlarda yetiştirdikleri talebeler ve yazdıkları eserlerle tesirleri görülen iki büyük İslâm âlimidir. Genelin görüşüne göre çeşitli ilim dallarında Sûyûtî, güvenilir ve münekkid bir tarihçiliğin yanında özellikle hadis ve hadisle ilgili ilimler olmak üzere tefsir ve edebiyat sahalarında ise Sehâvî otorite kabul edilmiştir.

¹⁷ Sehâvî *ed-Davu'l-lamî*, VI, 68; eş-Şevkânî, I, 331-333.

¹⁸ Sûyûtî, *Nazmu'l-İkyân*, s. 152.

Bu iki âlim arasındaki tartışmalar o dönemdeki âlimlerin uğraştıkları konuların bazısını ve fikri hayatın düzeyini bize aktarmaktadır. Ayrıca rekabet gereği ilmi çalışmalara daha fazla mesai ayırma ve dikkatli çalışmalara vesile olmuştur.

Sehâvî'nin vefat tarihi hakkında çeşitli rivayetler olmakla birlikte 28 Şaban 902'de (1 Mayıs 1497) Medine'de vefat ettiği görüşü ağırlık kazanmaktadır.¹⁹ Hayatını ilim tahsil, tedris ve telifle geçiren Sehâvî, kendisinde sonraki nesillere muazzam bir ilmi miras bırakmıştır

C. Sehâvî'nin Eserleri

Sehâvî İslâmi ilimlerin değişik dallarında -özellikle hadis ve tarih alanında- çokça eser veren âlimlerden biridir. Ancak eserlerinin çok tahkik edilip yayınlanmamıştır.

Âlimler, eserlerinin mükemmelliğini onun ilmi ehliyetine tanık olarak göstermişlerdir. Birçok âlim çeşitli konularda Sehâvî'nin eserlerinde alıntı yapmıştır. Hatta bazı âlimler onun eserleri hakkında şöyle demişlerdir: "Eser dediğin böyle olmalıdır."²⁰

Daha yirmi yaşını tamamlamadan telif yapmaya başlayan Sehâvî,²¹ şu alanlarda eser vermiştir:

Belli bir konudaki hadislerin derlenmesi,

Sorulan fetvalara cevaplar,

Kırk hadis derlemeleri,

Eski bir eserin hadislerini tahlil, tahlis ve şerh etmek,

Öncki bir eser üzerine ilavelerde bulunmak,

Bazı eserleri ihtisar edip yeniden düzenlemek,

¹⁹ Meşhur b. Hasan el-Selman - Ahmed eş-Şukayrât, s. 23.

²⁰ Meşhur b. Hasan el-Selman - Ahmed eş-Şukayrât, s. 55.

²¹ Sehâvî, *ed-Davu'l-lamî*, VIII, 15.

Bir hadisi müstakil olarak tahrir etmek,

Muayyen şahıs ve musannıfların biyografileri,

Hocaları ve onlardan aldıkları rivayetler,

Öğrencileri ve tasnifat fihristleri.

Edep, zikir, siyer, fazilet ve menkıbeler, tarih ve tarihle bağlantılı olan konular, edebiyat, lügat ve nüktelere dair tasnifler, farklı ilimlere (matematik vb) dair tasnifatlar.

Sehâvî'nin yukarıda zikredilen telif verdiği alanlar, onun ilim alanında geniş bir bilgi birikimine sahip olduğunun delildir. Şimdi Sehâvî'nin eserlerinin bir kısmını konularına göre kaydetmeye geçebiliriz:

1. Tarih ve Biyografi

1. *el-İ'lan bi't-tevbih limen zemme ehle't-târîh,*

2. *et-Tibrü'l-mesbûk fi zeyli's-sülûk,*

3. *et-Tuhfetü'l-latîfe fi-târîhi'l-Medineti's-şerîfe,*

4. *Buğyetü'l-ulemâ ve'r- ruvât,*

5. *Rüchânü'l-kiffe fi beyâni nübzetin min ahbâri ehli's-suffe,*

6. *ed-Dav'u'l-lâmi'li ehli'l-karni't-tâsi,*

7. *el-Fahrü'l-Mütevâlî limen intesebe ile'n-Nebî mine'l-hâdim ve'l- mütvâlî,*

8. *Vecîzü'l-kelem fi'z- zeyl alâ düveli'l-İslâm,*

9. *el-Cevâhir ve'd-dürer fi tercemeti Şeyhi'l-İslâm İbn Hacer,*

10. *Kitâbü'l-kavli'l-münbi fi tercematı İbn Arabî,*

11. *el-Menhelü'l-azbü'r-ravi fi tercemeti kutbi'l- evliya en-Envevi,el-İntihâz fi hatmi'ş-Şifa li'l-İyaz,*

12. *Tebakatü'l-hanefiyye,*

13. *İrşâdü'l-gavî bel is'a dü't-talib ve r-râvî'li'l-i'lâm bi tercemeti's-Sehâvî,*

14. *Tarihü'l- kebir,*

15. *Tarihü'l-muhit.*

2. Hadis İlimleri

1. *Büldâniyyât,*

2. *Umdetü'l-kâri ve's-sâmî fi hatmi's-Sahihî'l-cami,*

3. *Tahricü ehâdisi'l-âdilîn li-Ebi Nu'aym el-İsbehani,*

4. *et-Tavzihu'l-ebher' alâ tezkireti İbni'l-Mülakkın fi ilmi'l-eser,*

5. *Kitabu'l-Gaye fi şerhil-hidâye fi ilmi'r-rivâye,*

6. *Bugyetü'r-rağıbi'l-mütemenni fi hatmi'n-Nesâ'i,*

7. *Ğunyetü'l-muhtac fi hatmi sahihi Müslim b. el-Haccâc,*

8. *Fethu'l-muğis bi-şerhi Elfiyyeti'l-hadis li'l-Iraki,*

9. *el-Makâsidü'l-hesene fi beyâni kesîrin mine'l- ehadisi'l- müştehire ale'l-elsine,*

10. *Tahricü'l-erba'ine's-sûfiyye li-Ebi Abdirrahman es'Sülemi.*

3. Diğer Eserleri

1. *el-Ecvibetü'l-merziyye fimâ üsile'anhü mine'l-ehâdisi'n-nebeviyye,*

2. *Kurretü'l-ayn bi'l-meserret'l hâsileti bi's-sevâb li'l-meyyiti ve'l-ebeveyn,*

3. *el-İzâh ve't-tebeyîn bi meseleti't-telkîn,*
4. *el-İbtihâc bi-ezkârî'l-musâfiri'l-hac,*
5. *İsticlâbü irtikâ'i'l-guref bi-hubbi akribâ'i'r-Resul ve zevi's-şeref*
6. *(Cüz'ün fihi) Tahrirü'l-cevâb 'an mes'eleti darbi'd-devâb,*
7. *el-Cevâhirü' l-mecmû'a ve'n-nevadirü' l-mesmûa,*
8. *el-Kanâ'a fimâ yehsünü'l-ihâtâ bihi min eşrâtis-sâ'a,*
9. *el-Kavlü'l-bedi'-fî's-salâti'ale'l-Habibi's-şefi,*
10. *Umdetü'l-muhtec fî hükmi satranc,*
11. *el-Kavlü't-tâm fi fazli'r-remy bi's-sıham,*
12. *el-İtti'âzi bi'l-cevâb 'an mesâ'ili bazi'l-va'âz,*
13. *İrtiyahu'l-ekbâd bi-erbâhi fakdi'l- evlâd,*
14. *el-Ecvibetü'd- Dümyâtiyye.*

Şüphesiz Sehâvî'nin eserleri sadece bunlardan ibaret değildir. Meşhur b. Hasan el-Selman ve Ahmed eş-Şukayrat, Sehâvî'nin eserlerini 246 sayfalık müstakil bir eserde derlemişlerdir. el-Selman ve eş-Şukayrat'ın tesbitlerine göre Sehâvî'nin başta dini ilimler olmak üzere beşeri ilimlerden sosyal, edebi, matematik bilimleri alanlarında takriben 270 kadar eser yazmıştır. Bu büyük hazinenin maalesef çok az bir kısmı gün yüzüne çıkarılmıştır.

D. el-İ'lân'ın Aynı Türden Diğer Eserlerle Mukayesesi

Tarih düşüncesini kurumlaştıran İslâm âlimlerinin başında gelen İbn Haldûn, Mukaddime'de tarihten, tarihin yorum ve felsefesinden doğrudan, tarih metodolojisinden dolayı olarak bahseder. Tacüddîn Ebî Nasr Abdülvehhâb b. Takiyyüddîn Ali es-Sübkî (727-771/1326-1369), *Tâbâkâtü's-Şâfi'iyye*'de "*Kâidet'ün fi'l*

cerh ve't- ta'dil ve Kâidetün fi'l-müerrihîn" başlığı altında tarihçi kaynak ilişkisi konusunda fevkalade önemli tesbitlerde bulunmuştur. Ondan sonra gelen Safedî, Kâfiyeci gibi zatlar bu bahsi eserlerinde iktibas etmişlerdir.²²

Sehâvî'nin *el-Îlân*'da –adından anlaşılacağı üzere- tarihi bir ilim olarak kabul etmeyenlere karşı, Kur'ân-ı Kerim, Sünet ve diğer kaynaklardan çıkartılan delillerle tarihin bir ilim olduğunu isbat etmeye gayret eder ve İslâmi ilimler açısından tarih ve tarihçiliğin önemini ortaya koymaya çalışır.

Sehâvî, *el-Îlân*'a tarih kelimesinin sözlük anlamını ve tarih kelimesinin nereden geldiği ve türetilişi ile ilgili görüşleri aktararak başlar, tarihin terim anlamı ve konusu ile devam eder. Sehâvî'nin tarihin yararları konusunda kendisinden önce yaşamış veya çağdaşı olan pek çok tarihçinin eserlerinin mukaddimesinde verdikleri malumatları eserine alması ve bu konuya genişçe ele alması tarih bilgisinin değeri bakımından da önemlidir.

el-Îlân'ın telifinde büyük ölçüde hocası el-Kâfiyeci'nin *el-Muhtasar fi ilmit't-tarih* adlı eserinden etkilenen Sehâvî, belli bir noktaya kadar iki kitaptaki konular ve ele alınış tarzları aynıdır. Eserinde tarih ilminin gayesi, hükmü; vacip mubah veya müstehap oluşu, konusundaki görüşleri aktarır.

Ancak Sehâvî'nin asıl hüneri bu eserinde, güzel bir tarih savunusu yapmak ve kendi deyimiyle: "Tarihi bir ilim olarak kabul etmekte gevşeklik gösterip, tarih ilmini kınayanları kınamasıdır."²³

Sehâvî eserinde tarih usûlünün diğer meselelerinden olan tarihçide bulunması gereken şartları, hicrî takvimin ay gün olarak tespiti, tarih ilmi ile ilgili çeşitli dallarda farklı kişiler tarafından değişik maksatlarla yazılmış kitapları ve tarih ilminde kitap yazarları ele alır. Sehâvî eserinin sonunda ise "*el-Mütekkellimün fir-rîcâl*" başlığı altında kapsamlı olmamakla beraber cerh ve ta'dil âlimlerini ele alır.

²² K. Şulul, *Kâfiyeci'de Tarih Usûlü*, s. 31.

²³ Sehâvî, *el-Îlân* s.16.

Kâfiyecî'nin "*el-Muhtasar fi ilm't-tarih*"i, tarih metodolojisine tahsis edilmiş - bilinen- en eski risale olması, güçlü bir mantık örgüsüne sahip olması ve tamamen metot belirleyici mahiyette olması yönünden önemlidir. İki eser arasındaki en önemli fark Sehâvî'nin tarih savunusu, yapması ve tarih kitapları hakkında geniş bilgi vermesidir. Ayrıca eser tarih alanıyla ilgili bilgiler bakımından Kâfiyecî'nin eserinden daha zengindir.

Sûyûtî'nin (911/1505) *eş-Şemârih fi ilmi't-târih* adlı eseri ise tarihin başlangıcı, hicrî takvim ve ortaya çıkışına dair haberler ve tespitler, tarihin faydaları ve Arap dilinde olaylara tarih verilirken kullanılan ibare ve usûller, Câhilliye devrinde, İslâm'a yakın dönemde ve ondan sonra, Arap dilinde haftanın günleri ile aylara verilen isimler, bunların türetilme biçimleri ve anlamları gibi konuları ihtiva eder.²⁴

²⁴ K. Şulul, *Kâfiyecide Tarih Usûlü*, s.33.

BİRİNCİ BÖLÜM

ES-SEHÂVÎ'DE TARİH USÛLÜ

Bu bölümde Sehâvî'nin tarih usûlü'ne dair görüşlerini “*el-İ'lân bi't-tevbiḥ limen zemme ehl't-tarih*” çerçevesinde ele alıp tahlil etmeye çalışacağız.

A- İlimlerin Tasnifinde Tarihin Yeri

İlimlerin tasnifi (*ihsâ'ül-ulûm*) geleneği tâ ilk çağlardan beri filozof ve bilim adamlarının üzerinde önemle durdukları bir konudur. Zira “ilimlerin tasnifi” nazari (teorik) ve ameli (uygulama)açıdan zorunludur. İlimler birbiriyle ilişki ve etkileşim içinde olmakla beraber aynı zamanda aralarında sınır çizgileri bulunmaktadır. Bu sayede ilimler, sınıflandırılabilir. Sınıflandırma sonucunda ilimler arasında ortak bağlar kurulur ve ilimlere ilişkin toplu bir bakış açısı elde edilir.²⁵

İslâm âlimleri, tarihi her zaman dini ilimler arasında saymışlardır. Mesela Hârizmî ilimleri, Şeriât ilimleri ve yabancı kaynaklı ilimler diye tasnif ederek tarihe *İlmu'l-ahbâr* adı altında birinci grupta yer verir.²⁶ İbnü'n-Nedim el-Fihrist'te tarihi üçüncü grupta, Arap grameri ve şiiri arasına yerleştirmektedir.²⁷ Gazâlî (v.505/1111) *İhyâu-ulûmi'd-din* adlı eserinde, tarihi:“ulûmü'l-âsâr ve'l-ahbar” adı ile şer'î ilimler grubunda, tefsir, fıkıh, kıraat gibi “tamamlayıcı ilimler” arasında saymaktadır.²⁸

İbn Haldûn'a (732-808/1332-1406) göre tarih, bağımsız bir bilim dalıdır. Çünkü anlaşılabilir ve gerçek olan her konu kendi özel bilimini gerektirir. Bu bilimin sonucu ise tarihsel haberin doğrulanması ve tenkidi ve tefekkürî tarih felsefesi ile toplumsal örgütlenmenin doğasını tespit etmektir.

²⁵ W. Barthold, s.28; Z. Tez, s. 26.

²⁶ el-Hârizmî (v. 387/997), s. 4,62,72.

²⁷ İbnü'n-Nedim (v. 383/995), s.131.

²⁸ Taşköprülüzade Ahmed Efendi, I, 255-263-281-291.

Muhyiddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Süleyman el-Kafiyeci (788-879/1386-1474) tarihi, kâide ve meseleleri bir yöntem çerçevesinde bir araya getirilmesi gereken müstakil bir ilim olarak tanıtır.²⁹

Sehâvî'nin tarih ilmine bakış açısını ve tarihle ilgili öngördüğü prensipleri “*el-İlân bi't-tevbih limen zemme't-tarih*”de, “tarihin tanımı”, “tarihin konusu” ve “tarihin yararları” gibi değişik başlıklar altında bulunmaktadır. Öyleyse söz konusu başlıklara da bakılmalıdır.

Burada ifade edilmesi gereken şudur: İlk bakışta *el-İlân* incelendiğinde, Sehâvî'nin tarihe bir hadisçinin bakış açısıyla ve daha ziyade hadislerin sıhhatini tespit etmek maksadıyla yaklaştığı izlenimi oluşur. Bu izlenim Sehâvî'nin “tarih, hadîs disiplinlerinden biridir” (علم التاريخ فن من فنون الحديث) gibi önemli tesbitleriyle daha da pekişir. Öyleki onun tarih ilmini hadis ilmiyle eşit tuttuğu görülür. Zira ona göre hadisin sıhhatıyla ilgili araştırmalarda tarih en önemli araçlardan biridir.³⁰

Yine Sehâvî yaşadığı ilmi ve sosyal muhitin etkisiyle eserinde tarihe dini bir açıdan baktığı da bir gerçekliktir. Ancak *el-İlân*'ın isminden tutun, kullanılan malzemenin geniş yelpazesi ve kapsamına kadar, tarih alanıyla ilgili temel konuların neredeyse tamamını sistematik bir şekilde ele alma çabasına varıncaya kadar, Sehâvî'nin tarihi beşeri sosyal müstakil bir bilgi alanı olarak ortaya koyma arzu ve gayretinin tezahürü olarak ele alınabilir.

B. Tarihin Sözlük Anlamı

Bu başlık altında Sehâvî tarih kelimesi'nin sözlük anlamını hangi kelimeden türediğini, Arapça olup olmadığını ve nerden geldiğini ele almıştır.

Tarih kelimesi sözlükte “Vaktî bildirmek” anlamına gelir “ارخت الكتاب وورخته” denildiğinde “kitabın yazılış tarihini açıkladım” manası kastedilmiş olur. İsmail b. Hamed el-Cevheri (v. 400/1009) tarih kelimesinin anlamını ve hangi kelimeden

²⁹ K. Şulul, *Kâfiyeci'de Tarih Usûlü* s. 42-46.

³⁰ Sehâvî, *el-İlân* s.77-79.

türetildiğini şöyle açıklar:“Tarih vakti bilmektir” ve “et- tevârih” anlamca onun gibidir. Mesela:“ورخت” ve “ارخت” denilir.

Tarih kelimesinin, hemzesi fetha ve kesre ile telaffuz edilen “الإرخ” kelimesinden türetildiği ve yabancı sığırların dişi yavrusu anlamına geldiği de söylenmiştir. Çünkü o yavru nasıl ki sonradan olmuşsa tarih de sonradan meydana gelen bir olgudur.

Ebu Sâid Abdülmelik b. Kureyb el-Asmâi el-Bâhilî (v. 216/831) bu iki lehçe arasında ayrıma gitmiştir ve Beni Temim kabilesinin “ورخت الكتاب تورخا” Kays kabilesinin ise “ارخته تاريخا” dediklerini söylemiştir.

Bu söylenenler, “tarih” kelimesinin Arapça kökenli olduğunu teyit eder. Sehâvî bu yorumuyla ve bu görüşe öncelik vermesiyle kendisinin de bu görüşü benimsediğini ortaya koymuştur. “Tarih” kelimesinin orijinal Arapça olmadığını bilakis Arapçalaştırılmış bir kelime olup Farsça “ay” anlamına gelen “mah” ve “gün” anlamın gelen “ruz” kelimelerinden teşekkül eden “mahruz” birleşik kelimesinden alındığı da söylenmiştir.

Tarih kelimesinin Farsçadan alındığı görüşü tenkit edilmiştir. Mesela: M. Ş. Akkaya’ye göre “Arapça olan her kelimenin türemişleri bulunur, yani etimolojisi vardır, kuralına dayanarak, tarih kelimesinin türemişlerinin bulunmayışı düşüncesine binaen Farsça’dan Arapça’ya geçmiş olduğu söylenmiştir. Bunu kanıtlamak için de iki ihtimal ileri sürülmüştür.

Birincisi: Tarih kelimesinin kökeni, Farsça karalama, yazı yazma ve karanlık anlamına gelen ‘târik’ sözcüğüdür.

İkincisi: Tarih kelimesi Farsça “mâhrûz” kelimesinin Arapçalaştırılmış halidir.

Her iki ihtimalde zoraki bir iştikaktır ve tarih kelimesi zannedildiği gibi büsbütün iştikaksız değildir. Tarih kelimesinin çoğulu “tevârih’ olmasından başka tarih

vermek anlamında “tevirih; yazan anlamına “müverrih ve “varraha” tabirleri kelimesinin tasrif edildiğini gösterir.³¹

Ebû Mansûr el-Cevâlikî, *el-Muarreb min kelâmi'l-a'cemî* adlı eserindeki bilgilere göre: “İnsanların hadiselerin vakitlerini tayin etmek için kullandıkları takvimin tamamen Arap orjinli olmadığı ve Müslümanların onu Ehl-i Kitap'tan aldıkları söylenmiştir. Hicret yılının başlangıç kabul edildiği ve günümüze kullanıla gelen Müslümanların takvimi, Hz. Ömer (r.a) hilafeti döneminde ihdas edilmiştir”.

Ebü'l-Ferec Kudâme b. Ca'fer el- Kâtib, *el-Hârac* adlı eserinde tarih hakkında şöyle der: “Her şeyin târihi âhiridir. Târih verme en son meydana gelen önemli bir hâdiseyle yapılır. Araplar, meşhur hâdiselerin meydana geldiği vakitle tarihlendirme yaparlar.”

Sehâvî, buna benzer şeyleri Muhammed b. Yahyâ es-Sûlî'den (v. 335/946) de nakleder ve bazı şahıslara “toplumun tarihi” lakabı verildiğini, böyle denilmesinin sebebi ya kerem, iftihar ve benzeri üstün meziyetlerin o şahısta bulunmasından dolayı onu toplumun şerefini temsil bakımından en üst düzeyde olmasıdır. Ya da o şahıs toplumunun geçmişi ile ilgili haberleri ve karmaşık meseleleri bilen birisi olması itibariyledir.³²

C. Tarihin Terim Anlamı ve Tarih İlminin Tanımı

Kâfiyeci “tarih kelimesinin örfi ve istilahi anlamı” başlığı altında şu tanımlara yer verir: Tarih kendisine mutlak olarak –ister geçmiş, ister şimdi veya isterse gelecek-zamanı nisbet etmek için bir vakit belirlemektedir.

Şöyle de denilmiştir: Tarih, bir milletin doğuşu tufan veya büyük bir zelzele ve benzeri Semâvî ayetler ve arızî alametler nevinden korkutucu bir olayın vukuu gibi şüyu bulmuş bir işin başlangıcına isnatla vakti belirlemektir. Şu da söylenmiştir: Tarih belirli bir işin oluşu ile başka hadiselerin oluş vakitleri arasındaki bilinen süre demektir.³³

³¹ M. Ş. Akkaya, s.10-11.

³² Sehâvî, *el-Îlân*, s.16-18.

³³ Sehâvî, *el-Îlân*, s.99-100.

Kâfiyeci, bu tanımlamaları aktardıktan sonra şöyle demiştir: Bu yapılan tanımlamaların her birisinin seçkin bir yönü vardır. Sen sana göre en tatlı ve uygun olanı seç.

Âlimler ıstılahatları tanımlarken genelde her bir âlim tanımı yapılan ıstılahın farklı yönlerine vurgulamada bulunabilmektedir. Sehâvî, tarihi tanımlarken hadis ilimlerini ilgilendiren yönden târihi tanımlamaya başlamış ardından tanımını genişleterek Kâfiyeci'nin aktardığı diğer tanımları da içine katar ve sonunda tarih ilmini mantık kıstaslarına uygun bir şekilde tarif eder.

Sehâvî tarihin terim anlamını şu şekilde anlatmaktadır: Tarih vakti belirlemektir ki onunla âhval kayıt altına alınır.³⁴ Sehâvî, bu ahvali şöyle sıralar: Râvilerin ve ulemânın doğum, vefat, akıl ve beden sağlığı, seyahati (ilmi yolculuklar) haccı, hıfz, zabt, sıkalık, tecrih ve benzeri durumlarıdır ki bunun neticesi onların gelişme, yetişme ve kemal dönemlerindeki vaziyetlerinin bilinmesini sağlar.

Bunlara ilaveten, bir felaketin zuhur etmesi, bir farzın yenilenmesi, bir halife ve vezirin iktidara gelmesi, akın, destan, savaş, bir memleketin fethedilmesi veya bir istilacının elinden alınması, devletin bir milletten başka bir millete intikali gibi önemli hâdisler ve vakıalar da tarih vasıtasıyla kayıt altına alınan hallerdir.

Bazen tarihin alanı yaratılışın başlangıcı, peygamberlerin kıssaları ve geçmiş milletlerin durumları, kıyamet ve kıyametten önce görülecek alametler veya kamu yararına açık ve birçok kimse tarafından tanık olunan bir caminin, medresenin, köprünün, iskelenin inşa edilmesiyle veya çekirge sürüsü, güneş ve ay tutulması gibi gizli semavi olaylarla veya deprem, yangın, sel, tufan, kıtlık ve hayvan kırımı gibi arzî büyük ayetler (ilâhî işaretler) ve büyük dehşetli durumlarla ilgilenmekle genişler.

Özetle tarih, zaman içinde hatta âlemde meydana gelen vakıaları, belirleme .(tayin) ve vakitlerini tespit etme (tevkîf) açısından araştıran bir bilimdir.

³⁴ Âhval: İnsanın ve genel olarak varlıkların değişebilir maddi ve manevi özelliklerini ifade eder. Bkz. Y. Ş. Yavuz, "Ahvâl" md., *DİA*, II, 120-192.

Müslüman bilim adamları, tarih ilmini genelde birbirlerine yakın şekillerde tanımlamışlardır.³⁵ Ancak bu tanımların çoğu serbest tanımlama biçiminde yapılmış olup mantikî tarif özelliklerini taşımaz ve genelde metodolojik değildir. Sehâvî ise metodolojik davranarak, tarih özcüğünün lügat anlamı, kökeni, terim anlamı, bir bilim olarak tarifini, konusunu ve gayesini incelemeye çalışmıştır.

Sehâvî'nin tanımına baktığımızda iki önemli kavram karşımıza çıkmaktadır. Bunlar; “zaman” ve “âlem” kavramlarıdır. Sehâvî'nin tarih ilmine yaptığı tanımı daha iyi anlamak için bu kavramlar üzerinde biraz durmak istiyoruz. Tarih ilmini tanımlarken ve konusunu tespit ederken Sehâvî'nin zamana vurgu yapması önemlidir. Zira, târih ilimi, takvim ve gök bilgisi ile birlikte ortaya çıkıp gelişmiştir.³⁶ Ve İslâm tarihçileri tarihi zamanla ilgili bir ilim olarak tanımlamış ve hâdislerin zaman boyutuna önem vermişlerdir.

Zaman mefhumu insanın fiil, ibadet ve davranışlarıyla iç içedir. Bu yönüyle zaman sözlükte devir, çağ, mevsim, ay, hafta, gün, saat, mehil, uzun veya kısa olan vakit demektir. Kâfiyecî'de tarih ilmini tanımlarken “zaman” kelimesinin kullanmış ve şöyle açıklamıştır: Yaygın görüşe göre terim olarak zaman, “hareketin miktarıdır/sayısıdır.” Bu tarihçilerin bilmeye ihtiyaç duydukları bir husustur. Başka bir görüşe göre ise terim olarak zaman, yenilenen bir durumdur ki başka bir yenilenen onunla bilinir³⁷. Kafiycî'nin verdiği tanımlardan ilki Aristoteles'e, ikincisi ise Eş'ariler'e göredir. Aristoteles'in ifadesi şöyledir: “Yalnızca hareketi zamanla ölçüyoruz, zamanı da hareketle ölçüyoruz, çünkü birbirlerince belirleniyorlar: Nitekim zaman onun sayısı olduğu için hareketi belirliyor, hareketse zamanı.”

Eş'ariler'e göre ise zaman, mekân vb. kategoriler, bilenin zihninde sûbjektif olarak var olan ve objektif bir realiteye karşılık gelmeyen itibari özelliklerden ibarettir. Şöyle ki:

³⁵ Tarihin değişik tanımları için bkz. Katip Çelebi, I, s.71; Taşköprülüzade Ahmed Efendi, I, s. 281-282; Nevi Efendi, s.85; T. Baykara, s.1-2.

³⁶ M.Ş. Akkaya, s.7.

³⁷ Kafiycî, s. 56-57.

Tarafımızdan algılanan cevherler hiçlikten meydana gelen ve yeniden yok olan atomlardır. Âlem bu tür atomlardan meydana gelmiştir. Bu atomlar maddi değildir. Süreklilik arz etmezler, sadece anlık bir varlıkları vardır, Ebedi değildirler, ancak evrende her şeyin yegâne sebebi olan Allah tarafından her an yaratılıp yok edilirler. Zaman ve mekân sübjektiftirler âlemdeki bütün değişiklikler atomların var olmaları ve tekrar yok olmalarıyla gerçekleşir. Kendilerinde vaki olan değişikliklerle değil.³⁸

Sehâvî'nin tarih ilmini tanımlarken kullandığı ikinci kavram olan “âlem” ise duyu ya da akıl yoluyla kavranabilen veya mevcudiyeti düşünülebilen, Allah'ın dışındaki varlık ve olayların tamamını ifade eden bir terimdir.

İslâm ilim ve fikir ekolleri âlemi farklı şekillerde tesavvur etmişlerdir. Konumuz olmadığı için bunlara değinmeyeceğiz. Fakat kanaatimizce Sehâvî burada “âlemi” ilk sûfilerin'de kullandığı dünya ve ahiret manasındakullanmıştır.³⁹ Yani Sehâvî tarihi, dünyada meydana gelen tüm vakıaları araştıran bir ilim olarak tanıtmıştır.

D. Tarihin Konusu

Tarihin konusu, insan ve zamandır. Tarihin meseleleri ise insan ile zamanın ahvali veya özel olarak insanın maruz kaldığı ayrıntılı ahvalidir.⁴⁰

Sehâvî, tarihin konusunu tespit ederken, tarihçinin çalışma alanının nesnesi olan insan ve insan eylemleri için zarf mahiyetinde olan zaman kavramlarını kullanması önemlidir. Çünkü o, tanımında bu kavramlara yer vermekle tarihçinin çalışma alanının, bir toplum gözlemcisinin tanık olabileceği her şeyi kapsadığını ifade etmiştir.

Sehâvî'nin tarihin meseleleri olarak gördüğü ve “insan ile zamanın var olan ahvalini veya özel olarak insanın maruz kaldığı ayrıntılı ahvalidir.” ibaresi ile ifade etmek istediği ise tarihin dindeki etkisidir. Tarihi hadis disiplinlerinden biri olarak gören Sehâvî'ye göre “tarihin dindeki etkisi büyüktür. Zira ilimde derinleşmiş kimseler, Nasîhi Mensuhtan ayıran bilgileri tarih sayesinde elde ederler.

³⁸ K. Şulul, *Kafiyeci'de Tarih Usûlü* s. 59-60.

³⁹ Bkz. S. Uludağ, “Âlem” md. *DİA*,II, 360-361.

⁴⁰ Sehâvî, *el-İlân*, s.19.

Yerinde tespit edilmesi ve doğru anlaşılması takdirinde, sonucunda akrabalık bağları, miras ve denkliklerin tespit edildiği soylar (ensab) tarih sayesinde korunurlar.

Ravinin rivayetini bağlamak istediği şeyhin ravinin doğumundan önce vefat ettiğinin ortaya çıkarılması veya şeyhin akli dengesinin bozulmuşluğu, ihtilâta (hafıza zayıflığı) maruz kalmışlığının ortaya çıkarılması veya öğrencinin, şeyhin hiç terk etmediği beldesine hiç gitmediğinin ortaya çıkarılması sebebiyle hoca ile bulunduğu iddia eden ravinin, sahtekârlığı tarih sayesinde ifşa olur.”⁴¹

E. Tarihin Yararları

Sehâvî'nin bu bölümde kendisinden önce yaşamış veya çağdaşı olan pek çok tarihinin eserlerinin mukaddimesinden tarihin yararı konusunda verdikleri malumatları eserine derc etmesi önemlidir.

Ayrıca kitabın en uzun bölümlerinden biri olan bu bölüm bilgi bakımından kitabın en zengin bölümüdür. Sehâvî, tarihin dünyevi ve uhrevi yararlarının yanı sıra, kur'an-ı kerim'de kıssalar ve tarihi olaylara yer vermesinin hikmetlerini açıklar.

Her düzeydeki insanın tarihi öğrenmeye muhtaç olduğunu ve tarih ilmi ile ilgili teşvik edici vecizeler nakleder.

Sehâvî, tarihin kayıt ettiği ilginç şeylere hikâyeler aktararak yer verir.

Sehâvî, İslâm'ın esasları olan hadis ve hadis ilimleri ile tarih arasındaki güçlü ilişki ve bağlara dikkat çeker.

Sehâvî'ye göre, tarih bilgilerinden başka ilimlerin – siyaset, ahlak ve ev idaresi ilmi- kapsamına giren bilgilerde istifade edilir.

Sehâvî'ye göre, tarihin sayılamayacak kadar faydaları vardır. O kadar ki, el-Aynî'nin dediği gibi: “ tarihin faydalarını anlatmak için ciltlerce kitaba ihtiyaç vardır.”

⁴¹ Sehâvî, *el-Îlân*, s.77-78.

Sehâvî tarihten elde edilen kazançları şöyle dile getirir : “ o zaman, tarihin semeresi (kazancı) teşviktir, korkutmadır, cesaretlendirmektir, özendirmektir, uyarmaktır, ibrettir, teselli bulmadır, örnek almadır, nasihattir, başarıdır, hastayı tedavi edip ayağa kaldırmaktır.”⁴² Sehâvî'nin tarihin yararları konusundaki mülâhazalarını iki kısma ayırmak mümkündür. Bunlardan bir kısmı kendisinin ortaya koyduğu ve önemli gördüğü tarih yararları ikinci kısım ise farklı âlimler tarafından çeşitli maksatlarla farklı zamanlarda yazılmış çeşitli eserlerden Sehâvî'nin aktardığı tarih yararları.

1. Sehâvî'ye Göre Tarihin Yararları

1- İnsan tarih sayesinde olayları (el-umûr) vuku bulduğu şekilde öğrenir.

2- En önemli yararlarından birisi. Uzlaşması imkânsız çelişik iki haberden “nesh” olanın bilinmesini sağlayan yöntemlerden birisidir.

Sehâvî, bu tespitiyle, hadisler arasında görülen nesh konusuna işaret etmektedir. Konumuz olmamasına rağmen, bu tespitin daha iyi anlaşılması ve Sehâvî'nin tarihe bakış açısını ortaya koyması için bu tespit üzerinde bir nebze durmak istiyoruz.

Zira Sehâvî tarihle ilgili olan bu eserinde, anlattığı konuyla ilgili en ufak bir alakada hemen hadis ve hadis usûlü konularına girebilmektedir. Buda Sehâvî'nin bu konuda büyük bir birikime sahip olduğunu göstermektedir.

Hadislerde neshin vukuu çeşitli şekillerde bilinir:

1- Onun nâsîh olduğu hadis metninden anlaşılır. Hz. Peygamber (a.s.) bir hadisinde şöyle buyurmuştur: “ *Sizi kabirlerin ziyaretlerinden menetmiştim; onları ziyaret edin zira kabir ziyareti ahireti hatırlatır.*”⁴³ Örnek olarak aldığımız bu hadisin nâsîh olduğu ve daha önce varid olduğu anlaşılan ve kabir ziyaretini meneden hadisin hükmünü ortadan kaldırarak kabir ziyareti için izin verdiği açıkça görülmektedir.

⁴² Sehâvî, *el-Îlân*, s.73.

⁴³ Hadisin metni için bkz. Nesâî, *Sünen*, “Cenâiz”, 2034.

2- Bir hadisin nasih olduğu, hadis metninden anlaşıldığı gibi, bezen de hadisi rivayet eden sahabi'nin, iki zıt hadisten muahhar olanı belirtmesiyle anlaşılır. Bu konuda bir örnek, Cabir b. Abdullah'ın şu sözüdür: "Hz. Peygamberin (a.s.) (ateşte pişirilmiş şeylerin yenilmesi halinde abdestin yenilenip yenilmeyeceği hususunda) iki emrin sonuncusu, abdestin terki, (yani yenilenmesine gerek olmadığı) şeklinde idi."⁴⁴

3- Bazen de nâsîh birbirine zıt manâda gelen hadislerin vürud tarihlerinin bilinmesiyle anlaşılır. Şöyle ki: İki zıt hadis arasında sıhhat yönünden eşitlik bulunması dolayısıyla herhangi birinin tercih edilmemesi, cem ve teliflerinin mümkün olmaması ve yukarıda iki şıkta açıkladığımız nesh keyfiyetinden hadis metinlerinden açık bir şekilde anlaşılmaması halinde, hadislerin Hz. Peygamber'den vürud ettiği tarihler araştırılır ve son varid olan hadisin nasih olduğuna hükümedilir. Bunu Şedad b. Evs hadisi ile Abdullan b. Abbas hadisiyle açıklayabiliriz: Şedad, Hz. Peygamber'den (a.s.) şu hadîsi rivayet etmiştir: "*Hacamet yapan da yaptıranda oruçlarını bozmuş olurlar.*" İbn Abbâs ise, rivayetinde "*Hz. Peygamber'in (a.s.) oruçlu ve ihramlı iken hacamat yaptırdığını*" bildirmiştir.⁴⁵

Bu iki hadis arasındaki zıtlık açıkça görülmektedir. Hz. Peygamber (a.s.), Şedad rivayetine göre, oruçlu iken hacamat yaptırmayı, menetmiş hem hacamat yaptıranın hem de yapanın oruçlarının bozulmuş olacağını bildirmiş iken, İbn Abbâs'tan gelen diğer rivayette, Hz. Peygamberin (a.s.) bizzat kendisinin, oruçlu olduğu halde hacamat yaptırdığı açıklanmıştır. Her iki hadiste sahihtir; ancak cem ve telifleri mümkün olmadığı gibi, herhangi birisinin diğerine tercihi'de mümkün değildir. Bu durumda, aralarında bir nesh keyfiyetinin bulunduğu şüphe yoktur. Ancak, bu iki haberden hangisinin nasih hangisinin mensuh olduğu tespit etmek gerekir. Zira hadis metinlerinde buna delalet edecek herhangi bir işaret yoktur. Bu da ancak, haberlerin vürud tarihlerinin tespiti ile mümkün olabilir.

⁴⁴ Hadisin metni için bkz. Ebû Dâvûd, *Sünen*, "Taharet", 76; et-Tirmizî, *Sünen*. "Taharet", 58.

⁴⁵ Hadisin metni için bkz. el Buhari, *Sahih*, "Siyâm", 32; Ebû Dâvûd, *Sünen*, "Siyâm", 30.

Şedad'tan gelen aynı konu ile ilgili diğer bazı rivayetlerde, Hz. Peygamber'in (a.s.) fetih senesinde, yani hicretin 8. senesinde oruçlu iken hacamat'ı menettiği belirlenmektedir.⁴⁶

İbn Abbas'ın sözü ise Hz. Peygamber'in (a.s.) ihramlı iken hacamat olduğuna ve İbn Abbas'ın da bunu bizzat müşahede ettiğine delalet eder ki, bununda ancak bir hac esnasında olduğu anlaşılır. Gerçek şu ki İbn Abbas, yalnız veda haccında, yani onuncu senede Hz. Peygamber'in (a.s.) refakatinde bulunmuş ve ihramlı iken onun hacamat olduğuna şahit olmuştur.⁴⁷

O halde bu haberin vürud tarihi de onuncu sene olup şedad'ın haberinden muahhardır ve dolayısıyla nasih hükmündedir.

3- Tarih sayesinde, mülaki olmadıkları şeyhlerden hadis aldıklarını iddia eden kimselerin yalanları kesin bir şekilde ortaya çıkarılır.

Bir ravinin yalanı, çok defa kendisinden rivayet ettiği kimsenin vefat tarihi ile kendisinin doğum tarihinin bilinmesi halinde arada beliren zaman farkından anlaşılır. Nitekim Hafs b. Gıyas el-Kadı (v. 195 veya 196/810-11), "eğer şeyhten kuşkulaniyorsanız onu, senelerle hesaba çekiniz." Yani o şeyhin yaşı ile ondan hadis rivayet eden kimsenin yaşını hesap ediniz, demiştir. Süfyan b. Said es-Sevri'de (97-161/715-777) "Raviler yalana başvurunca, biz de onlara karşı tarihi kullandık" demiştir.⁴⁸

4- Tarih isimleri aynı olan kişilere ait şeylerden birinin diğerine isnat edilmesi durumunda meydana gelen karşılığı çözümlenmenin yollardan birisidir. Öyle ki isimleri karıştırılan bu kişilerden biri diğerinin vefatından sonra doğmuştur.

⁴⁶ Suyutî, *Terdibu'r-Ravi*, s.383.

⁴⁷ T. Koçyiğit, *Hadis Usûlü*, s.56-62.

⁴⁸ Sehâvî, *el-İlân*, s.23.

Sehâvî buna isimleri aynı olan 317 (929) yılında vefat eden Ahmed b. Nasr b. Ziyad el-Hemedani'nin 402 (1011) yılında vefat eden Ahmed b. Nasr ed-Davudi ile karıştırılmasını örnek verir.⁴⁹

5- Tarih, belge, vesika ve benzeri şeylerde yapılan sahtekârlık ve belgenin içeriği ilgili şeylerde tespit etmekte hale geçerli bir yöntemdir.⁵⁰

Bu metot sayesinde bir takım belgelerin asılsız ve tarihi gerçeklere muhalif olduğu ortaya konulmuştur.

Hayber Yahudilerinden cizyenin kaldırıldığına dair vesika bunlardan birisidir. Yahudiler daha sonraki dönemde Hz. Peygamber'in (a.s.) kendilerinde mali yükümlükleri ve cizyeyi kaldırdığına dair bir vesika gösteriyorlar ve bu vesikada Sa'd b. Muaz'ın şahitliğinden bahsediliyordu.

Halbuki o Hayber'in fethinden iki yıl önce meydana gelen Beni Kurayza Gazvesi'nde vefat etmiştir. Şahitliği dile getirilen bir başkası da Muâviye b. Ebi Süfyan'dır (r.a.), oysa o da ancak Mekke fethi sonrasında Müslüman olmuş ve Hayber'de bulunmamıştır. Zira Hayber 7. yılda (628) fethedilmiştir. Ayrıca cizye kavramı o tarihte henüz kullanılmadığı gibi cizye ayeti de Tebük savaşı sonrasında nazil olmuştur.

6- Tarih, bir göreve ehil ve kayık olan kişilerin durumunu ve o görevde bulunanların taşınması gereken şartların tespitinden bir yöntemdir. Sehâvî burada yaşı küçük olmasına rağmen üstün meziyetlere sahip olan kişilerin bir göreve getirilmesi üzerine çıkan tartışmaların bazen tarihe başvuru olarak çözeceğini kastetmektedir.

Yahya b. Ektem (v. 242-43/847 yirmili yaşlarında kadı olunca yaşını küçük görenlere şöyle cevap vermiştir:

⁴⁹ Sehâvî, *el-İlân*, s.25.

⁵⁰ Sehâvî, *el-İlân*, s.26.

“Ben Peygamber’in (a.s.) Mekke’ye vali olarak atadığı zaman Attâb b.Esid’den (v.13/634) yaş itibariyle daha büyüğüm.” Muhammed b. Ömer el-Vâkidi’nin (130-207/747-823) dediğine göre Attâb o zaman yirmili yaşlarındaydı.

Mısır’da bulunan Malikilere ait el-Müsellemiye Medresesi müderrisi eş-Şeyh Şemseddin İbn Ammar el-Maliki medreseye müderris olunca vakfın müderrisin yaşı 40 civarı olması şartını koştığı tartışması yapılmış bir grup insanın şeyhin yaşı 45 olduğuna şahitlik etmesi üzerinde tartışma son bulmuştur.⁵¹

7- Tarih, râvî’nin zabt durumunu gösteren delillerden biridir.⁵²

Sözlükte “korumak” anlamına gelen zabt bir hadis terimi olarak, kısaca ravinin hadisi başkasına rivayet edinceye kadar aldığı gibi korumasına denir. Ravi rivayet ettiği metinde “ hicretten sonra Medine’de muhacirlerden ilk doğan Abdullah b. Zübeyr’dir”, “ Hayber günü şunu yapmaktan alıkonduk...” Ve benzeri ifadeler kullanır. Bir hadisin (rivayetin) metnini oluşturan ifadeler ve olaylar aynı zamanda tarihin araştırma konusu olmaktadır. Bu durumda ravi’ni kullandığı ifadeler tarihi verilere arz edilir, ve ravinin zabt durumu ortaya çıkarılır.

Sehâvî’ye göre rivayetleri tenkid (değerlendirme) açısından tarihi bilgileri, ikiye ayırmak mümkündür. Sened⁵³ tenkidine yarayan tarihi bilgiler ki, buraya kadar anlattığımız tarih yaralarının geneli sened tenkidine yarayan bilgilerdir; bazı durumlarda da “muzdarib”, “maklub” ve başka hadis türlerinde yapıldığı gibi hadisler, hem sened hem metin bakımından değerlendirmeye etki eden tarihi bilgiler bulunmaktadır.⁵⁴

Sehâvî’nin metin tenkidine işaret etmesi önemlidir. Zira hadis usulünde bir hadisin veya rivayetin değerlendirilmesinde, sened (ravi isimleri zinciri) üzerinde farklı aşamalarda yapılan değerlendirmede elde edilen kanat doğrultusunda bir rivayetin ve

⁵¹ Sehâvî, *el-İlân*, s.28.

⁵² Sehâvî, *el-İlân*, s.30.

⁵³ Sened: Hadisi birbirine rivayet ederek sonrakilere ulaştıran kimselerin yani ravilerin tairihi sırayla zikredildikleri kısım, ravi isimleri zinciri. Bkz. A. Aydınlı, s. 275.

⁵⁴ “Muzdarib”, “ maklub” ve benzeri istilahlr için bkz. T. Koçyiğit, s. 133-139.

içeriğinin (metnin) sağlamlığına veya güvenilirliğine hüküm edilmektedir. Yani sened değerlendirilmesine önem verilmektedir.

Sehâvî ise, sened değerlendirilmesi yanında metin değerlendirilmesine'de işaret etmekte ve her iki durumda da tarih bilgisine ihtiyaç duyulduğunu söylemektedir.

Sehâvî bu tespitin ardında metinlerde geçen “ *Kim ramazan orucunu tutar, ve şevvâl'den altı gün ilave ederse...*”⁵⁵ Ve “ *Allah, yeryüzünü cumartesi günü, dağları Pazar günü, ağaçları pazartesi günü, karanlığı Salı günü, nuru Çarşamba günü, hayvanları Perşembe günü, Âdem'i Cuma günü yarattı.*”⁵⁶ Gibi rivayetleri örnek vererek; bütün bunların tarihe olan ihtiyacı ya da tarihin yararlarını ortaya koyduğunu belirtmiştir.

Sehâvî, yüce Allah'ın Kur'an-ı Kerim'de tarihi zikir ettiğine dair İbn Abbas'tan rivayet edildiği söylenen şu rivayete yer verir; “ Allah, Kitabı'nda tarihi zikretti. Zira Muâz b. Cebel (r.a.): “Ey Allah'ın resûlü! Hilal'a ne oluyor? Bir çizgi gibi incecik beliriyor, sonra büyüyünceye kadar artıyor, olgunlaşıp daire şeklini alıyor, sonra da eksile eksile önceki hâline dönene kadar inceliyor.” Diye sormuş. Bunun üzerine şu meâldeki âyet inmiştir: “*Sana hilâlleri soruyorlar. De ki: Onlar insanlar için vakit ölçüleridir.*”⁵⁷

Sehâvî, âyetin açıklamasında hilalin vakit ölçüsü olmasında insanlar için bir takım dini ve dünyevi yararlar zikretmiştir. Bunlar: Oruç, iftar, kadınların iddet ve hamilelik durumları borçların vadeleri, kiraların ücretleri ve benzeri durumlardır.

Sehâvî'nin bunlar dışında önemli gördüğü tarih yararlarını kısaca şöyle özetleyebiliriz: “ Tarihin, Peygamberlerin haberleri, sünnet ve gidişatları ile birlikte âlimler ve mezhepleri, filozoflar ve sözleri, zâhidler, âbidler ve öğütlerinin anlatıldığı bölümlerin din, ahiret ve dünya işlerini düzene sokmak gibi yönlerden tarihin yararı büyük ve açıktır.

⁵⁵ Tirmizî, *Sünen*, “Sıyam”, 53; Ebu Dâvûd, *sünen*, “Sıyam”, 58.

⁵⁶ Müslim, *Sahîh*. Bedü'l-halk.

⁵⁷ el-Bakara 2/189; Sehâvî, *el-İ'lân*, s.35.

Yine Sehâvî'ye göre tarihte, yöneticilerin ve izledikleri siyasetlerinin, devletlerin doğuş, gelişme ve yıkılış sebeplerinin, ordu komutanlarının, vezirlerin sevk, idare ve aldıkları önlem biçimlerinin anlatılmasının yararları çoktur.

Ayrıca tarihte, mürüvet, cömertlik, vefa, cesaret, kahramanlık gibi güzel meziyetlere sahip olanların öykülerine yer verilmesinin de yararları büyüktür.⁵⁸

Sehâvî, faziletli şahsiyetlerin tarihe olan rağbetlerine, tarihten yararlandıklarına, tarih yüceltiklerine ve insanları tarihe yönlendirdiklerine dikkat çeker ve Ebu Ali Hasen b. Ahmed b. Abdullah b. el- Bennaî el-Kureşî el-Hanbelî'nin (396-471/1005-1078) şu sözünü aktarır : “Yalancılar içinde dahi olsa keşke, hatip el-Bağdadi beni tarihinde zikretseydi.”

Sehâvî, yüce Allah'ın Tevrat'ta geçmiş ümetlerin durumlarını ve yaşam sürelerini ihtiva eden bir bölüm (sifr) indirdiği rivayetini⁵⁹ ve yüce Allah 'ın Kur'ân-ı kerim'de geçmiş toplumların çoğunun kıssalarından bizi haberdar etmesini “ *peygamberlerin haberlerinden senin kalbini kuvvetlendireceğimiz bilgilerin her birini sana anlatıyoruz. Bunlarda sana gerçeğin bilgisi müminlere de bir öğüt ve uyarı ulaşıyor.*”⁶⁰ âyetini, zikrettikten sonra şu tespiti koymuştur. Kur'an-ı kerim'de kıssalar ve tarihi olaylara mühim bir yer verilmesi tarih ve tarihçinin saygınlığına, şeref ve faziletlerine delil olarak yeterlidir.

2. Sehâvî'nin Farklı Âlimlerin Eserlerinden Aktardığı Tarihin Yararları

Sehâvî'nin aktardığı tarih yararlarına geçmeden önce, Sehâvî'nin nakil yaparken kullandığı üslup üzerinde bazı tespitlerde bulunmakta fayda vardır.

Sehâvî sadece bu bölümde kırktan fazla âlimden nakil yapmış ve bu nakilleri yaparken sözü uzatmıştır. Kendisinin'de dediği gibi⁶¹ bazı yerlerde konudan uzaklaşmıştır. Hatta bazı yerlerde konu ile alakası olmayan şeyleri zikretmiştir.⁶²

⁵⁸ Sehâvî, *el-İ'lân*, s.32-33.

⁵⁹ Sehâvî, *el-İ'lân*, s.36.

⁶⁰ Hud 11/120.

⁶¹ Sehâvî, *el-İ'lân*, s.62-63.

Sehâvî, yaptığı nakilleri bazen doğrudan bazende dolaylı yapmış ve bu nakilleri kaynağında geçtiği şekilleri ile değil, kendisinin uygun gördüğü bir şekilde tanzim etmiştir. Mesela: Ebu'l-Hasen Ali b. Hüseyin b. Ali el-Mes'udi (v.345/956) ve Kafiye'ci'den yaptığı nakillerde olduğu gibi⁶³ bundan dolayı da çoğunlukla aktardığı metnin anlaşılması zorlaşmıştır.

Sehâvî'nin yaptığı alıntıların anlaşılmasını zorlaştıran diğer bir husus ise, yaptığı alıntılar sırasında kendi arkadaşları ve öğrencileri için bildik şeyler olan bazı durumları kısaltarak aktarır ki, onların o durumu anlamaları için ufak bir işaret yeterli iken, şimdi o metni anlamak isteyen biri o zamanın âlimleri arasındaki o çekişmelerin sebeplerini öğrenmek ister. Fakat çok kısa değindiği için anlaşılmaları sonuçsuz kalmaktadır.⁶⁴ Ayrıca Sehâvî bu nakillerde tekrara düşmüştür.

Sehâvî'nin ortaya koyduğu tarihin önemli yararlarına meşhur âlimlerden birçoğu işaret etmiştir. Bu âlimler, eserlerinde her ne kadar tarihi farklı yönlerden ele almışlarsa da, hepsi de eserlerinin girişinde tarihin yararları üzerinde durmuşlardır. Onlardan kimi tarihin yararlarını dünyevi ve uhrevi diye ayırmış, kimi de ayırım yapmadan aktarmıştır. Onlardan kimi Peygamber (a.s.) ve sahabelerinin tarihine, kimi âlimlerin biyografilerine, kimi tarihe hadis ilmi penceresinden, kimi ise tasavvuf yönünden dikkat çekmişlerdir. Sonuç olarak bu âlimler, tarihi değerli ve faydalı bir ilim olarak görmüşler, değerli zamanlarını tarihle uğraşarak geçirmişlerdir. İnsanları tarih ilmini öğrenmeye ve ondan istifade etmeye, tarihin yararlarını ortaya koyarak teşvik etmişlerdir.

Sehâvî'nin âlimlerden aktardığı tarih yararları üzerinde tek tek durmak konumuzu aşar. Çünkü daha öncede belirttiğimiz gibi, konu içerisinde konuyu aşan meselelere değinilmiş ve söz uzatılmıştır. Mesela: Daha önceki dönemlerin ve Sehâvî'nin dönemindeki âlimler arasındaki çekişmeler ya da âlimler ile yöneticiler arasında ki ilişkiler ve daha değişik konulara değinilmiştir. Bunlar o zamanın kültürünü

⁶² Sehâvî, *el-İ'lân*, s.198.

⁶³ Sehâvî, *el-İ'lân*, s.38-65.

⁶⁴ Bkz. Sehâvî, *el-İ'lân*, s.105.

bize aktarılması açısından önemli konular ise de konunun bütünlüğü açısından burada değinilmemesi gerektiğinin düşünüyorum.

Ayrıca bu aktarımlar içerisinde bazıları aynı manaya geldiği için ve daha önce Sehâvî'nin ortaya koyduğu tarih yararları üzerinde durduğumuz için biz burada Sehâvî'nin diğer âlimlerden aktardığı tarih yararlarını özet şeklinde ve maddeler halinde tahlil etmeğe çalışacağız.

1- İnsanlar, kendilerinin hangi soydan çoğaldıklarını ve sûblerin karanlıklarında nasıl aktarılıp uzun yolculuklar yaptıklarını ve insan'ın Allah'a inanmayanların iddia ettiği gibi bir hayvandan tesadüfen (evrim teorisi) türemediğini, aksine yüce Allah'ın insanı akıl, şuur, düşünme, konuşma ve şefkat gibi çeşitli meziyetlerle donatarak yüce bir gaye için yarattığına tarih vasıtasıyla ulaşırlar.

İnsanlar tarih sayesinde, “kendi varoluş aşamalarına dair birçok tanıkla karşılaşır.”⁶⁵

2- Tarih, hükümdar ve yöneticilere, düşmanlarından gelecek zararları bertaraf etmeye ve doğru bir siyaset izlemeye yarayan, doğru politikalar üretmeyi, isabetli görüş bildirmeyi kazandırır. Aynı zamanda tarih yumuşak bir siyaset izlemeyi teşvik eder. Ayrıca tarih insanların bazı güncel meselelerinin çözümüne katkı sağlar zira insanların yaşadığı zamanın mevcut bazı sorunlarının kökü geçmişe dayanır. Dolayısıyla mevcut olan sorunu anlamak ve çözmek için tarihe başvurulur.

3- Tarih, insana tecrübe kazandırır. Olayları ve olayların doğurduğu sonuçları doğru tahlil etmeyi öğretir. Zira insan'ın başına gelecek her olayın aynısı veya benzeri daha önce yaşanmıştır. Dolayısıyla tarih okuyanın zihinsel birikimi çoğalır. İnsanlarla nasıl muamele edeceğini bilir. “Akıl, iki çeşittir: tabii ve kesbi, tabii akıl olmadıkça, kesbi akıl fayda vermez” diyen kişi ne güzel demiştir.

Tabii akıldan maksat, yüce Allah'ın insan için doğuşuyla yarattığı akıldır. Kesbi akıldan maksat ise, doğuştan var olan aklın bazı tecrübelerle artmasıdır.”⁶⁶

⁶⁵ Sehâvî, *el-İ'lân*, s.44.

Bundan dolayı da hâkimler, sultanlar, önderler ve meslek erbapları tarih öğrenmeye önem vermişlerdir. Ve şöyle denilmiştir: “ Tarih geçmişin siyasetidir. Siyaset ise şuanın tarihidir.”⁶⁷

4- Tarih insanın kültür seviyesini yükseltir. “tarihi bilgilerden ve tarihte kaydedilen ilginçliklerden alıntı yaparak kişinin yaptığı konuşmalara güzellik katar.”⁶⁸

Tarih insanın kişisel gelişimine katkı sağlar “ yapılan tartışmalar tarihi kanıtlarla çözüme kavuştur. Kişi, göz önündeymiş gibi konulara hâkim olur.”⁶⁹

Tarih kişiyi, saygınlığa ulaştıran bir yol, basiret sahibi olmasına yardımcı olan bir yöntemdir. Kalbi ferahlatır, dili fasihleştirir.⁷⁰

5- Tarih vasıtasıyla şimdikiiler öncekilerin, sonrakiler şimdikiilerin durumlarını öğrenirler. “Tarih olmasaydı bağlantı kopar devletler bilinmezdi sonrakilerin zamanında öncekiler hatırlamazdı.”⁷¹

Tarih vasıtasıyla insan, garip meselelere, zamanın iniş çıkışlarına, kader’in cilvelerine vakıf olur. “İnsan tarih sayesinde zamanın yapısında olanaksızlıklara yer olmadığını öğrenir.”⁷²

6- Basiret ve akıl sahibi olanlar için tarihte ibretler vardır. Tarih insanların bir yolculukta olduklarını ilan eder. Akıllı insan, bu yolculuk esnasında insanın başına gelenler hakkında düşündüğü zaman, dünyada iyi kötü, zengin fakir, hiç kimsenin sıkıntılardan kurtulmadığını, dünyanın kimseye kalmadığını görecektir.

Bunları gören insan, kendine çeki düzen verecektir. Dünyadan yüz çevirip dünya da iken ahiret hazırlığına yönelecektir. Sakinlerinin sıkıntılardan emin olduğu ahiret yurduna rağbet edecektir.

⁶⁶ Sehâvî, *el-İ'lân*, s.33-46.

⁶⁷ Muhammed b. Samil es-Sülemi, s.88.

⁶⁸ Sehâvî, *el-İ'lân*, s.46.

⁶⁹ Sehâvî, *el-İ'lân*, s.72.

⁷⁰ Sehâvî, *el-İ'lân*, s.53.

⁷¹ Sehâvî, *el-İ'lân*, s.44.

⁷² Sehâvî, *el-İ'lân*, s. 45.

7- Tarihte bazen insana sabrı, teselliye ilham eden ve kendisine hayatta güç veren hususlar vardır. Nitekim insan, peygamberlerin, âlimlerin, davetçilerin siyerlerini, sıkıntı çeken ve sıkıntıdan kurtulan toplumların tarihini okuduğu zaman, teselli eden gözyaşlarını ve mutluluk veren sevinci bir arada görür ve insan bunları okuduğunda teselli bulur sıkıntı anında sabretmeyi öğrenir.

8- Tarih her zamanda yaşamış önemli şahsiyetlere bizi götüren bir yoldur. Tarih vasıtasıyla öncekilerin düşüncelerini öğreniriz. “Tarih sayesinde Âlimlerin durumlarını, ilimdeki mertebelerini öğreniriz. O âlimler ki, ebedi mutluluğun temeli olan din’in savunucusu, yüksek mertebelerin basamağı olan ilmin taşıyıcısıdır. Onlardan birisinin ilimdeki kemali ve yaptığı vazife ilme süreklilik kazandırır. Onlardan birisinin kusuru ise ilimde zihin karışıklığına ve fesade sebep olur.

Onları tanımakla onlardan kimin iktida ve takip edilmeye daha layık olduğu bilgisini elde etmiş oluruz.”⁷³

Ayrıca âlimlerin tercemelerinin bilinmesinde birçok fayda vardır. Mesela: O âlimlerin edebi ile edeplenmek, tasnifatlarını ortaya çıkarmak, onlardan kimin cerh veya ta’dille damgalandığını, kimin nasıl bir metot izlediğini, ahlaklarının nasıl olduğunu ve halka hangi gerçekleri sundukları gibi.

Nitekim Ebu Hanife (v. 150/767) şöyle demiştir. “Âlimlerin hayat hikâyeleri ve meziyetleri, fıkın çoğu meselelerinden bana daha sevimli geliyor. Zira o hikâyeler topluluğun (âlimlerin) adabıdır.”⁷⁴

Şüphesiz âlimlerin anlattığı tarih yararları sadece bunlarla sınırlı değildir. İnsanlar tarihi okurken bazen tarihte kendilerini bazen de istenilen durumu veya nefislerinin ve duygularının iç içe girmiş halini bulurlar. Ondan, fayda ve sevinç elde eder rahatlarlar, zihinlerinin ve kalpleri’nin içini dolduran olaylarla beraber tecrübe kazanırlar. Kabul ve genel geçerliliği olan sağlam yöneliş basiret elde ederler. Ruhlarını sevinç, lezzet ve mutluluk denizlerine daldırırlar. Tarihte bazen insana, ne yapacağını

⁷³ Sehâvî, *el-İ’lân*, s.50.

⁷⁴ Sehâvî, *el-İ’lân*, s.58.

bilmediği, aciz kaldığı, uzun zamandır önünde duran problemlerin çözümü fısıldanır. Tarihte bazen insanın yaşadığı elem verici bir musibet hafifletilir.

Tarihte bazen insan kendi hayatını rahatlatacak önemli ipuçları bulabilir. Kısacası “tarih okuyan kişi için aynadır. Gerçeği söyler, iyilikleri arzular, kötülükleri kaçındırır. Basiret sahibi olanları eğitir. Allah’ın anmasına layık gördüğü kişileri ve ecrine müstahak olanları yüce Allah tarihle anar.”⁷⁵

Sehâvî bunları aktardıktan sonra, el-Kayati Muahmed b. Ali (795-850/1383-1446) el-Ayni, İbn ed-Deyri Sa’d b. Muhammed (766-867/1368-1463) gibi tarihle uğraşan âlimleri, tarih ilminde tasnifat vermiş veya cerh ve ta’dil ilmi ile ilgilenmiş tüm âlimleri örnek göstererek şöyle der: “Eğer bu kimseler, tarihin dünyevi ve uhrevi faydalarını bilmeselerdi, gayretlerini açıkça bu işe sarf etmezlerdi.”⁷⁶

Sehâvî’ye göre tarih ilminin yararları ve güzellikleri sadece bu anlatılanlarla sınırlı değildir. Ayrıca sadece tarihçiler değil, anlayış sahibi kimseler, deneyimli âlimler hükümdarlar, idareciler, bürokratlar ve meslek sahipleri de tarihin güzelliklerine ilgi duymuşlar, tarihçilerle dostluk kurmuş, tarih kitaplarını mutaâlâ etmişlerdir.

Sehâvî, tarihe ilgi gösteren âlimlerden ve hükümdarlardan örnekler verir ve âlimlerin, hükümdarların tarihe olan rağbetlerini bildikleri için hükümdarların biyografilerini derlediklerini kaydeder. Hocası Bedrüddin el-Aynî’nin, Eşref Barsbây gibi hükümdarlara tarih ve benzeri şeyleri okuduğunu öyle ki, Eşref Barsebây şu manaya gelebilecek ifadeler kullanmıştır: “İslâm’ı ancak el-Ayni sayesinde tanıdık.” Sehâvî bazı yöneticilerin, kendisinden de böyle bir istekte bulunduğunu ancak kendisinin bu isteği kabul etmediğini belirtmiştir.⁷⁷

Ancak daha sonraki yöneticilerden Yeşbek b. Mehdi’nin (v. 885/1480) kendisinden, kendisi için el-Makrizi’ nin tarihine “*es-Sülük*” bir zeyil yazmasını istemiş kendisinde bu isteğe cevap verdiğini ve “*et-Tibrü’l-mesbük*” adlı eserini derlediğini belirtmiştir.

⁷⁵ Sehâvî, *el-İlân* s. 40.

⁷⁶ Sehâvî, *el-İlân*, s.74.

⁷⁷ Sehâvî, *el-İlân*, s.76.

Sehâvî, “*et-Tibir*”in mukaddimesinde tarihle ilgili kısaca şu teplsilerde bulunmuştur. Tarih hadis disiplinlerinden biridir. Dindeki etkisi büyüktür. Zira tarih sayesinde âlimler nasihi mensuhtan ayıran bilgiler elde ederler. Ravi ile rivayetini bağlamak istediği şeyhi arasındaki durumlar tarihle açığa kavuşurlar. Sonucunda akrabalık bağları, miras ve denkliklerin tesbit edildiği soylar (ensab) tarih sayesinde korunurlar.

Tarih sayesinde, hakların süreleri, zamanla paralar arasında oluşan farklılıklar ve yapılan vakıflarda söz konusu edilen haklar ortaya çıkarılır.

Âlimlerin, zahidlerin, erdemlilerin, hükümdarların, idarecilerin ve şerefli kimselerin haberlerine tarih vasıtasıyla ulaşılır.

İstekli kimseler, tarihte bulunan yararlı mev’izelerden faydalı nüktelerden ibret alır, rahatlarlar.

Bunlara ilaveten tarih, ilmi meseleleri, nazari konuları ve edebi ilimlerin - lügât, me’ani vs gibi- çoğu malzemelerini teşkil eden şiirleri ihtiva etmektedir. Görüldüğü üzere Sehâvî, tarih ilmini çoğu konular için merkez konumunda görmektedir.

Sehâvî’ye göre tarih ilminin bu merkezi konumundan dolayı da birden fazla güvenilir mezhep uleması tarih ilmini, farz-ı ayn’ın üstünde tutulması gereken bir farz-ı kifaye olarak görmüşlerdir.

Sehâvî’ye göre insanın öğrenmesi gereken ilimleri içerisinde tarih, öğrenilmesi gereken yegâne ve şerefli bir ilimdir.

Sehâvî, Buhari’nin *Tarih* kitabını Medine’de Peygamber’in (a.s.) kabri yanında tasnif edişini ve *el-Câmi’u’s-Sahîh el-Müsnedu’l-Muhtasar Min Umûri Resûlillah Ve Sünenihi Ve Eyyâmihî* (الجامع الصحيح المسند المختصر من أمور رسول الله صلى الله عليه وسلم وسننه وأيامه) ile eşit tutmasını, başka şerefler olmasa bile tarih ilmine şeref olarak yeterli olduğunu belirtmiştir.

Sehâvî, Buhari'nin kendi *Tarih* kitabını, hadis kitabı olan *el-Câmi'u's-Sahîh*'i ile bir tutması üzerine şu tespiti yapar : “Ben de derim ki: İkisinin (tarih ve hadis) eşitliği açıktır. Çünkü hadis hakkında hüküm vermeye ancak tarih bilgisi ile ulaşılır.”⁷⁸ Sehâvî'nin bu tespiti, Sehâvî'nin tarihe bakış açısını ve tarih ile hadis arasındaki güçlü ilişkiyi ortaya koyması açısından önemlidir. Sonuç olarak şunu diyebiliriz: Sehâvî tarih ilmini, İslâm dinin ikinci esası olan hadis ilmine giden bir yol ve hadise itimat için bir kontrol mekanizması olarak görmektedir. Dolayısıyla hadis ilmi ne kadar gerekli ve önemliyse bizi ona götüren ve ona itimat etmemizi sağlayan tarih ilmide o kadar gerekli ve önemlidir.

Sehâvî'ye göre tarih ilminden başka ilimlerin kapsamına giren bilgiler de istifade edilir. Mesela: Siyaset, ahlak ve ev idaresi ilimleri gibi.

Yönetim ve politika çeşitleri, erdemli toplum, bozuk toplum ve bunlara bağlı konular siyaset ilminden öğrenilir.

Fazilet türleri ve faziletleri elde etme yöntemleri, rezalet türleri ve onlarda sakınma yöntemleri ahlak ilminden öğrenilir.

Kişinin eşi, çocuğu ve hizmetçisiyle arasındaki ortak durumlar ve bu durumlarda doğru idare etmeyi, ev idaresi ilminden öğrenilir.

Sehâvî'nin başka ilimlerin kapsamına giren bilgiler dediği şeyleri, tarih yararları içerisinde zikredilen şeylerdir. Mesela: “Doğru politika üretmek”, “faziletleri elde etme” ve “tecrübe kazanma” gibi.

Sehâvî bu bölümün sonunda ek olarak tarih ilmi ile tabakat ilmi arasındaki farkı ortaya koymuştur.

Sehâvî tarih ile tabakat arasında şöyle bir munesabat koyar.

“Tarih ile tabakat, ravilerle tarif yapma noktasında (ikisinde raviler konu edinir) Müşterektirler.

⁷⁸ Sehâvî, *el-İ'lân*, s.69.

Tarih hadiseleri (inceleme bakımından) tabakattan ayrılır.

Tabakat ise, -geç vefat edeni önce ele almayı gerektirdiği için- mesela: Geç vefat eden bedir ashabından birini erken vefat etmiş bedir'e katılmayan birine takdim etmesi yönünden tarihten ayrılır."⁷⁹

Sehâvî'nin ortaya koyduğu bu tespiti kendisinin verdiği örnekle şöyle açıklayabiliriz: Eğer ele alınan konu Bedir savaşı ise, tarih Bedir savaşını ve bu savaşa katılanları birlikte inceler. Tabakat ise, bu savaşa katılanlarla, yaşı küçük olduğu için katılmayanları, aynı zamanda daha önemli olarak, savaşa katıldıkları halde, küçük yaşta olup da katılmayanlara nisbetle daha çok yaşayan ve onlardan sonra vefat edenleri inceleyip ortaya koyar.

Sehâvî'nin bu tespiti, tarih ile tabakatı birbirleriyle karıştırmama yönünden önemlidir.

E- Kur'an-ı Kerim ve Kıssalar

Sehâvî, Kur'an-ı Kerim'de kıssalar ve tarihi olaylara mühim bir verilmesini önemli görmüş, tarih ve tarihçi için bunu en büyük şeref saymıştır.

Sehâvî, yüce Allah'ın peygamberini geçmiş peygamberlerin ve önceki toplumların kıssalarından haberdar etmesindeki amaç ve hikmetleri Ebu İshak Ahmed b. Muhammed b. İbrahim es-Sa'lebi'den (v. 428/1035) aktarmıştır.

Sehâvî'nin aktardıkları hikmetlere geçmeden önce, Kur'an-ı Kerim'in, muhataplarını, hidayete, hakka, kemale, her türlü güzelliğe, gerçek insanlığa davet için kullandığı birçok üslub özellikleri içinde en önemlilerden birisi olan "kıssalar" üslubuna kısaca değinmek istiyoruz.

Arapçada kısas kelimesi (çoğulu: kasas), "قصص" kökünden türetilen bir kelimedir. Kelimenin kökünde anlatmak, haber vermek, bildirmek, rivayet etmek, sözü

⁷⁹Sehâvî, *el-İ'lân*, s. 80.

nakletmek, hikâye etmek, izlemek, iz takip etmek, kesmek vb anlamları bulunmaktadır.⁸⁰

Kur'an istilâhında kısâ denildiğinde, Kur'an'da anlatılan tarihi olaylar ve peygamberlerin hayat hikâyeleri anlaşılmaktadır.

Ancak Kur'an-ı Kerim'de söz konusu bağlamda bizzat kısâ olarak değil de aynı kökten türeyen filler kullanılır. Kasas kelimesi masdar yerine kullanılmış olup zamanla onun yerini almış ve ism-i mefu'l manasında "hikâye edilen haber" (el-maksus) manasına gelir.

Kassa fiili iki yerde⁸¹ takip etmek, izlemek anlamlarında kullanılmıştır. Yine aynı kelimenin müştakları birçok yerde de anlatmak, hikâye etmek, hakkı, ayeti, rüyayı açıklamak gibi anlamlarda kullanılmıştır.⁸²

Kur'an-ı Kerim, kıssalar bağlamı içinde geçmiş tarihi olaylar hakkındaki kasas kelimesi dışında nebe (çoğulu enba), Asr-ı saadet'te vukû bulan hadiseler için de haber (çoğulu ahbar) kelimelerini de kullanmıştır. Ancak kısas kelimesi dışındaki farklı kelimelerle de ifade edilen Kur'an kıssalarındaki ortak ve değişmeyen nokta, vukûu kesin tarihi olaylar ve haberler olmasıdır.

Kur'an'ın kıssalarına baktığımız zaman büyük bir ekseriyetle bu kur'an-ı üsluba konu olan malzemenin peygamberler ve bunların hak davalarını tarihi olduğunu görürüz.

Bu ilahi davetler karşısında insanların durumu ne olmuştur? Daveti kabul edenler, etmeyenler ve aralarında cereyan eden mücadelenin seyri ve sonucu kur'ân'ın muhataplarına, öz olarak anlatılmaktadır. Gaye, kur'ân muhataplarını daha önce düşülen hatlara, ilahi değerlere karşı olumsuz tavır sergileyen fertlerin veya toplumların durumuna karşı uyararak ve aynı hatalara düşmekten onları kurtarmaktır. Kur'an-ı Kerim kıssalar üslubuyla peygamberler tarihi dışında, insanlık tarihi sürecinde

⁸⁰ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arabî'l-muh'it*.

⁸¹ el-Kehf 18/64; el-Kasas 28/11.

⁸² en-Nisâ 4/164; el-En'âm 6/57, 130; el-A'râf 7/7, 35; Hud 11/100, 120; Yusuf 12/35; en-Nahl 16/118; el-Kehf 18/13; Tâhâ 20/99; en-Neml 27/76, el-Mü'min 40/78.

meydana gelen inanç ve din konularında her zaman insanlık için ders ve ibret olacak bazı tarihi olay ve şahsiyetleri de anlatmaktadır.

Görüldüğü gibi Kur'an, tarihi olayları, mesajı muhataplara ulaştırmak için bir araç olarak kullanmıştır.

Kur'an'ın tarihi anlatma keyfeti, o nun asıl hedefi olan dini gayeyi gerçekleştirecek miktarda ve ölçülerde gerçekleşmiştir.

Yine aynı gayeler doğrultusunda Kur'an kıyamete kadar bütün devirlerde muhatap ve müntesiplerini ilgilendirmeyecek teferruat ve cüziyyata giren kısımlarla meşgul olmaz. Çünkü evrensel dini gayeye hizmet etmeyen, irşat hedefini gölgede bırakacak olayın şahısları, kahramanları, zaman ve mekânı, olayların kronolojik sıralaması gibi hususlar önemslenmemiştir.

Kur'an-ı Kerim'de kıssa üslubu, birinci derecede müminlerin ruhlarına, kalplerine akıl ve vicdanlarına inanç esaslarını sağlam bir şekilde yerleştirmek için etkili bir araç olarak kullanmıştır. Bu sebeple bir kıssa veya kıssanın bölümleri münasebet gereği birçok sürede dağıtılarak anlatılmıştır. Münasebat, ilgili husus tekrar ettikçe kıssadan halin gerektirdiği bölüm zikredilmiştir. Bu durum adeta uzun bir filmin çeşitli sahnelerinin, hatta sahnelerin değişik pozlarını, farklı ayrı ayrı şekillerde, farklı gaye ve münasebatlarla göstermeye, seyircilerin dikkatlerine sunmaya benzemektedir.⁸³

es-Sâlebî'ye göre, yüce Allah'ın Peygamber Efendimiz'e (a.s.) geçmiş peygamberlerin ve önceki toplumların, kıssalarını anlatmasındaki hikmetler:

1- Hz. Muhammed'in (a.s.) nübüvvetini ilan etmek ve risaletine delil teşkil etmek. Çünkü o (a.s.) ümmi idi, bir eğitimciden öğrenim görmemiştir ve eğiticiye gidip öğrenim görerek zaman kaderde memleketinden ayrı kalmamıştır. Bunu bilen düşünüp akıllı davranan kişi bilir ki, onun (a.s.) nübüvveti yüce Allah'ın vahyi ileler. Ona inanır ve onu tasdik eder.

⁸³ Şengül, İdris, "Kıssa" md., *DİA*, XXV,498-501; "Kur'an kıssalarının tarihi değeri", *Diyanet İşleri Başkanlığı İlmî dergi*, cilt: 32 sayı: 4, Ekim-Kasım-Aralık, s. 63-91.

2- Geçmişte yaptıklarından dolayı Allah'ın övgüyle andıkları kişileri örnek almak, Allah'ın kınadıklarını (millet ve fertlerin durumlarından) sakındırmak

3-Bazı kıssalar, Hz. Peygamberi (a.s.) desteklemek onun ve Ümmeti'nin onurlandırıldığını bildirmek için anlatılır. Şöyle ki; Resûlullah (a.s.) ve ümmeti öncekilerin sınıdığı birçok şeyden muaf tutulmuş, konulan mükellefiyetler hafifletilmiş, öncekilere verilmeyen birçok nimet onlara bahşedilmiştir.

4- Bazı kıssaların, Hz. Peygamberin (a.s.) ümmeti için eğitsel ve terbiye edici oluşları “ *Almak isteyenler için ibretler vardır.*”⁸⁴, “ *And olsun, onların kıssalarında akıl sahipleri için ibretler vardır.*”⁸⁵ “ *takva sahipleri için bir öğüttür.*”⁸⁶ Ayetlerinde işaret edildiği gibi

5- Bazı kıssalarda, örnek kişilerin anılarına yer verilmesi. İyilik yapmak isteyenleri çalışmalarında teşvik etmek, amelinin karşılığını alacağına güzel eselerinin ve anılarının baki kalacağını ümit var etmek için örnek kişilerin anıları yâd edilmiştir. İbrahim (a.s.) 'in “ *(Rabbim) Arkadan gelecekler içinde iyilikle anılmayı bana nasip eyle!*”⁸⁷ Arzu ettiği gibi⁸⁸

F- Tarih İlminin Gayesi

Sehâvî'nin tarihin gayesi Konusu'ndaki mülâhazası, İslâm'ın ilimlerin nihai gayesini ve İslâmi eğitimin maksadını yansıtır.

Sehâvî'ye göre tarih ilminin gayesi “ Allah rızasını elde etmek ümididir.”⁸⁹ Hem öğretene hem de öğrenene açısından eğitimin maksadı Allah rızasını kazanmaktır. Bu maksada hizmet etmeyen eğitim faaliyeti yetersiz ve bereketsizdir.

İslâm, inancı/dini, akli ve nesli geliştirip koruyan her türlü faaliyete büyük değer vermiştir. Yararlı ilim bu faaliyetlerden biridir. Allah güzel (yararlı) işleri yapanların ecrini zayi etmez.

⁸⁴ Yusuf 12/ 7.

⁸⁵ Yusuf 12/ 111.

⁸⁶ Al-i İmran 3/ 138.

⁸⁷ Şuara 26/ 84.

⁸⁸ Sehâvî, *el-İ'lân*, s.36-37.

⁸⁹ Sehâvî, *el-İ'lân*, s.81.

Ameller, kendisini doğuran niyetler ile değer kazanır. Yani amel sahibini niyeti hayır ise hayır kazanır, yok eğer şer ise, şer ile karşılık görür. Allah rızası için yapılan amelin karşılığı sevaptır. Allah'a yakınlıktır.

G- Tarih Öğrenim ve Öğretiminin Dini Açıdan Hükümü

Konumuzun daha iyi anlaşılması için Sehâvî'nin başlıkta kullandığı "hüküm" kavramına kısaca değinmekte yarar vardır. Sözlükte "iyileştirmek amacıyla menetmek, düzeltmek karar vermek, ilim derin anlayış, siyasi anlayış" gibi anlamlara gelen hüküm, dini bir kavram olarak farklı şekillerde kullanılmıştır.⁹⁰

Fıkıh usulünde hüküm şâri'in, yani Allah ve Resulü'nün mükelleflerin fiillerine ilişkin hitabına hüküm denir. Usulcülere göre hüküm, teklifi hüküm ve va'z'i hüküm olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Teklifi hüküm, bir işin yapılması veya yapılmamasını talep etmeyi ya da ikisi arasında serbest bırakmayı ifade eder. Teklifi hükümler, vacip, mendüp, mubah, mekruh ve haram olmak üzere beşe (ahkâm-ı hamse) ayrılır.

Vaz'i hüküm ise bir şeyin başka bir şey için sebep, şart veya mâni teşkil etmesi hususunda Şâri'in iradesidir.

Sehâvî, "hüküm" kavramını burada teklifi hüküm anlamında kullanmıştır.

Tarihi bilmenin gerekliliği ve tarihle iştigal etmenin hükmü, durumlara göre değişmektedir. Bazı durumlarda onu bilmek vaciptir. Tarihten bazı kısımlarla meşgul olmak haramdır. Bazı kısımlarla meşguliyet mendüp, diğer bir kısımla meşguliyet mekruh, başka bir kısımla da meşguliyet mubahtır.

1. Tarihin Bilinmesi Ve Öğrenilmesi Vacip Olan Kısımları

Mesela: Haberlerin muttasıl senedlerle nakil edildiklerini tespit, neshin bilinmesi, miras ve evlilikte denklik gibi meselelerin dayanağı olan ensâb'ın (soy bilim) bilinmesi gibi durumlarda ki bunların bilinmesi tarihe bağlıdır. Bu durumlarda tarihi bilmek ya da öğrenmek vaciptir. Nitekim Hatib Bağdadi (463/1071) (muhtemelen *e/-*

⁹⁰ A. Hâllaf s. 100-120.

Câmî li ahlâkî'r-Râvî adlı eserinde) “ravilerden yalana tevessül edenlerin durumunu açıklamanın, idarecilere şikâyet edip cezalandırılmalarını sağlamanın vücûbuna dair bir konu kaleme almıştır.⁹¹

2. Tarihin Meşgul Olunması Haram Olan Kısımları

Tarihten meşgul olunması haram olan kısımlar ise, genelde öncekilerin kitaplarından nakilde bulunanlara itimat eden cahil tarihçilerin zikrettiği şeylerdir.⁹² Sehâvî buna, İsraili rivayetlerin en mühim kaynaklarından biri olan Vehb b. Münebbih'in (v. 114/732) eseri “*el-Mübteda*”yı örnek verir. Ve bunlardan başka hurafe yerine geçen haberleri izah etmeden kesinmiş gibi zikretmek özellikle tarihçiler tarafından peygamberler tarihini anlatan bölümlere ve sahabe arasında vuku bulan konulara ilave edilen bilgiler kapsama bu girmektedir.

Zira bu konularda genelde abartma ve karıştırma yapılmaktadır. Sehâvî'nin İsraili rivayetler ve sahabe arasında vuku bulan konular akındaki tespitleri önemlidir. Ancak daha sonra (tarihçide bulunması gereken şartlar konusunda) bu konu üstünde duracağımız için burada bu kadarı ile iktifa ettik.

Bunlara benzer bazı hükümdar ve ileri gelen kişiler hakkında zikredilmesi çirkin ve doğrulanması zor olan haberlerde tarihin meşgul olunması haram olan kısmına girer. Mesela: onlara nispet edilen içkinin içilmesi, fuhsiyatın yapılması gibi.

Bu tür haberleri anlatan kişi, eğer bu haberler doğru ise kötülüğün yayılmasına sebep olmuştur. Eğer doğru değilse iftira etmiş olur.

Tarihin meşgul olunması haram olan kısmına, kusurları olduğu gibi değilde başka türlü aktarılması'da girer. Mesela: İleri gelen bir kimsenin kusurlarını övgü ve şeref şeklinde sunmak gibi. Ayrıca cerh yapılırken maksadı aşma ta'dil yapılırken iyilikleri (medh) eksiltme aynı şekilde bu kısma girmektedir.

⁹¹ Sehâvî, *el-İ'lân*, s.91

⁹² Sehâvî, *el-İ'lân*, s.83

3. Tarihin İlgilenilmesi Müstehap Olan Kısımları

İnsan'ın dünyasına ve ahretine faydası olan ve tarihin faydaları aktarılırken işaret edilen faydalar, müstehap olan kısımlardır.

4. Tarihin Meşguliyeti Mekruh Olan Kısımları

Terk edilmesi evla, yazılmaması daha doğru olan şeylerdir. Mesela: Sultan, zimmî olan falan kimseye ikramda bulundu. Kötü birisi olduğu halde falan kimseye ikramda bulundu, falanı aşağıladı ifadeleri gibi başkalarına hakarete yol açacağı için bunlarla iştilal hoş değildir.⁹³

5. Tarihin Meşguliyeti Mubah Olan Kısımları

İnsanın dünyasına ve ahretine faydası olamayan şeylerdir. el-Gazâlî, "*İhyâ'u ulumu'd-Din*" adlı eserinde, ilim öğrenmenin dini yönünü ele almıştır. el-Gazâlî ilimleri öğrenme yönünden farz-ı ayın ve farz-ı kifaye olmak üzere ikiye ayırmış. Farz-ı ayın olan ilmin hangisi olduğu konusunda insanların ihtilaf ettiklerini belirtmiş ve her grubun farz-ı ayın olan ilmin kendilerinin ilgilendiği ilim olduğu ileri sürdüğünü belirtmiştir. Örnek olarak kelimciler; Farz-ı ayın olan ilmin kelim ilmi olduğunu söylemişlerdir. Zira kalem ilmi sayesinde tevhit idrak edilir ve yüce Allah'ın zatı ve sıfatları öğrenilir.⁹⁴

el-Gazâlî farz-ı kifaye olan ilimleri'de şer'i olanlar ve şer'î olmayanlar diye ikiye ayırmıştır.

Şer'i olmayan ilimleri ise değerli, mezmûm ve mubah olmak üzere üç kısma ayırmıştır.

el-Gazâlî şöyle demiştir: ilimden öğrenilmesi mubah olanları ise, işinde saçmalık bulunmayan şiir, haberlerin tarihlerini öğrenme ve bunlara benzer şeylerdir.⁹⁵

⁹³ İbnü'l-Esir, *el-Kamil*, 1, 2.

⁹⁴ el-Gazâlî, *İhyâ'u Ulumî'd-Din*, 1, 31.

⁹⁵ el-Gazâlî, 1, 34.

el-Gazâlî tarihi, şer'î olmayan ilimler arasında ve öğrenilmesi mubah olarak görürken rical ilmini (tabakat) şer'î ilimlerden saymış ve öğrenilmesini farz-ı kifaye olarak görmüştür.⁹⁶

H. Tarihi Eleştirenlerin Eleştirisi (Tarih Müdafaası)

Sehâvî bu bölümde tarih ve tarihçiyi çeşitli yönlerden eleştirenlere cevap vermektedir. Tarih ve tarihçinin savunmasını yapmaktadır.

Aslında Sehâvî'nin bu eseri baştan sona tarih savunmasıdır. Sehâvî bu savunmayı, tarih ilminin tanımını yaparak, gayesini, dini yönden hükmünü ortaya koyarak sayısız faydalarını, âlimlerin tarih hakkındaki düşüncelerini aktararak ve tarihe dair çeşitli zamanlarda farklı kişiler tarafından değişik amaçlarla yazılan yüzlerce eseri aktararak yapmıştır.

Sehâvî, Kur'an'da tarihin zikredildiğine dair rivayeti ve Kur'an'ın geçmişten haber vermesini aktararak tarihi savunmuştur.

Sehâvî tarih ile Hadis arasında güçlü bir bağ kurarak tarihi savunmuştur. Ve nihayet tarih ve tarihçilere yönelten eleştire ve itirazlara cevap vererek tarihi savunmuştur.

Tarih ilmini eleştirenlerden kimi, tarihten belirli bir kısmı kimi de tarihin genelini eleştirmişlerdir.

Sehâvî tarih ilmine yöneltilen eleştirileri altı kısma ayırmış ve bu eleştirileri tek tek cevaplamıştır.

Sehâvî'nin kayıt ettiği eleştirileri iki kısma ayırmak mümkündür.

1- Tarih ilmini eleştirenler

2- Tarihçiyi, ele aldığı konu ve kullandığı üslup yönünden eleştirenler

Tarih ilmini eleştirenler Sehâvî'ye göre, tarihi eleştirenler:

⁹⁶ el-Gezali, I, 35.

1- “Kendini ilimde uzmanlaştığını ve çok güvenilir, olduklarını sanan kimselerdir. Bunlar kendilerini ciddiyet ve marifet ehli gördükleri için genel olarak tarih ilmini küçümser ve hor görürler. Onlar, tarihi hikâyeye ve sohbet sandıkları için geçersiz görürler.”⁹⁷

Sehâvî bu eleştiriye şöyle cevap vermiştir. Tarih’e bu şekilde bakan kimse, özden önce kabukla yetinmiştir. Tassubtan dolayı içinde ki cevherlere bakmamıştır. Akliselim sahibi herkes bilir ki, tarih sadece sohbet ve hikâyelerden ibaret değildir. Daha önce gördüğümüz gibi sayısız faydaları vardır. Faydaları dünya ve ahret içindir.

2- Tarih ilmini eleştirenlerden kimi de –tarih ilminin en büyük faydası olmasına rağmen- cerh ve ta’dil ile anılmalarıyla rahmetin nazil olduğu imamların, zahitlerin, âlimlerin haberlerine ve mezheplerine değinmediği halde, savaş, fetih ve benzeri şeylerle yetindiği için tarih ilmine eksiklik isnat etmişlerdir. Onlar şöyle demişlerdir: “ insafıca düşünen biri bilir ki, falan beldenin şu tarihte fetih edilmesi, orduların asker sayısının şu kadar olması ilimden değildir.”⁹⁸

Sehâvî’ye göre zikredilen şeylerle yetinmek eksiklik değildir. Çünkü tarihçilerin eser yazmadaki gayeleri değişiktir. Onlardan kimi eserlerinde, tarihin başlangıcını Hükümdar ve halifeleri ele alır dolayısıyla bunların yaptıkları savaşları, fetihleri, izledikleri siyasetleri ve halka nasıl davrandıklarını anlatırlar. Onlardan kimi de âlimlerin, zahitlerin hayat hikâyelerinden hoşlanır onları ele alır, onların dünyadan nasıl yüz çevirdiklerini ilimle nasıl uğraştıklarını anlatırlar. Kimi de edebiyata ilgi duyar şairleri, Arapçacıları ele alır anlatırlar. Sehâvî’ye göre, sonuçta bunlar hepsi de gerekli olan şeylerdir. Fakat her kim bir konuyu ele almışsa o konu dışına çıkmamaya özen göstermiştir. “Talihli olan bunların hepsini bir divanda düzenli ve eksiksiz toplaya bilendir.”⁹⁹

⁹⁷ Sehâvî, *el-İlân*, s. 86.

⁹⁸ Sehâvî, *el-İlân*, s. 86.

⁹⁹ Sehâvî, *el-İlân*, s. 87.

2. Tarihçiyi Ele Aldığı Konular Ve Kullandığı Üslup Yönünden Eleştirenler

1- Bazı âlimler, kitaplarını hurafe, İsraili rivayetler ve dile getirilmesi istenmeyen şeylerle, kısacası tarihten meşgul olunması haram olan kısımda ortaya konulan şeylerle, kitaplarını dolduran tarihçileri eleştirmişlerdir.

Sehâvî bu eleştiriye yerinde bularak şöyle der: “Sadece o kısımla yetinmenin haramlığında şüphe yoktur.”¹⁰⁰

2. Âlimlerden kimi de, müteahhir tarihçilerden Cerh'e değinenleri haram işlemekle itham etmişlerdir. Çünkü bu ithamı yapanlara göre, cerh etme ruhsatına sebep olan haberler tedvin edilmiştir. Cerh etme yararı kalmamıştır. Dolayısıyla bunlar cerh etmenin gıybet olduğunu söylemişlerdir.

Bu ithamı yapanlardan biri olan Ebu Amr Muhammed b. Osman İbn el-Murabit (680-752-1281-1315) şu iddiada bulunmuştur: “4. yüzyılın başlarından itibaren cerh etmenin faydası kalmamıştır.”

Sehâvî muhaddislerin cerh etme kusurları hakkındaki söylediklerini düşünüp taşınmayan İbn el-Murabit ve onun gibi düşünenleri kendi kendilerine saçmaladıklarını belirtmiştir.

Sehâvî bu eleştiriye cerhin faydası halen bitmediğini ve cerhin gıybet olmadığını ortaya koyarak cevap vermiştir.

Cerh konusunda başkaları hakkında –hoşlanmadığı şeyleri- konuşmaya müsaade edilmesinin önemi cerhin nasihat olmasıdır.

Zira âlimler, kişiyi hoşlanmadığı şeylerle anmanın caiz olduğu durumları zikretmişler ve bunun (cerhin) gıybet sayılmayacağını aksine, cerhin vacip bir nasihat olduğunu söylemişlerdir.

Gıybet ve gıybetin caiz olduğu durumlar ilgili kitapların ilgili bölümlerinde detaylı ele alınmıştır.¹⁰¹ Sehâvî burada kendisini ilgilendiren yönden yani cerh ve ta'dil

¹⁰⁰Sehâvî, *el-İ'lân*, s.87.

yönünden meseleye yaklaşmış ve bir kimseyi arkasından hoşlanmadığı şeylerle anmanın caiz olduğu yerleri zikretmiştir.

Sehâvî'ye göre bir kimseyi arkasında hoşlanmadığı şeylerle anmanın caiz olduğu bazı durumlar şunlardır:

“Anılan kişi bir görev üstlenmiştir fakat bu göreve ehil değilse ya da bazı kusurlardan (fasıklık, bilgisizlik gibi) dolayı görevini hakkıyla yapmıyorsa, bu göreve, ehil olan birisiyle değiştirilmesi için böyle biri hakkında konuşulur.

Anılan kişi bid'atçı'dır, fasıktır. Onun yanına ilim ve irşad için giden kimseye zararının dokunacağından endişe ediliyorsa o kimseye onun durumu açıklanmalıdır ki, onun şerrinden korunsun.

Bunlara ilaveten verdiği fetvalarda yazdığı eserlerde, ya da yargıda verdiği hükümlerde ve bunlara benzer durumlarda kişi müsamahakâr davranıyor öyle ki yalan ve aslı olmayan şeyleri âvamın önünde zikrediyor ya da rüşvet, gasp ve vakıfların malları müsadere edilmesi konularında ve bunlara benzer harama giren konularda kişi müsamahakar davranıyor. Bu durumlar kişinin arkasından hoşlanmadığı şeylerle konuşmanın caiz veya vacip olduğu durumlardır.” Görüldüğü üzere Sehâvî kötülüğü gidermek, bid'atların önüne geçmek zalimi zulmünden caydırmak insanların harama girmelerine mani olmak gibi konulara işaret etmiştir ki bu konuların zamanla alakası yoktur. Bundan dolayı da Sehâvî bunları anlattıktan sonra şu tespiti ortaya koyar “ortaya çıktı ki cerh bitmemiştir ve bu durumda yapanın sevap kazanacağı vacip nasihat lardandır.”¹⁰² Sehâvî bununla İbn el-Murabit'te cevap vermiştir.

Sehâvî, cerh ve ta'dil konusunun haram olan gıybetten ayrı tutulması gerektiğini şu delilleri ortaya koyarak savunur:

Yüce Allah, şöyle buyurmuştur : “*Ve deki: gerçek; rabbinizden gelendir.*”¹⁰³ Yüce Allah, fasık birinin haber getirmesi durumunda araştırma ve incelemeyi gerekli

¹⁰¹ Gıybetin caiz olduğu yerler için bkz. el-Gazâlî, III, 189-199.

¹⁰² Sehâvî, *el-İ'lân*, s. 88.

¹⁰³ Kehf 18/ 29.

kılmıştır: “*Fâsik biri size haber getirdiğinde doğruluğunu araştırınız.*”¹⁰⁴ Peygamber (a.s.) cerh konusunda “*Ne kötü aşiretin kardeşidir (mensubudur).*”¹⁰⁵ Tadil konusunda “*Abdullah ne güzel (salih) adamdır.*”¹⁰⁶ Buyurmuştur. Bu nedenle cerh ve ta’dil konusu haram olan gıybetten hariç tutulmuştur. Bununla birlikte Müslümanlar caiz olduğuna icmâ etmişlerdir. Hatta ihtiyaç duyulduğu için vaciplerden saymışlardır.

Ebu Turab en-Nâhşi (v. 245/859), İmam Ahmed b. Hanbel’i (164-241/781-855) –Allah ondan razı olsun- cerhten dolayı eleştirince İmam ona şöyle dedi: “Vah sana (bilmeden) insanları kınama, yaptığımız nasihattir, gıybet değildir.” Hatta İmam Ahmed şöyle de demiştir: “Oruç ve namazdan daha faziletlidir.”¹⁰⁷

Cerh ve tadilin vacip olduğunu açıkça ortaya koyanlardan bir de en-Nevevî’dir (v. 676/1277). en-Nevevî aynı konuyla temasla “râvilerin cerhi, Şerîat’ın korunması bakımından itifakla caizdir. Hatta vaciptir. Bu, Müslümanlara haram kılınan gıybetlerden değil, aksine, Allah ve Resulü için, Müslümanlar için bir nasihattir. Nitekim fazilet sahibi birçok imam bu konuda ittifakla söz söylemişlerdir”¹⁰⁸ demiştir.

Sehâvî, bunlardan başka bu konuda söz söyleyen âlimlerin açıklamalarına yer vermektedir. Mesela: Yahya İbn Mâ’in (v. 233/848) Buhari, Yahya b. Sa’id el-Kattan (v.198/813) İbn Hacer gibi, Sehâvî, el-Aynî’nin şu tespitine de yer verir. el-Aynî “cerh ve ta’dili inkar edenin cezalandırılması (ta’zir) gerektiğini”¹⁰⁹ söylemiştir. Sonuç olarak Sehâvî ve nakilde bulunduğu âlimlerin bu konuda ortaya koymak istedikleri şudur diyebiliriz: Şeriat’ın kuralları (itikadi hükümler, fıkhi meseleler) Hz. Peygamber’in (a.s.) sözlerinden alınmıştır. Bu sözleri aktaran kimseler bizimle onun arasında vasıtadılar. Dolayısıyla onları araştırmak ve durumlarını incelemek gereklidir. Ayrıca bu araştırmamızın terkinden dolayı insanlar, haram helal ve diğer hükümlerde zarar göreceklidir.

¹⁰⁴ Hucurat 49/ 6

¹⁰⁵ Buhari, *Sahih*, “kitabü’l-edeb” no:471.

¹⁰⁶ Müslim, *Sahih*, “Fezailu’s-Sahabe” no:18.

¹⁰⁷ Sehâvî, *el-İ’lân*, s. 88.

¹⁰⁸ Nevevî, *şerhu sahih muslim* mükaddimesi, I, 5-6

¹⁰⁹ Sehâvî, *el-İ’lân*, s. 92.

Bu araştırma gıybette değildir zira âlimler gıybetin caiz olduğu yerleri zikretmişlerdir. Bu araştırmayı yapanın durumu o durumlardan birine hamledilir ve bu araştırma (cerh ve ta'dil) belli bir zamanla da sınırlı değildir ve hale faydası vardır.

3- Tarihi eleştirenlerden kimi de bazı tarihçilere ihmalkârlık ve taassup isnat etmişlerdir. Şöyle ki: Hoşlanmadığı kişiler hakkında sözü kapsamlı değildir. O kişiler hakkındaki övgülere yer vermez onlardan başkaları hakkında ise sözü sınırsızdır.

Bu eleştiriyi, et-Tac es-Sübki (Abdülvehhap b. Ali: 727-771/1327-1370), hocası ez-Zehebî'ye yapmıştır. Sehâvî burada es-Subkî'nin Zehebî'ye yaptığı tenkitlere karşı es-Sübki'yi karşı tassupla itham etmiştir.

Şöyle ki: ez-Zehebî'nin böyle yaptığı varsayımı üzerine bile bunlar birkaç kişi geçmediği halde es-Sübki ondan daha çirkin bir işe girişmiştir.

es-Sübki, Selame es-Seyâd el-Menbeci ez-Zahid'in tercemesinde, insanı dehşete düşürecek, taassup içeren sözler kullanmıştır. es-Sübki'nin sözleri şöyledir: "Ey Müslüman Allah'tan utan! Kendini daha ne kadar tehlikeye atacaksın. Ne kadar daha Ehl-i sünnet ki onlar Eş'arilerdir küçük düşüreceksin. Hanbelîlik ne zaman var oldu? Hanbelîlik için hiç dik duran bir baş oldu mu?" Sehâvî, el-İ'z el-Kinanî el-Hanbelî'nin,(v.876/1471) es-Sübki hakkındaki şu yorumuna yer vermiştir. "O (es-Sübki) edebi az, insafsız, Ehl-i Sünnet ve mevkilerini bilmeyen bir adamdır. Zaten sözleri de bunu bize göstermektedir."¹¹⁰

4- Tarihi eleştirenlerden kimi de sırf cehaletten dolayı tarih ve tarihçiyi eleştirmişlerdir.

Sehâvî bu eleştiriye şu meşhur sözle cevap vermiştir "İnsan, bilemediği şeye düşmanlık besler" dolayısıyla cahiller de ilim ehli için düşmandırlar.

Sehâvî burada cahil kelimesini bilgisiz insandan ziyade kaba ve sert davranın başkalarına dil uzatan kimseler için kullanmıştır. Hatta şöyle de diyebiliriz tarihin

¹¹⁰Sehâvî, *el-İ'lân*, s. 95.

önemini idrak edemedikleri için tarihçileri eleştiren onlara dil uzatan kimseler için kullanmıştır.

Zira Sehâvî, bu eleştirinin cevabında, hocası İbn Hacer'in biyografi yazdığı için bazı çağdaşları tarafından geçersiz eleştirilerle eleştirildiğini belirtmiştir ardından da tarihle uğraştıkları için eleştirilen âlimlerden örnekler vermiştir.

Sehâvî, bu eleştirilerin fert bazında yapıldıklarına, tarihe itina gösterme ve tarihçileri kınayanlardan yüz çevirme üzerine ittifak gerçekleştiğini belirtmiştir.

Sehâvî'nin zikrettiği örneklerden birini vermek gerekirse örneklerden birisi şöyledir: "Ebu Hayyan,(Muhammed b. Yusuf v.745/1344), cerh ve tadil faaliyetinde büyük şöhret kazanmış Sehâvî'nin ifadesiyle sağlam eleştirmen (en-nakıdu'l-metin) Yahya İbn Ma'in hakkında hiç delil göstermeden şu beyitleri söylemiştir:

"İsmi Yahya'dır, hâlbuki ihya etmiyor, rivayet sahibi de değildir,

Ölmüşleri karalamak dışında Yahya'yı ihya edecek bir ilim anısı da yoktur,

(İnsana) Sorulacak şeylerden sorulduğu zaman o'da bu karalamalardan sorgulanacaktır".¹¹¹

Sehâvî, bu eleştirileri aktardıktan sonra, bunlar dışında aktarılmasıyla insanın canını sıkan ve çok az muhtevisi olan ne eskiden ne de şimdi hiç kimsenin itimat etmediği eleştiriler yapıldığını belirtmiştir.

Fakat hakkı destekleyen derki: Suyun miktarı kulleteyene ulaşırsa necaset kabul etmez. Hak uyulmaya daha layıktır. Hakka engel olanın ise eğer susmazsa, sözünü başına çalmak daha uygundur.

Sehâvî, isim vermeden bazı imamlara nispet ettiği şu ifadeler: "bir grup insan Medine'ye vardıklarında kendilerinin kusurları olmadığı halde, insanların kusurları hakkında konuştular. İnsanlar da onlar hakkında kusurlar uydurdular. Bir grup insan da kusurları olduğu halde sustular (kimse hakkında konuşmadılar) insanlar da onların

¹¹¹ Sehâvî, *el-İ'lân*, s. 98.

kusurlarından sükût ettiler.”¹¹² “Kötülükten uzak dur kötlükte senden uzak dursun.” “Alimler’in etleri zehirlidir.” “Âlimleri ayıplayanın üzerinden, örtleri kaldırmak Allah’ın meşhur âdetidir” ve benzeri ifadeler Sehâvî’ye göre bunlar mutlak değildir, duruma göre yoruma tabi tutulmalıdır.

Sehâvî’ye göre, bu ifadeler eğer başkaları hakkında söylenen şeyler anlamsız ve ruhsat verilmiş geçerli bir maksatla söylenmemişse veya maksadı aşan gereksiz sözler söylendiği durumlara yormak gerekir.

“Müslümanların onuru ateş çukurlarından bir çukurdur. O çukurun kenarında insanlardan iki grup durmuşlardır. Bunlar; muhaddisler ve Hâkimlerdir.”

“Allah kimin hakkında kötülük dilemişse onu mühâddîs veya kadı yapar.”¹¹³

Sehâvî, bu ve âlimler tarafından söylenen benzeri ifadeleri te’vil etmek gerektiğini belirtmiştir aksine bu vazifeler (muhaddislik kadılık) muteber bir çalışma ve inceleme sonucu yapılıyorsa yapanın sevap kazanacağı vazifelerdir.

Sehâvî bunların ardından âlimler, salihler hakkında dayanaksız konuştukları için eziyet görene elimlerden örnekler vermiştir.

Sehâvî’ye göre bazı âlimlerin ilmine ve saygınlığına karşı nefretin oluşması ve insanların onların ilminden istifade etmekten kaçınmalarının nedeni bu kişilerin insanlar hakkında abartılı konuşmaları ve cerh’te maksadı aşmalarıdır. Sehâvî bu türden âlimlere, İbn Hazm (v. 456/1063) ve İbn Teymiye’yi (Ahmed b. Abdulhalim: v. 728/1328) örnek vermiştir.

Tarihçilere yöneltilen eleştiriler hakkında Sehâvî özetle şöyle demiştir: Tarihçiler de düzgün ve bozuk anlatımlarında kendileri dışındaki sair musannifler gibidir, kimi üslûbuna dikkat etmiş hataya düşmemiştir. Kimi de maksadı aşmış hataya düşmüş ve eleştirilmiştir. Mutlu kimse hataları az olan ve eksikleri çoğalmayandır. Peygamberler dışında her insanın sözü kabul edilebilir ve ret edilebilirdir.

¹¹² Sehâvî, *el-İlân*, s. 99-100.

¹¹³ Sehâvî, *el-İlân*, s. 101.

Sehâvî, bir yandan bu eleştirileri cevaplarken diğer yandan kendisi de eleştirilerde bulunmuştur. Sehâvî, rivayet ve nakil şartlarına vukufiyeti olmayan ve güvenilir olmayanlara itimat etikleri için (meseleleri) çarpıtan, yanlış yazan tarihçilerin mevcut olduğunu belirtmiştir.

Sehâvî “eğer sana tarihçilerin şeyhi et-Takiyü’l-Makrîziden vaki olanları (hataları) yazsaydım çok şaşırarak ve onun tasniflerinden uzak duracaktın.”¹¹⁴ Demiştir.

İ- Tarihçide Bulunması Gereken Şartlar

Tarihçinin aktardıkları haberlerin makbul olabilmesi için âlimler tarihçide bulunması gereken bazı şartlar ortaya koymuşlardır. Tâcûddin es-Sübki, *Tabakâtu ş-Şafiyye*'de Kâidetun fi'l-Muerrihin başlığı altında tarihçilerin bağlı kalmaları gereken prensipler üzerinde durmuş ve önemli tespitlerde bulunmuştur. Ondan sonra gelen Sefedi, Kâfiyeci gibi âlimler bu konuyu eserlerinde ele almışlardır. Sehâvî ise, burada daha çok tarihçinin şahsını ilgilendiren şartlara yer vermiş ve konuyla bağlantılı meseleleri etraflıca ele almıştır. Ayrıca Sehâvî'nin es-Sübki'nin bu konudaki tespitlerine yer vermesi önemlidir. Zira Sehâvî tarihçinin şahsıyla ilgili şartlar üzerinde dururken es-Sübki, genel olarak tarihçinin riayet etmesi gereken prensipleri ortaya koymuştur.

Biz burada Sehâvî'nin ortaya koyduğu şartlar üzerinde durmakla beraber es-Sübki'nin tarihçinin rivayet ettiği haberle ilgili şartları da maddeler halinde yer vermeğe çalışacağız.

1. Tarihçinin Şahsında Bulunması Gereken Şartlar

I- Adalet,

II- Gördüğü ve duyduğu şeyleri iyice zabt etmesi,¹¹⁵

III- Makbul ve merdud rivayetleri ayırt edebilme gücüne sahip olmalıdır. Bu da ravileri ve onlar hakkında yapılan cerh ve tadili bilmek bir rivayetin nasıl tenkid (tahlil) edileceğini ve mutaarız rivayetler arasında karşılaştırılma ve uzlaştırmanın nasıl

¹¹⁴ Sehâvî, *el-İlân*, s.105.

¹¹⁵ Bu iki şart hakkında bkz. T. Koçyiğit, s.177-180.

yapılacağını bilmekle olur. Sehâvî'ye göre tarihçiye ulaşan bilgide doğru ve yalan ihtimal eşitse ihtimallerden birine karar vermeden tarihçi ihtiyatli bir şekilde doğru¹¹⁶ bir yorumlamayla mümkün olduğu kader durumu netleştirmeye çalışmalıdır.

iv- İlimlerin mertebelerine vakıf olmalı özellikle usul ve fürü'un mertebelerini iyi bilmeli, insanların durumları ve konuları hakkında bilgi sahibi olmalı, lafızların ifade ettikleri manaları ve kullanım yerlerini iyi bilmelidir. Zira başkaları hakkında şeriatın onlar ve benzerleri hakkındaki hükmü bilinmeden konuşulmaz.

İnsanların durum ve konuları bilinmezse, değersiz olan biri yüceltilebilir. Değerli olanın ise değerinin düşürülmesine neden olunabilir. Lafızların ifade ettikleri manaları ve kullanım yerleri bilinmezse başkaları hakkında uygun olmayan kelimeler kullanılabilir ve buda tarihçi için kusur ve kınama sebebi olur.

v- Dilini kötü sözlerden maksadı aşan ifadelerden korumalıdır. Tarihçi insanlar için lakap ve benzeri şeyler uydurmamalıdır. Resullulah'ın (a.s.) şu sözünü dikkate almalıdır *"Kişi dikkat etmeden bir söz söyler, o söz sebebiyle cehennem ateşinde yetmiş sene mesafe uzunluğunda aşağı düşer."*¹¹⁷ Cerh yapan kimse için eğer anlaşılabilir bir işaret ya da en az açıklamayla cerh etme imkanı varsa bunların üzerine fazla açıklamada bulunması caiz değildir.

Sehâvî bu konuda İmam Şaffî, Buharî ve Müslim'den örnekler vermiştir. Mesela: Sehâvî, Ebu İbrahim İsmail b. Yahya el-Müzeni'den (v. 246/877) rivayet etmiştir. el-Müzeni şöyle demiştir: *"Şaffî, bir gün falan yalancıdır dediğimi duydu, bana dedi ki: Ey Ebâ İbrahim, daha kibar ifadeler kullan yalancıdır deme, fakat 'sözü bir şey ifade etmez' de".*

vi- Doğru sözlü olmalıdır. Yağcılık (müdahene) taassup ve mübalağadan kaçınmalıdır. Tarihçi sevdiği kimse hakkında doğruyu söylemelidir. Sevdiği kimseyi ondan korunmak veya Allah için olan bir dostluk, iyilik görmek, akrabalık ve benzeri şeyler için sevmiş olabilir. Sebep ne olursa olsun tarihçi sevdiği kimseyi bulunduğu

¹¹⁶ Sehâvî, *el-İ'lân*, s. 117.

¹¹⁷ Hadis için bkz. el-Gazâlî, *İhyau ulumi'd-din*, III, 143.

mertebenin üzerine çıkartmamalıdır. Onun hakkındaki anlatımda abartıya kaçmamalıdır. Tarihçinin sevdiği kimse hakkında en doğrusunu söylemesi gerektiği gibi aynı şekilde hoşlanmadığı kimse hakkında da en uygununa (doğrusuna) yönelmelidir. Tarihçinin öfkesi onu insafsızlığa sürüklememelidir. Tarihçi şu sözü iyi düşünmelidir: *“sevdiğini düzeyli sev, belki bir gün senin için sevimsiz olabilir. Nefret ettiğine nefretin düzeyli olsun bir gün senin için sevimli olabilir.”*¹¹⁸ Âlimler, birbirlerinin çağdaşı olan akranların birbirleri hakkındaki cerhlerini açık bir delil olmadan kabul etmemişlerdir. Zira çağdaş olan kimseler arasında makam ve mevkilerde çekişme, İtikadi, konularda görüş arıkları sebebiyle oluşmuş düşmanlıklar ihtilaflar ve birbirlerine karşı olmalar çoktur. Onlardan her biri her ne kadar kendi başına güvenilir bir âlim olsa da fakat aktardığımız bu şartın gözetilmeme endişesinden birbirleri hakkındaki sözler kabul edilmemiştir.¹¹⁹

vii- Hataya düşmekte titizlikle sakınmalı ve takva sahibi olmalıdır. Ta ki vahimlerle ucu açık görüşlerle hareket etmesini zira Hz. Peygamber (a.s.) *“Zandan sakının; çünkü zan, en yalan sözdür.”*¹²⁰ Buyurmuştur. Dikkatli ve titiz olmakla birlikte takva sahibi değilse tarihçinin durum daha da sıkıntılıdır. Aksi bir durumda yani tarihçi ilmi yetersiz fakat dikkatli araştırmacı ve çalışkan olmasını sağlar ve gelişmiş güzel anlatımlara girmesini engeller.

viii- Önyargı ve hevadan kaçınmalıdır. İnsanın hevasından sıyrılması zor bir iştir. Fakat bir önceki şarta riayet etmek sorumluluk bilincini taşımak ve insanın sürekli Allah korkusunu taşımasıyla –Allah’ın yardımıyla- insan heva ve hevsinden kurtulabilir.

2. Tarihçinin Naklettiği Haberle İlgili Şartlar

i- Tarihçi nakil yöntemi hakkında bilgi sahibi olmalıdır ki kanıtlayabildiği konuları kesin bir şekilde ifade edebilsin. Eğer tarihçi için güvenilir bir kaynak (mustened) oluşmamişsa bu türden haberleri nakletmesi caiz değildir. Zira Resullullah (a.s.), şöyle buyurmuştur: *“Duyduğu her şeyi nakletmesi kişiye yalan olarak kâfidir.”*¹²¹

¹¹⁸ Taşköprülüzade, *Miftahü’s-sade*, V, 169.

¹¹⁹ İbn Abdilber, *Camî’u beyani’l-ilm*, II, 153.

¹²⁰ Buhari, *Sahih*, “Vesaye”, 8.

¹²¹ Mansur Ali Nasif, *et-Tac*, V, 42.

Tarihçi böyle yapmakla görmeden, farkına varmadan gelişi güzel konuşmaktan yalan ve uydurmalara düşmekten korunacaktır.¹²²

Ayrıca tarihçi yaygın olan nakille yetinmemelidir. Özellikle bu yaygın nakil sonucunda, eğer ilim ve salâhiyet ehli olan biri hakkında karalama gibi bir zarar meydana geliyorsa, tarihçi o nakille yetinmemeli belki iffetli olan biri hakkında gerçekten onu ayıplayacak bir kusuru var ise tarihçi, o kusurun ifşasında abartıya kaçmamalı ve işaret etmekle yetinmelidir. Zira zikredilen kusur bir sürçme (hata) olabilir ya da o hata gençliğinden ondan sadır olmuş olabilir. Dolayısıyla tarihçi kişinin içinde bulunduğu durumu itibara almalıdır. Tarihçi, devlet erkânından şeref ve velayet sahibi olan birinin uyguladığı darp, hapsedme, aşağılama ve benzeri cezaları anlatılması zorunlu olanın dışında hikâye etmesin. Eğer inkârı gerektirecek bir durumu hissediyorsa inkâr etsin ki, aynı cezayı uygulamak isteyen kimse için yol açılmasın ve onun için delil olmasın.¹²³

ii- Haberlerin aslını araştırıp soruşturmalıdır. Özellikle peygamberlerin siyeriyle ilgilenen cahillerin anlatımlarından rivayet ettiklerini iyi incelemelidir. Sehâvî'nin bu şartı ortaya koyması önemlidir. Riayet edilmemesi halinde İslâm tarihi yazmacılığında büyük hata ve tahrifatlara neden olacaktır. Bu da İslâm düşmanlarının eline koz olarak geçecek ve bununla İslâm'a ve âlimlerine saldıracaklardır. Ayrıca Sehâvî, bu şartla iki hususa dikkat çekmektedir birincisi: Sehâvî'ye göre, tarihçi eskilerin haberlerinde ve öncekilerin kitaplarında yazılanlara (İsrailiyat) karşı dikkatli olması gerekir ve bu türden olan havadis ve destanlara karşı da dikkatli olmalıdır. Zira bunların doğruluğu ve yanlışlığı şüphelidir. Hatta Rasûlullah'tan (a.s.) bize isnadı ulaşan çok az bir kısım dışında yaygınlaşmış melahim ve fitne olaylarını anlatmak doğru değildir.

Sehâvî'ye göre bu türden olan haberlerin çoğu dayanaksız olamaya daha yakın olan şeylerdir. Nitekim Sehâvî şu rivayeti aktarır. Yahya b. A'yyaş el-Kuttani (v. 569/882) Ahmed b. Hanbel'e peygamberlerin hadislerini toplamak istediğini söylemiş. Ahmed b. Hanbel ona "Peygamberimiz (a.s.) hadislerini bitirdikten sonra"¹²⁴ demiştir.

¹²²Sehâvî, *el-İ'lân*, s.118.

¹²³Sehâvî, *el-İ'lân*, s.119.

¹²⁴Sehâvî, *el-İ'lân*, s.108.

Sehâvî bununla şuna işaret etmektedir: tarihçi, her şeyden önce şerî kaynaklara itimat edip ilk önce onlara başvurmalıdır. İkincisi öncekilerinin kitaplarında geçen rivayetlere karşı dikkatli olmalı onlarda geçen her şeyi kabul etmemelidir.

Şüphesiz İsraili rivayetler hakkında birçok kimse konuşmuştur. Nitekim İbn Kesir (701-771/1301-1373) İsraili rivayetleri üç kısma ayırmıştır.

I- Elimizdeki kaynak ve delillerden sahih olduğunu öğrendiğimiz İsraili rivayetler bunlar sahihtir.

II- Elimizdeki kaynak ve delillerle muhalif olanlar bunlar yalandır (yanlıştır)

III- Bu iki kısımdan olmayan, kaynaklarımızda değinilmemiş olanlar biz onları ne doğularız ne de yalanlarız.

Bu son kısmın aktarılmasını âlimler mubah görmüşlerse de bunlar istişhad için aktarılır itikad için değildir.¹²⁵

Sehâvî'nin dikkat çektiği ikinci hususu ise, ilk dönem başlarında sahabelerden ileri gelenlerin arasında vuku bulan olayları aktarırken tarihçi çok dikkatli davranmalıdır.

“Şüphesiz ki sahabelerin hepsi adildir. Onların adaletine Allah'ın resulü, İslâm'ın imamları şahadet etmişlerdir. Eğer sıhhatli bir yolla sabit olmamışsa, onların adaletine veya bu şahitliğe uymayan her şeyin reddedilmesi gerekiyor. Bu anlamdaki şeylerin çoğu da sıhhatli bir yolla sabit olmamıştır. Eğer sabit olmuşsa onu tevil etmek, güzel manalara hamletmek, sahabelerin sabit olan adaletiyle uyum sağlayacak şekilde yorumlamak lazımdır. Bu kaideyi mahakkık imamlar tespit etmişlerdir.”¹²⁶

Sehâvî'nin bu konudaki görüşü Ehl-i Sünnet âlimlerinin görüşü olan “sahabe arasında vuku bulan olaylardan sakınmak ve onların mertebelerini düşürmeyecek şekilde olayları tevil etmekle” aynıdır. Sahabe arasında vuku bulan olaylardan sakınmanın anlamı şudur: “aralarında meydana gelen savaşlar konusunu ve yaşanan

¹²⁵ İbn Kesir, *Tefsir*, I, 5.

¹²⁶ M. Salih Ekinci, s.17.

ihtilaflara fazla dalamamak bu konuların detayını takip etmemek ve avam'ın yanında bu konuları açmamaktır veya bazılarını ayıplamak diğerlerine arka çıkmaktır.”¹²⁷

Çünkü bu konuların detayına girmemin ve Avam'ın yanında bu konuları açmamın şer'i ve ilmi bir yararı bulunmamaktadır.

Fakat âlimlere göre ilmi ölçüler içerisinde şer'î hükümleri açıklama kastıyla bu konulara girmenin bir sakıncası bulunmamaktadır.

Muteber âlimlerde bu maksatla veya bu konu etrafında yapılan yanlışları ve karıştırmaları ortaya koymak ve doğru olanı açıklamak için eserlerinde bu konuları ele almışlardır. .¹²⁸

Sehâvî, *et-Tevvebin* adlı eserinde bu konuyla ilgili izlediği yöntemden dolayı İbn Kûdeme'yi (Ahmed b. Abdullah: v. 620/1223) eleştirmiştir. Aynı şekilde İmam Nevevi de, *el-İsti'âb fi ma'rifeti'l-Ashab* adlı eserinde bu konuyla izlediği yöntemden dolayı İbn Abdülberri(v.463/1071) eleştirmiştir. Allah'ın sıfatlarını konu edinen hadisleri ve benzeri konuları, anlamayan kimselerin yanında teviliyle birlikte anlatılması dışında bu konularda kesinlikle uzak durulması gerektiğini âlimler belirtmişlerdir. Sehâvî'ye göre İfk Hadisesi ve Hz. Ali'nin (r.a.) bu konudaki sözleri de bu konu (sahabe arasında yaşananlar) gibidir. Te'vil edilmesi gerekir.

Ayrıca Sehâvî'ye göre, âlimler arasında vuku bulan birbirlerine daralmalar özellikle de münazara ve tartışmalarda meydana gelenler de bu kapsama girmektedir.¹²⁹

Sehâvî'nin işaret ettiği şartların bazılarını es-Sübkî'de işaret etmiştir. es-Sübkî'ye göre tarihçide bulunması gereken şartlar:

I- Doğruluk,

II- Alıntı yaptığında manayı değil, lafzı esas almalıdır.

¹²⁷ Bu konu için bkz. İkinci M. Salih, s.17-1819.

¹²⁸ Muhammed b. Samil es-Sülemi, s. 252.

¹²⁹ Sehâvî, *el-İ'lân*, s.108.

iii- Nakil yaptığı haber müzakere esnasında alıp daha sonra yazmış olduğu nakillerden olmamalıdır (zira aynı anda yazılmazsa bazılarının unutulabilir)

iv- Haberin kaynağını belirtmelidir.

Bu dört şart tarihçinin başkalarından aktaracağı haberle ilgidir.

Biyografi yazan tarihçilerin dikkat etmesi gereken hususlar:

ı- Biyografisi yazılan kimsenin ilmi, dindarlığı ve o kimseyi tanıttak başka özellikleri hakkında tarihçinin bilgi sahibi olması şarttır ve bu da gerçekten zordur.

ii- Tarihçinin ibaresi güzel olmalıdır. Lafızların delalet ettikleri manaları iyi bilmelidir.

iii- “Tasavvuru güzel olmalıdır. Öyle ki tercemesini yazacağı şahsın tüm hallerini terceme esnasında tasavvur edebilmelidir ve uygun bir ibareye ele almalıdır öyle ki ne abartıya kaçsın ne de eksik kalsın.”

iv- Kişisel arzu ve eğilimlerine (hevâ) yenilmemelidir. Çünkü hevâsı ona sevdiği kimsenin medhinde mübalağa etmeyi ondan başkaların da ise ihmalkarlığı güzel gösterir. Bu da tarihçinin hevâsını yenebilecek ve insafı davranacak kader adalet sahibi olmasını gerektirmektedir. Aksi durumda insanın hevâsından sıyrılması zor bir iştir.

es-Sübki'ye göre, tarihçinin tasavvurunun güzel olması ve ilmi bazen—yazım esnasında- hatırlamanın meydana gelmesini sağlamaz öyle ise tarihçide bulunması gereken şartlara:

v- Hatırlama melekesine sahip olmakta ilave edilmelidir.¹³⁰

¹³⁰ Sehâvî, *el-İ'lân*, s.123; Abdülfettah Ebu Gudde, *Arbeû resail*, s. 68-71.

İKİNCİ BÖLÜM

ES-SEHÂVÎ'NİN TARİH MESELELERİ VE KAYNAKLARI İLE İLGİLİ TESPİTLERİ

A- Hicri Takvim

Sehâvî bu konuyu detaylı ele almıştır. İlk olarak kimin tarih koyduğu, tarihin hicretle başlatılmasının nedenini, tarih koyma uygulamasının sebebini, belgelere ilk tarih koyanın kim olduğu gibi meseleler hakkında çeşitli rivayetler aktarmış ardından İslâmdan önceki tarih hakkında çeşitli görüşler zikretmiştir.

İlk olarak kimin tarih koyduğu konusunda değişik rivayetler vardır. Bu rivayetleri iki guruba ayırmak mümkündür. Birinci gurupta yer alan rivayetlere göre hicret vaktinin tespitini bizzat Hz. Peygamber (a.s.) istemiş ve milad olarak da kullanmıştır. Sehâvî bu konudaki rivayeti ez-Zührî'ye dayandırır. ez-Zührî "Rasûlullah (a.s.) Medine'ye varınca tarihlendirmeyi emretti ve Rebiülevvel ayından tarih başlatıldığını" belirtir. Sehâvî'ye göre bu rivayet mu'daldır.¹³¹ Süyûtî'nin naklettiği bir rivayet, hicretin milad olarak kullanılmasının Hz. Peygamber (a.s.) döneminde resmi vesikalara da yansıdığını göstermektedir. Suyûtî İbn Salah'tan şu nakilde bulunur: "Rasulullah (a.s.) Necran Hıristiyanlarına mektup yazdığı anda hicrete göre tarih koydu ve Hz. Ali'ye mektuba hicretin beşinci yılında yazıldı ibaresini kaydetmesini emretti."¹³²

Sehâvî'ye göre mahfûz olan rivayet ise ikinci gurupta yer alan rivayetlerin ortak noktası olan tarihlendirme emrinin Hz. Ömer hilafeti döneminde vaki olması Nebevi Hicretle ve Muharrem ayından başlatılmasıdır. Sehâvî'nin bu konuda aktardığı rivayetlerden birisi İbn Abbas'tan nakledilen şu rivayettir: "Peygamber (a.s.) Medine'ye geldiğinde onların belli bir tarihi yoktu. Müslümanlar Peygamber'in (a.s.) Medine'ye gelişinden bir ay ve iki ay ile tarihlendirme yapıyorlardı. Bu uygulama Rasûlullah'ın

¹³¹ Mu'dal ve mahfûz terimleri için bkz. T. Koçyiğit, s. 45-74.

¹³² Süyûtî, *eş-Şemârîh*, s. 20-21.

(a.s.) vefatına kadar sürdü ve kesintiye uğradı. Ebu Bekir dönemi ve Ömer hilafetinin dört yılı da böyle geçti sonra Ömer tarih koydu.”¹³³

Sehâvî tarih koyma uygulamasının sebebi olarak çeşitli rivayetler aktarmıştır: Ebû Mûsâ el-Eş’ârî (r.a.), (v.42/662) Hz. Ömer’e (r.a.) hitaben “senden bize tarihsiz yazılar gelmektedir. Bunlara tarih verilmediği için hangisine göre davranacağımızı bilemiyoruz.” Bunun üzerine Ömer insanları topladı. Bazıları bi’set ile tarihlendir bazıları da hicret ile tarihlendir dediler. Bunun üzerine Ömer “hicret hak ile batılın arasını ayırdı.” dedi ve böylece hicret ile tarihlendirme yaptılar. Bu durum hicretin on yedinci yılında vaki olmuştur. Amr b. Dinar’dan (126/821) nakledilen bir rivayette Ya’lâ b. Ümeyye (r.a.) (v.60/679?) Hz. Ömer’e (r.a.) tarihli bir yazı göndermiş, Hz. Ömer’de (r.a.) yaptığını güzel görmüş ve kendisi de tarih koymaya başlamıştır. Sehâvî bu rivayetin senesinde kopukluk olduğunu belirtmiştir. Aynı şekilde el-Heysem b. Âdî de (v.206/821) “belgelere ilk tarih koyan Ya’lâ’dır” demiştir. Meymûn b. Mihrân den (v.40/660) nakledilen rivayette ise “Ömer’e üzerinde Şaban ayının yazılı olduğu bir vesika takdim edildi. O, bu hangi Şaban geçen, şimdi veya gelecek Şaban mı?” diye sordu. Sonra “insanlara, bildikleri bir şeyi tarih başlangıcı olarak tespit ediniz” dedi.

Bütün bu rivayetler arasındaki ortak nokta Hz. Ömer (r.a.) döneminde yaşanan gelişmelere paralel olarak, devletin kurumsallaşmaya başlaması ve takvime duyulan ihtiyaçtır. Sehâvî’nin aktardığı rivayetlerde, Hz. Ömer (r.a.) sahabeleri toplayıp takvim meselesini onlarla istişare etmiştir. Bu istişarede bazı yabancı takvimlerin kabulünü teklif edenler olmuş ise de bu teklifler ilgi görmemiştir.¹³⁴ İstişare neticesinde tarih başlangıcının hicret yılı olması üzerine Müslümanların görüşü birleşti. Zira hicret yılında Müslümanlar aziz olmuştur. Sonra tarih başlangıcının hicret yılının hangi ayı ile başlatılmasında ihtilafa düştüler. Sehâvî, konuyla ilgili aktardığı rivayetlerden Muharrem ayının tarih başlangıcı olmasına işaret edenlerin Ömer (r.a.), Osman (r.a.) ve Ali (r.a.) olduğu sonucunu çıkartmıştır.¹³⁵

¹³³ Sehâvî, *el-İlân*, s. 134.

¹³⁴ Sehâvî, *el-İlân*, s. 135.

¹³⁵ Sehâvî, *el-İlân*, s. 131-132-133.

Sehâvî, tarihin hicretle başlatılma sebebini ve Muharrem'in yılın ilk ayı sayılması ile ilgili şu rivayeti aktarır: Üzerinde ittifak oluşan ve onlarla tarihin başlatılması mümkün olan dört hadise vardı. Bunlar: Peygamber'in (a.s.) doğumu, bi'seti, hicreti ve vefatı hadiseleriydi. Tarihi hicretle başlatmayı tercih ettiler. Çünkü Peygamber'in (a.s.) doğum ve bi'set yıllarının tespiti tartışmalıdır. Vefat zamanının tercih edilmemesi ise Peygamber'in (a.s.) vefatının hatırlanmasından dolayı oluşacak üzüntü sebebiyledir. Dolayısıyla tarih başlangıcı hicret hadisesiyle sınırlı kalmıştır. Fakat tarih başlangıcının Rebiülevvel ayından Muharrem ayına kaydırılması, hicrete Muharrem ayında niyet edilip karar verilmesindedir. Zira hicretin mukaddimesi olan III. Akabe Biatı, Zilhicce ayında meydana geldi. III. Akabe Biatından sonra Müslümanların tanık oldukları ve hicrete kesin niyetin vaki olduğu ay Muharrem ayıdır. Bu nedenle Muharrem ayının takvim başlangıcı yapılması münasip görülmüştür.

Sehâvî, hocası İbn Hacer'in bu rivayet hakkında şöyle dediğini aktarmıştır: "Bu görüş takvim başlangıcının muharrem ayı ile başlatılması konusunda gördüğüm en kuvvetli görüştür."¹³⁶

Sehâvî'nin işaret ettiği gibi, hicretin İslâm tarihinin başlangıcı olarak kabul edilmesi son derece uygun düşmüştür. Zira hicret hadisesi, İslâm toplumunun istikametini bulduğu heyetlerin art arda Medine'ye akın ettiği, Müslümanların hâkimiyet vakti olması nedeniyle daha uygundur.¹³⁷

Sehâvî, Kâfiyecî'den Peygamber'in (a.s.) hicreti 8 Rebiülevvel Salı günü gerçekleşmiştir. Yılın –yani (hicretin vuku bulduğu yılın) Muharrem ayının –ilk günü, ortalama duruma göre Perşembe gününe denk gelmiştir. Bu ilgililerin (din âlimleri) yanında meşhur olunca, ona göre itibar ettiler. Rü'yet ve kavuşmalara dayalı hesaplara göre ise, ilk gün Cuma olduğuna dair bir tespit nakletmiştir.

Yine Kâfiyeci vasıtasıyla Mahmûd b. Mes'ûd eş-Şirâzî'den(v.710/1311) işlemlerin Cuma gününe göre yapıldığını nakleder.¹³⁸

¹³⁶ Sehâvî, *el-İ'lân*, s. 131. Ayrıca bkz. İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, VII, 268.

¹³⁷ Sehâvî, *el-İ'lân*, s. 135. Ayrıca bkz. Kâfiyecî, *el-Muhtasar*, s. 63.

¹³⁸ Sehâvî, *el-İ'lân*, s. 135.

Sehâvî, İslâm tarihinin başlangıcı hakkında bilgi verdikten sonra kendi ifadesiyle cahiliye tarihi hakkında çeşitli rivayetler aktarmıştır. Sehâvî, burada İslâm'dan önce Arapların ortak kullandıkları bir tarihlerinin olmadığını ortaya koymuş ve diğer milletlerin nelerle tarih koydukları hakkında bilgi vermiştir. Sehâvî, İbn el-Cevzî (510-597/1123-1200) vasıtasıyla Amir eş-Şa'bî'den (v.103/721) şu rivayeti aktarmıştır: “Âdemoğulları çoğalıp yeryüzüne dağıldıklarında, Âdem'in cennetten yeryüzüne indiği zamanı tarih başlangıcı (milâd) yaptılar. Bu tarih başlangıcı tufana kadar devam etti. (tufanla başlatılan tarih) İbrahim'in ateşe atılmasına kadar (kullanılmaya) devam etti. (İbrahim'in ateşe atılmasını) Yusuf zamanına kadar, (Yusuf'un bi'setini) Mûsâ'nın İsrailoğulları ile Mısır'dan çıkışına kadar, (İsrailoğullarının Mısır'dan çıkışını) Davud zamanına kadar, (Davud'un bi'setini) Süleyman zamanına kadar bu da İsâ zamanına kadar devam etti.” Nitekim bu rivayeti Muhammed b. İshak da (85-151/704-768) İbn Abbas'tan rivayet etmiştir.

Sehâvî'nin Muhammed b. Ömer el-Vâkidî'den (v. 207/823) aktardığı rivayet ise tarih başlangıcı Âdem'den tufan'a kadar sonra tufan'dan İbrahim'in ateşe atılmasına kadar devam etti. Sonra İsmailoğulları Kâ'be'nin inşasını tarih başlangıcı yaptılar. Bu tarih Ma'd b. Adnân'a kadar devam etti. Ma'd b. Âdnan tarihi, Kâ'b b. Lüey zamanına kadar devam etti. Ka'b b. Lüey tarihi, Fil Yılı'na kadar devam etti.”

Sehâvî'nin isim vermeden aktardığı diğer bir rivayette el-Vâkidî'nin rivayetine ek olarak “Fil yılı (vakası) Ömer'in hicreti başlangıç kabul edinceye kadar tarih başlangıcı olarak devam etti kaydı da mevcuttur.¹³⁹

Taberî, Şa'bî'den nakledilenler hakkında şöyle demiştir: “Tarih başlangıcı konusunda Şa'bî'den nakledilenler, Yahudi tarihine göre olması gerekir. Kureyş, İslâm'dan önce Fil yılını tarih başlangıcı olarak kabul ediyordu.¹⁴⁰

Sehâvî, Hişâm b. el-Kelbî'den (Hişâm b. Muhammed (v. 204/729) diğer milletlerin tarihi ile ilgili şu bilgileri aktarır:

¹³⁹ Sehâvî, *el-İ'lân*, s. 137; Ayrıca bkz. K. Şulul, *İslam Düşüncesinde Tarih Tasavvuru ve Usûlü*, s. 275.

¹⁴⁰ Tâberî, I,183.

Araplar, meşhur hadiselerle – Zî Kâr Günü, Ficar savaşları vb.- tarihlendirme yapıyorlardı.

Farlar, hükümdarlarının (iktidara geliş vakitleri) ile tarih veriyorlardı.

Rumlar, Dârâ b. Dârâ'nın öldürülmesini, Farların onlara galip gelmesine kadar tarih başlangıcı kabul etmişlerdi.

Kıptîler, Bâhtanasr'ı, Mısır melikesi Kleopatra zamanına kadar tarih başlangıcı kabul etmişlerdi.

Yahudiler, Beytü'l-Makdis'in yıkılışını tarih başlangıcı kabul etmişlerdi.

Hiristiyanlar, İsâ'nın göğe yükseltilmesini tarih başlangıcı olarak kabul etmişlerdir.

Sehâvî, konuyla ilgili İbnü'l-Esîr'in şu açıklamasına yer vermiştir: "Araplardan her bir topluluk kendilerine göre meşhur olan bir hadiseyi tarih başlangıcı kabul ediyordu. Arapların hep birlikte kullandıkları bir tarihleri olmamıştır." İbnü'l-Esîr, bu durumun şairlerin şiirlerinde kullandıkları tarihlerden de anlaşıldığını belirtmiş, örnekler vermiş ve şöyle demiştir: "Eğer onların (Arapların) hep birlikte kullandıkları bir tarihleri olsaydı tarihte ihtilafa düşmezlerdi."¹⁴¹

Sehâvî, tarihlerin çoğunun kusurlu olduğuna işaret etmiş ve Ebu Ma'şer'in (v. 271/886) şu sözlerine yer vermiştir: "Tarihlerin çoğuna kusur bulaşmıştır. Bir toplumun seneleri (yaşadığı zaman) üzerinden uzun bir zaman geçtikten sonra, o, toplumun tarihi bir kitaptan diğer bir kitaba veya bir dilden diğer bir dile nakledilirken farkına varılmadan o tarihe fazlalık ve noksanlık şeklinde kusur bulaşır." Âdem, Nuh ve diğer peygamberler arasındaki senelerin tespitinde oluşan yanlışlıklar buna örnektir. Çünkü Yahudiler bunda çelişkili ihtilaflara düşmüşlerdir. Sehâvî, Ebû Mi'şer'in tespitini yerinde bulmuş ve Ebû Ma'şer'in söylediklerine delil olarak peygamberin (a.s.) şu hadisini delil

¹⁴¹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, I, 6.

olarak göstermiştir: “ Adnan’ı geçmeyiniz. Onu geçen soy bilimciler (Nessâb) yalan söylemiştir.”¹⁴²

B. Tarih Çalışmaları

Şüphesiz âlimler tarih alanında çeşitli eserler vermişlerdir. Sehâvî'nin ifadesiyle: “Tarih alanında yazılan telifler gerçekten sayılamayacak kadar çoktur. Öyle ki Ebû Abdullah Alâüddin Moğultay b Kılıç b. Abdullah el-Bekceri el-Hıkrî el-Hanefi (v. 762/1361) *Islah İbnü's-Salah fî Usûli'l-Hadis*¹⁴³ adlı eserinde “Tarihle ilgili 1000 esere sahip kişiler gördüm” demiştir.¹⁴⁴

Sehâvî bu bölümde, İslâm tarihçilerini, çalıştıkları alanları daha sonra kendi dönemine kadar İslâm âlimleri tarafından yazılan tespit edebildiği binlerce eseri yer yer kısa tanıtım bilgileriyle birlikte kaydetmiştir.

Sehâvî'nin kitap isimleri hakkında verdiği bilgiler geniş olmakla birlikte tam değildir. Kendisi de bunu iddia etmemiştir. Nasıl ki bu bilgileri ilk ver de o değildir. Zaten Sehâvî'nin buradaki tarih kitapları hakkındaki tasnifi Zehebî'nin özet olarak verdiği bilgilerin açıklanması ve Zehebî'nin tarih türleri hakkındaki tasnifine bir ilavedir.

Sehâvî'nin kitap isimleri ve müellifleri hakkında verdikleri bilgileri her ne kadar değişik tarih kitaplarında dağınık şekilde mevcut olsalar da Sehâvî'nin tarihçileri ve tarih ilminde yazılan kitapları bir araya getirip sayması önemlidir ve bu konuda büyük bir açığı kapatmıştır.

İslâm tarihçiliğinin tarihine dair kıymetli bir arşiv belgesi hükmünde olan bu bölümün müstakil ele alınması ve incelenmesi gerektiği kanaatindeyiz.

Sehâvî, önce Zehebî'nin tarih türleri hakkında yaptığı tasnife yer vermiş ardından kendisi bu tasnifi güzelce açıklamıştır. Biz burada öne Zehebî'nin yaptığı tasnifi ele alıp, Sehâvî'nin onu nasıl açıkladığını, örnek vererek açıklayacağız. Ardından

¹⁴² İbn Kesîr, *el-Bidâye*, II, 194.

¹⁴³ Bu eser Moğultay'ın *Mukaddimetu İbnü's-Salâh'a* yönelttiği bazı tenkitleri içermektedir. Bkz. M. Y. Kandemir, “Moğultay b. Kılıç” *DİA*, XXX, 230.

¹⁴⁴ Sehâvî, *el-İ'lân*, s. 139.

Sehâvî'nin Zehebî'den faydalanarak yaptığı tasnifi ana hatlarıyla ortaya koymaya çalışacağız.

C. Zehebî'ye Göre Konuları Bakımından Tarih Telifatı

1- Peygamberimizin (a.s.) siyeriyle ilgili tarih kitapları.

2- Kısas-ı Enbiya.

3- Sahabe tarihleri.

4- Halife tarihleri: Sahabi halifeler Benî Ümeyye, Benî Abbasî, Endülüs Mervânileri, Mağrib ve Mısır'da Ubeydî halifeleri tarihleri.

5- Hükümdarlar ve devletler tarihi: İran Kısrası, Bizans (kayser) kralları ile Tolunoğulları, İhşîdiler, Buveyhîler, Selçuklular, Hevârizm, Suriye (Şam) ülkesi hükümdarları Tatar hükümdarlarından oluşan İslâm hükümdarları tarihleri.

6- Vezirler tarihi: (Hz. Mûsâ'nin kardeşi) Hârûn (a.s.) ilk vezirdir. Ebû Bekir, Ömer ve başkaları da bu gruba dâhildir. Bunlardan kimi peygamber, kimi halife, kimi ise hükümdardır.

7- Emirler, (devlet) büyükleri, hükümdar naibleri, küttâb, muvakkî, edip şairlerin ileri gelenleriyle ilgili tarihler.

8- Mezhep kurucuları: dönemin büyük ulemâsı, fukaha, ferâiz âlimleri tarihi: Sehâvî'ye göre mukallid müctehidler ve başkaları da bu gruba dahildir.

9- Yedi kıraat imamları tarihi.

10- Hafızlar tarihi.

11- Muhaddislerin şeyhleri ve imamları tarihi.

12- Tarihçilerin tarihi.

- 13- Nahivciler, edibler, lugatçiler, şairler, belagat erbabı, aruzcular ve muhasebeciler (hussâb) tarihi.
- 14- Âbid, Zâhid, evliya, sûfi tarihleri.
- 15- Kadılar, valiler, noterler ve güvenilir insanlar tarihi.
- 16- Eğitim-öğretim, kırtasye, kıssa işiyle uğraşanların tarihi.
- 17- Vaizler, hatipler, neğmeciler, nedimler ve çalgıcılar tarihi.
- 18- Eşraf, cömertler, âkiller, zekiler ve hâkimler tarihi.
- 19- Tabibler, felsefeciler, zındıklar, mühendisler ve benzerleri tarihi.
- 20- Mütekellim, Cehmiyye, Mu'tezile Eş'ariyye, Kerrâmiyye ve Mücessime (mezhepleri) tarihi.
- 21- Gulatı Şia, Râfızî gibi Şii mezheplerinin ve benzerlerinin tarihi.
- 22- Hariciler, nevâsib, çeşitli bid'at grupları ve hevâ ehli tarihleri.
- 23- Ehl-i sünnet âlimleri, sûfileri, fukahası ve muhaddisleri tarihi.
- 24- Cimriler, asalaklar, tembeller, oburlar, ahmaklar, kibirliler, sefipler tarihi.
- 25- Kötürümler, sihirbazlar, kimyacılar, hokkabazlar tarihi.
- 26- Soy bilimcileri (Nessab) ahbâr ve a'râb bilginleri tarihi.
- 27- Cesurlar, kahramanlar, hünerliler tarihi.
- 28- Tacîrler, gezginler, seyyahlar, korsanlar, iz sürücüleri, kılavuzlar tarihi.
- 29- İlginç, sanat erbabı, kâşifler ve mucitler tarihi.
- 30- Ruhbanlar, havralarda ve kendi başlarına münzevi yaşayanlar ve benzeri durumdakilerin tarihi.

31- İmamlar, müezzinler, muvakkitler (namaz ve benzeri ibadetlerin vakitlerini tayin edenler) tarihi.

32- Rüya tabircileri ve halk tarihleri.

33- Yol kesiciler, eşkiyalar, satranççılar ve tavlacılar tarihi.

34- Âşıklar, rakkâslar, içkiciler, serseriler, hoyratçılık yapanların tarihi.

35- Dahiler, tedbirliler, görüş sahipleri ve hilebazlar tarihi.

36- Cirkin işlerle uğraşanlar, hayalciler, yaltakçılık yapanlar, dönekler, hunsalar tarihi.

37- Deli akıllılar, vesveseliler, damgalılar, zehirlendirilerek öldürülenlerin tarihi.

38- Dilenciler, temenniciler, kocakarılar tarihi.

39- Kur'ân-ı Kerim'i dinlerken korkudan, musiki dinlerken aşktan, tasavvufi halden (cezbe) vefat edenlerin tarihi.

40- Kâhinler, keramete benzeyen şeyler gösteren keşif sahibi fasık insanların tarihi.

Zehebî'nin özet olarak verdiği bilgileri Sehâvî, Zehebî'nin kaynaklarından araştırıp sayı vermeden açıklamıştır.¹⁴⁵ Biz burada Sehâvî'nin, Zehebî'nin tasnifine yaptığı açıklamalardan örnek olması açısından Resûlullah'ın (a.s.) siyerine dair eserleri tahlil etmeye çalışacağız.

Tarih türleri açısından telif yönünden en erken ortaya çıkan tür Resûlullah'ın (a.s.) siyeridir. Müslümanlar siyere önem vermişler, çocuklarına Kur'ân-ı Kerim'den bir sûre öğretir gibi öğretmişlerdir. Zira Rasûlullah (a.s.) ümmet için en büyük örnektir, muallimdir. Rasûlullah'ın (a.s.) siyerine verilen önem sünnetine verilen önemle beraber ortaya çıkmıştır. Çünkü sireti de sünnetinin bir parçasıdır.

¹⁴⁵ Zehebî'nin kaynakları için bkz. Sehâvî, *el-İ'lân*, s. 143-144-145.

Bu nedenle sahabelerle başlayan siyere verilen önem her zaman devam etmiş ve İslâm âlimleri Rasulullah'ın (a.s.) anlatan çeşitli eserler kaleme almışlardır.

Sehâvî bu konudaki eserleri bir araya getirmiştir. Sehâvî eserleri aktarırken bazen müellif ismi vermiş bazen de müellifle birlikte eserinde işaret etmiştir. Ayrıca Sehâvî, bu eserleri konularına göre ayırmış varsa eser üzerine yazılan şerh ve zeyillere işaret etmiş ihtisar edilmişse belirtmiştir.

D. Resulullah'ın Siyerine Dair Telif Edilen Eserler

Kendini Peygamber'in (a.s.) siyeri, megâzisi ve onun (a.s.) dönemiyle ilgili haberleri tespit edip toplamaya adanmış –çalışmaları nitelikli- ve çok mutahassis olan bazı ilim adamları ve çalışmaları şunlardır:

Tabiînden Mûsâ b. Ukbe el-Esedî el-Medenî (v. 141/758-9).

Enes b. Malik b. Nadr el-Ensarî'yi gördüğü için tabiînden olan Muhammed b. İshak el-Medenî (v. 151/768): Muttaliboğullarının mevlasıdır.

Kadı Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer el-Esemî el-Medenî el-Vâkîdî: Beni Eslemin mevlası olup, dedesine nisbetle el-Vâkîdî denilmiştir.

Vâkîdî'nin kâtibi Muhammed b. Sa'd'ın et-Tabakâtu'l-Kübrâ'sının giriş kısmında Ahbaru'n-Nebî başlığını taşıyan siyerle ilgili uzunca bir bölüm bulunmaktadır.

Ebû Bekir Abdürrezzâk b. Hemmâm es-San'ânî (v. 211/827): Himyerilerin mevlası.

el-Kâtib Ebû Ahmed Muhammed b. Âiz el-Kureşî ed-Dimeşkî (v. 150/233).

Ebû Osman Sâid b. Yahyâ el-Emevi el-Bağdâdî (v. 249/864).

Ebu'l-Kâsım İsmail b. Muhammed et-Teymî el-İsfahanî (v. 535/1141).

Mûsâ b. Ukbe'nin sîresi, öğrencisi İmam Malik ve başkalarının da ifade ettiği gibi en sahih olanıdır.¹⁴⁶

İbn İshak'ın Siresi'ne gelince: İmam Şafii (r.ah.) onun hakkında şöyle demiştir: "Megâzide mütehasıs olmak isteyen, ona muhtaçtır."¹⁴⁷

el-Mübtede vel-Megâzî'yi İbn İshak'tan Seleme b. Fadl er-Razi (v. 191/806) rivayet etmiştir.

el-Magazi'yi, Cerir b. Hâzım (85-170/704-786) ve Yahya b. Muhammed b. Abbâd b. Hâni rivayet etmişlerdir.

(İbn İshak'ın) meşhur eserini bir gurup rivayet etmiştir. Bunlardan bazıları:¹⁴⁸

Ebû Muhammed Ebû Zeyd Ziyâd b. Abdillâh b. Tufeyl el-Bekkâi el-Âmirî (v. 183/799).

Yunus b. Bükeyr eş-Şeybânî (v.199/814): İki de Kûfelidir. İkinci daha sikadır.

Ebû Muhammed Abdülmelik b. Hişam (v. 218/833), İbn İshak'ın kitabını semâ yoluyla el-Bekkâi'dan aldı. İbn Hişam, eserde bazı ayıklamalar ve düzeltmeler yaptı. Öyle ki onun rivayeti müracaat edilen bir rivayet oldu.

Ebu'l-Kasım es-Süheyli, (v.581/1185) İbn Hişam'ın *es-Siretü'n-Nebeviyye'sine er-Ravdu'l-unuf* adında bir şerh yazmıştır. Eserin önemli bir özelliği, doğrudan Hz. Peygamber (a.s.) devrine çok yakın zamanda yazılmış olan Zühri, Süleyman b. Tarhan et-Teymi, Mûsâ b. Ukbe gibi ulemânın siyer, megâzilerinden ve pek çok yazılı kaynaktan yararlanılmış olmasıdır.¹⁴⁹

¹⁴⁶ Mûsâ b. Ukbe için bkz. ez-Zehebî, *Siyerü Alemi'n-Nubelâ*, VI, 115.

¹⁴⁷ İbn İshâk için bkz. Zehebî, *Siyerü Alemi'n-Nubelâ*, VII, 55; İbn Hacer, *et-Tehzib*, IX, 545.

¹⁴⁸ Muhammed İbn İshâk b. Yesâr'ın (85-151/704-768) ravi listesi için bkz. *es-Sire: kiabü'l-mübtede' ve'l-megâzî*, thk. M. Hamidullah, Konya 1981 (M. Hamidullah'ın takdimi).

¹⁴⁹ K. Şulul, *Hz. Peygamber Devri Kronolojisi*, s. 58.

Zehebi ve başkaları *er-Ravdu'l-unufu* ihitisar etmişlerdir. Moğultayı ise, *es-Sire* ve *er-Ravd'*ın üzerene *ez-Zehru'l-bâsim* adında bir şerh yazmıştır. Bu eser üzerinde başka âlimler de çalışma yapmışlardır.

Daha sonra el-Megâzi'yi (Abdullah) İbn Lahîa¹⁵⁰, Ebu'l-Esved'ten (Muhammed b. Abdurrahman b. Nevfel), Urve b. Zubeyr yetimi olarak bilindir.¹⁵¹ O da Urve b. Zubeyr'den rivayet etmiştir.

Aynı şekilde el-Megâzi'yi, (Muhammed b Müslim b. Şihab) ez-Zühri de Urve b. Zuhey'r'den rivayet etmiştir. ez-Zuhrî'den ise Haccâc b. Menî rivayet etmiştir.

Yunus b. Yezid, Peygamber'in (a.s.) savaşlarını (Meşâhidü'n-Nebî), Zühri ve Velid b. Müslim Ebu'l-Abbas el-Kureşî de ed-Dimeşki'den (v.195/810) o da babasından rivayet etmiştir.

Hasan b. Sufyan (v. 303/916) Ebû Bekir b. Ebi Şeybe'den megâzi almıştır.

Ebu'l-Kasım b. Asâkîr, tarihinde,

İbn Ebi'd-Demme, tarihinde,

Ebû Zekeriya en-Nevevî, *Tehzîbu'l-esmâ ve'l-lügat'*ta,

Ebu'l-Haccac el-Mizzî, *Tehzibu'l-kummâl'*de,

Ebû Abdillâh ez-Zehebî, tarihinde,

el-İmâd b. Kesir, *el-Bidâye'*nin girişinde,

et-Taki el-Fâsî, *Tarîhu Mekke'*de bunlardan kimisi Peygamber'in (a.s.) siyerine uzunca kimi de kısaca yer vermişlerdir.

Sehâvî'nin buraya kadar aktardıkları, siyeri rivayet yoluyla aktaran veya çeşitli eserlerinin içinde el alan tarihçilerdir.

¹⁵⁰ Zehebi, *Siyerû A'lemi'n-Nubelâ*, VIII, 11-31.

¹⁵¹ İbn Hacer, *Tehzib*, IX, 308.

Bazı âlimler de Peygamber'in (a.s.) siyerine dair müstakil eserler kaleme almışlardır. Sehâvî, müstakil eserler kısmında Rasulullah'ın (a.s.) hayatını çeşitli yönlerden ele alan Şerhu'l-Mevlid gibi eserleri zikreder.

1. Peygamber'in (a.s.) Siyerine Dair Müstakil Eser Yazarlar

Ebu'ş-Şeyh b. Hıbbân,

Ebu'l-Hasan b. Fâris el-Lugavî,

Ebû Ömer b. Abdilber. *ed-Dürer fî ihtisâri'l-megâzî ve's-siyer.*

Ebû Muhammed b. Hazmi,

eş-Şeref Ebû Ahmed ed-Dimyâtî,

Abdülganî elMakdîsî; onun kitabı üzerine el-Kutb el-Halebî, *el-Mevrîdü'l-henî* adında -gerçekten çok faydalı- bir eser yazmıştır.

Ayrıca İbn Seyyîdinnâs'ın siyeri konu edinen *Nûru'l-uyûn* diye muhtasar bir eseri de vardır.

Ebu'r-Rebî el-Kilâî, Peygamber'in (a.s.) siyerine üç halifeninkini de ilave ederek eserine *el-İktifa* adını vermiştir,

el-Alâ Ali b. Muhammed b. İbrahim el-Bağdadi el-Hazin, *Makbûlü'l-menkûl,*

ez-Zahîr Ali b. Muhammed b. Mahmud el-Kâzârûnî el-Bağdadî'nin, *Sire'si,*

el-Muhib et-Taberî,

el-Kâdî İzzeddin b. Cemâa'nın siyere dair iki eseri,

eş-Şemse el-Birmâvî'nin iki eseri; birisine haşiye de yazmıştır.

el-Alâ Ali b. Osman et-Turkmânî el-Hanefî,

Ebû Ümâme b. en-Nakkâş,

eş-Şems b. Nâsıreddîn'in: eseri kapsamlıdır.

et-Takî Makrizî, *İmtâ'ü'l-esmâ' bî mâli'n-Nebiyi mine'l-ahvâli ve'l-embvâli ve'l-hafedeti ve'l-metâi*: Eserde tenkid edilecek çok şey bulunmaktadır.

Osman b. İsâ b. Derbâs el-Mârânî'nin, *el-Fevâid'ul-münire fî cevâmi'i's-sire*.

Vâiz eş-Şihâb Ahmed b. İsaîl el-Ebşîti eş-Şâfiî'nin 30 cilt (sifr) kapsamlı bir eseri bulunmaktadır. Eser, İbn İshak'ın *Sire*'si ile Süheylî ve başkalarının onun üzerine yazdıklarını, İbn Kesîr'in *el-Bidâye*'si, Vâkidî'nin *el-Megâzî*'sinden müşterek bahisleri içermektedir.

2. Peygamber'in (a.s.) Siyerine Dair Nazım Eser Yazan Müellifler

el-Feth b. Mismârî,

eş-Şihâb b. el-Îmâd el-Akfahsi,

el-Bikâî: Bunlardan her biri kendi manzûmelerini şerh etmişlerdir.

el-İz ed-Dîrînî,

Fethuddîn b. Eş-Şehîd, 10000 kûsur beyitle siyeri nazmetmiştir.

ez-Zeyn el-İrâkî, *Elfiyye*: Moğultâî'nin muhtasar siyerini izleyerek yazmıştır. Bu muhtasar üzerine eş-Şems el-Birmâvî, eş-Şeref Ebu'l-Feth el-Merâğî de şerh yazmışlardır. el-Muhîb b. el-Hâim ve eş-Şihâb b. Reslân, İrâkî'nin *Elfiyye*'sini şerh ettiğini fakat henüz hazır olmadığını belirtmiştir.¹⁵²

el-Üstâd el-Burhân'ın kardeşi eş-Şems el-Bâûnî ed-Dimeşkî Moğultay'ın siresini 100'i aşan beyitle nazmetmiş ve bu esere *Minehu'l-lebîb fî sireti'l-habîb* adını vermiştir.

¹⁵² Sehâvî, *el-İ'lân*, s. 153.

3. Peygamber'in (a.s.) Mevlidine Dair Eser Yazanlar

Ebu'l-Kasem es-Sebtî'nin, *ed-Dürrü'l-münazzama fi mevlidi'l-munazzam*,

el-Irâkî,

İbnu'l-Cezeri,

İbn Nasiriddîn,

Muhammed b. İshâk el-Müseyyibi, Peygamber'in (a.s.) ataları hakkında eser yazmıştır.

Ebu'l-Hatib b. Dihye, Peygamber'in (a.s.) isimlerine dair eser yazmıştır.

el-Kurtûbi ve başkaları hem şiir hem nesir halinde mevlid-i nebevîye dair eserler yazmışlardır. Bu alanda –çoğu Peygamber'i (a.s.) tavsif şeklinde olup- 500 belki de daha fazla eser bulunmaktadır.

el-Kemâl b. Talha, Peygamber'in (a.s.) sünnetli doğduğuna dair eser yazmıştır.

el-Kemâl Ebu'l-Kasem b. Ebî Cerâde ona bir reddiye yazmıştır.

Ebû Bekir el-Harâiti'nin *Heâtifu'l-can'ı*: Kâhinlerin, Peygamber'in (a.s.) peygamberliğini önceden müjdeleyen ilginç ve açık delil teşkil eden haberlerini ihtiva etmektedir.

Bu konuda İbn Ebi'd-Dünyâ'nın *el-Havâtif* adında bir eseri bulunmaktadır.

İbn Durustuveyh'in *Hadisu Kus b. Sâide'si*,

Hişâm b. Ammâr'ın, *el-Meb'as'ı*,

Ebu'l-Hattâb b. Dihye ve aşkalarının telif ettiği *el-Mi'râc* başlığını taşıyan eserleri.

4. Delâilü'n-Nübüvve Türü Eser Yazarlar

Delâilü'n Nübüvve¹⁵³ konusunda pek çok âlim eser telif etmiştir. Bunlardan bazıları:

Ebû Zür'a er-Râzî,

Sâbit es-Sarâkastî,

Ebu'l-Kasem et-Tabarânî,

Et-Teymî,

Ebû Abdillâh b. Mende,

Ebü's-Şeyh b. Hibbân,

Ebû Nuaym el-İsfahanî,

Ebû Bekir b. Ebî'd-Dünyâ,

Ebû Ahmed b. Assâl,

Ebû Bekir en-Nakkâş el-Müfessir,

Ebu'l-Abbâs el-Müstağfirî,

Ebu'l-Esved Abdurrahmân b. el-Feyz,

Ebû Zekeriyâ el-Mâlîki,

Ebû Bekir el-Beyhakî'nin *Delailü'n-Nübüvve ve ma'rifeti ahvâli sâhibi's-Şerî'a'sı*:

Bu alanda yazılmış eserlerin en güvenilir olanıdır.

İbrahim b. el-Heysem el-Beledi,

Ebû Muhammed b. Kuteybe'nin *A'lâmu'n-Nübüvve'si*,

¹⁵³ Delâilü'n Nübüvve: Hz. Peygamber'in (a.s.) peygamberliğinin isbatı, onun (a.s.) tarafından ortaya konulan akli ve hissi mucizeleri ve bunların ayrıntılı bir şekilde incelendiği kitaplardır.

es-Sünen'in sahibi Ebû Dâvûd,

Ebu'l-Hüseyin b. Fâris,

Fakih Ebu'l-Hasan el-Maverdî,

Kâdi'l-Cemaâ Ebu'l-Mutarriif el-Mağribî,

el-Alâ Moğultaî.

5. Peygamber'in (a.s.) Şemâiline Dair Eser Yazanlar

Ebû İsâ et-Tirmizî,

Ebû'l-Abbâs el-Müstağfiri,

Ebû Bekir b. Turhân el-Belhî

6. Peygamber'in (a.s.) Sıfatlarına (Sıfatü'n-Nebî) Dair Eser Yazanlar

Ebü'l-Buhterî

Ebû Ali Muhammed b. Hârûn

7. Peygamber'in (a.s.) Ahlakına Dair Eser Yazanlar

İsmâil el-Kâdî,

Ebu'l-Yümn b. Asâkir, Peygamber'in (a.s.) nâlin-ı şeriflerine dair bir eser yazmıştır.

İbnü'l-Kayyim ve başkaları, *el-Hedyü'n-Nebevî* (Nebevî metot) başlığını taşıyan eserler yazmışlardır.

Ebû Nuaym el-Müstağfiri ve ed-Diyâ el-Makdisî *et-Tıbbu'n-Nebevî* ismini taşıyan eserler yazmışlardır.

Kadı İyâz'ın *eş-Şifâ bi ta'rifi hukûki'l-Mustafâ*: Sehâvî, bu eserin sonuna eserin tanımını ve onun üzerine yazılanlar konusunda açıklamaları içeren bir kısım yazarak eklemiştir.

el-Hatib Ebu'r-Rebi Süleyman es-Sebtî, *Şifâu's-sudûr*: Sehâvî, bu eserde birçok münker haber olduğunu belirtmiştir.

Ebu'l-Ferec Abdurrahmân İbnü'l-Cevzî, *el-Vefâ bi ta'rifi'l-Mustafa*,

İbnu'l-Münîr, *el-İktifâ*,

Ebû Saîd en-Nisâbûrî, *Şerefu'l-Mustafa*,

8. Peygamber'in (a.s.) Mucizelerine Dair Eser Yazarlar

Ca'fer el-Faryâbî, *el-Mu'cizât ve tekrîru't-tâam, ve's-şarâb*

9. Hasâise (Peygamber'in (a.s.) Özellikleri) Dair Eser Yazarlar

el-Mâverdî,

İbn Seb',

el-Celâl el-Bulkûni,

10. Peygamber'in (a.s.) Hutbelerine Dair Eser Yazarlar

Ebû Ahmed el-Assâl,

Ebu's-Şeyh b. Hibbân.

Bazı âlimler –İbn Beşkûval'a göre- Veda Hutbesi'ni müstakil olarak ele almışlardır. Hatta bazı âlimler onun (a.s.) münferid sözlerini konu edinen eserler yazmışlardır.

11. Peygamber'in (a.s.) Soyuna (Nesebu'n-Nebî) Dair Eser Yazarlar

et-Tabarânî,

Ebû Abdillâh b. Mende,

Ûmâre b. Zeyd, *Mukâtebetihi (a.s.) li'l eşrâf ve'l-mülûk*: Peygamber'in (a.s.) eşrâf ve krallarla yazışmalarına dairdir.

Bazı âlimler Peygamber'in (a.s.) vefatına dair eserler yazmışlardır:

Beyhâki *Hayâtü'l-enbiya fî kubûrihim*.

12. Peygamber'e (a.s.) Salâvat Getirmenin Faziletine Dair Eser Yazarlar

İsmâil el-Kâdî, *Fadlu's-salâti âle'n-Nebî (a.s.)*,

Ebû Bekir b. Ebi Asım,

Sehâvî'nin bu konudaki eseri: "*el-Kavlu'l-bedî' fi's-salâti ale'l-habîbi's-şefî'i*" meşhûrdur. Sehâvî bu eserin sonunda bu konuda eser yazarların ismini vermiştir.¹⁵⁴

Âlimler, Peygamber'in (a.s.) ashâbını, bineğinin terkisine aldığı şahısları,¹⁵⁵ hanımları, azatlı köleleri ve kâtiplerini konu edinen müstakil kitaplar yazmışlardır.

Abdülmü'min b. Halef ed-Dimyâti gibi Peygamber'in (a.s.) hanımlarına dair müstakil olarak eser yazarlar bulunmaktadır.

Peygamber'in (a.s.) kâtiplerini, Abdullah b. Ali b. Ahmed b. Hadide'nin *el-Misbâhu'l-mudî fî küttâbi'n-Nebî*, adlı eserinde olduğu gibi müstakil eserlerde ele alanlar bulunmaktadır.

Şüphesiz Peygamber'in (a.s.) hakkında yazılan eserler bunlardan ibaret değildir. Sehâvî'nin ifadesiyle "şayet Peygamber'e (a.s.) dair yapılan teliflerin tamamı bir kitapta toplanmaya kalkılırsa bu yirmi ve daha fazla sayıda cilt olurdu."¹⁵⁶ Sehâvî, Zehebî'nin tasnifini bu şekilde açıklamaya devam eder.

¹⁵⁴ Sehâvî, *el-Kavlu'l-bedî*, s. 198.

¹⁵⁵ eş-Şâmî (942/1536), VII, 376.

¹⁵⁶ Sehâvî, *el-İ'lân*, s. 160.

Sehâvî'nin dini kitaplar hakkında verdikleri bilgiler diğer tarih türleri hakkında verdikleri bilgilerden daha kapsamlıdır. Mesela Sehâvî, fukaha tarihlerini anlatırken sözü uzatmış, bu konudaki eserleri, âlimleri, yapılan çalışmaları açıklamıştır. Ancak küttab veya tabipler tarihini anlatırken bir isim vererek geçmiştir.¹⁵⁷ Sehâvî'nin, Zehebî'nin tasnifine yaptığı açıklamadan bir örnek verdikten sonra şimdi de Sehâvî'nin Zehebî'nin tasnifinden yaralanarak ortaya koyduğu tarih kitapları tasnifine geçebiliriz. Sehâvî'nin yaptığı tasnif, Zehebî'nin tasnifine bir ilave ve tamamlama mahiyetindedir. Sehâvî, yaptığı tasnifte Zehebî ile aynı başlıkları taşıyan konularda hiç açıklama yapmamış diğer konularda ise –özellikle hadis ilmi ile ilgili konularda ve mahalli tarihlerle ilgili- güzel açıklamalarda bulunmuştur.

E- Sehâvî'ye Göre Konuları Bakımından Tarih Telifatı

1- Rasûl ve Nebîler Tarihi.

2- Sahabeler Tarihi.

3- Eşrâf, Ebû Talib ve Ali akrabalarını konu edinen tarih eserleri.

4- Kureyşliler (kabilesi) Tarihi. Sehâvî bu başlık altında Kureyş Kabilesi ve çeşitli kabileleri anlatan birkaç eser zikretmiştir.

5- Köleler (mevâli) Tarihi. Ebû Ömer el-Kindî, *el-Mevâli*.

6- İtimad edilmiş raviler veya musannıf ya da kendilerine has, iyi görmemek, tek gözlü olmak, körlük, zekâ, gaflet, akıl, ahmaklık, cömertlik, cimrilik, asalaklık ve sıkâ gibi sıfatları olanların tarihini konu edinen tarih kitapları.

Sehâvî, burada sıkı veya zayıf ravileri ya da ikisine birden ele alan âlimleri ve eserleri aktarır. Örnek olması açısından onlardan birkaç örnek vermeye çalışacağız.

Ebû Hâtim b. Hibbân'ın, *es-Sıkat'ı*: Eser tabakalara göre düzenlenmiştir. Bu alandaki eserler içinde en kapsamlı olandır. Bu konuda eser yazan diğer âlimlerden

¹⁵⁷ Sehâvî, *el-İ'lân*, s. 173,174, 176.

bazıları şunlardır: el-İclî (Ahmed b. Abdullah v. 261/873), İbn Şahin ve Ebu'l-Arab et-Temîmî.

7. Zayıf raviler hakkında eser yazan âlimler.

Yahya b. Mâ'in *ed-Duâfa'sı*,

Ebû Zurâ er-Razî,

Buhari, *Tarihu'l-kebir ve Tarihu's-sağir* de.

en-Nesâî,

Ebû Hafs el-Fellâs,

Zehebî, *ed-Duâfa ve'l-metrûkin*.

Bazı âlimlerde zayıf raviler içinden sadece hadis uyduranları, bazıları sadece tedlis yapanları bazıları da ihtilata maruz kalanları ele almışlardır. Mesela; Zehebî'nin *Ma'rifetu'r-Ruvât el-mütekellimu fihim bimâ la yucîbu'r-red* adlı eseri ve buna benzer sıkı ve zayıf raviler birlikte ele alanlar:

İbn Ebi Heysem: Eseri çok faydalıdır.

İbn Sa'd'ın *et-Tabakât'ı*,

Muslim'in, *Ruvâtü'l-İ'tibar'ı*,

En-Nesâî'nin, *et-Temyîz'i*,

İmad İbn Kesir'in *et-Tekmîl fî ma'rifeti's-sıkat ve'd-duafa ve'l-mecâhil'i* gibi.

Sehâvî bunları aktardıktan sonra kendisinin bu konuda kapsamlı bir kitap çalışması yapmakta olduğunu ancak henüz tamamlayamadığını belirtmiştir. Sehâvî bu

kitap için yaptığı çalışmaları uzunca anlatmış ve sonunda şöyle demiştir: “Bu bölüm (fasl) benim için ve (ilerde) kitabımı tanıyanlar için bir hatıradır.¹⁵⁸

8- Hadis ricali veya belli bir ilmin âlimlerini konu edinen tarih, tefsir ve kiraat âlimleri, hadis ilminden hafızları, fıkihtan mensubu bulunan ve bulunmayan mezheplerin âlimlerini, tasavvuftan abidlerin, zahidlerin ve salıkların, lugatçıların, nahivcilerin, şairlerin, tabiplerin, yazıcıların veya halifelik, kadılık, hakimlik, emirlik, vezirlik gibi belli bir vazifede bulunanların tarihi veya belli kitapların ravilerini konu edinen tarihler

Ravilerin isim ve künyeleriyle ilgili İmam Ahmed’in oğlu Salih’in kendisinden rivayet ettiği *el-Esmâ ve’l-küne’si*,

Ali İbnu’l-Medini,

İbnu’l-Hazza, *Ricalu’l-muvattâ’ı*,

el-Kelâbâzi, *el-İrşâd’da*, el-Buhari’nin ricalini toplamıştır.

el-Lalkâî, Buhari ve Müslim’in ricalini birlikte toplamıştır.

Abdülğani el-Makdisi, *Kütûb’i Sitte’nin* ricalini *el-Kemâl* adlı eserde toplamış, birçok âlim bu eser üzerine çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmalar arasında İbn Hacer’in *Tehzîbu’t-tehzîb’i* rical kitapları arasında büyük bir şöhret kazanmıştır.

ez-Zeyn el-İrâki, İbn Hıbbân ve ed-Darakutnî’nin ricalini ayrı ayrı toplamıştır.

en-Nevevî, *Tehzîbu’l-esmâ ve’l-lugât’ı*: Sehâvî bu eser hakkında bilgi vermiş ve kendisinin de bu eser üzerinde çalışmaya başladığını belirtmiştir. Sehâvî, bu eser hakkında şöyle demiştir: “O nefis bir kitaptır. Ne onun gibisi ne ona yakın bir eser tasnif edilmemiştir. Fukahayı tanımada başkası ona muhtaçtır. Şafii mezhebine mensup bir kimsenin ondan habersiz olması utanç vericidir.¹⁵⁹

¹⁵⁸ Sehâvî, *el-İ’lân*, s. 216.

¹⁵⁹ Sehâvî, *el-İ’lân*, s. 219-220.

Sehâvî bunlara benzer eser isimlerini saymaya devam eder. Biz burada sözü uzatmamak için birkaç örnek vererek geçtik.

Bazı tarihçiler de mahsus bir ilmin âlimlerinin tarihiyle yetinmişlerdir. Mu'telif ve muhtelif,¹⁶⁰ muttefik ve mufterik künyeleri, nesebleri, lakabları veya mübhamat olan ravileri ya da babasının ismiyle veya anasının ismiyle tanınan veya kardeş olan ravileri, ya da babasından, dedesinden rivayet eden ravileri yada mahsus bir şahsın ravilerini ele alan tarihler. Mesela; Zuhrî'nin ravileri gibi.

Abdûlgani b. Sâid, Amr b. Şuayb'ın tabiinden olan ravilerini toplamıştır. Ve bunlara benzer...

9- Mu'cem ve Meşyeha

(Bazı tarihçiler de) belli (mahsus) bir şahsın şeyhlerini (hocalarını) toplamakla yetinirler. Bu tür tarih kitapları mu'cem diye isimlendirilir. Mu'cemlerden bazıları harf sırasına göredir. Ya da meşyeha diye isimlendirilir. Meşyeha daha geneldir yahut ravilerin memleketleri harf sırasına konularak düzenlenirler. Bu diğerlerine göre daha azdır. Bazen ravinin kendisi şeyhlerini (hocalarını) (bir eserde) toplar bazen de başkaları bir ravinin şeyhlerini bir eserde toplarlar.

Sehâvî, *Fethü'l-muğîs* adlı eserinde bu türden eserleri detaylı ele aldığını belirtmekle beraber, bunları detaylı ele almanın faydalı olmadığını, özellikle bu türden eserlerin genelinin şeyhleri terceme yapmadıklarını ifade etmiştir.¹⁶¹

Sehâvî, bu türden eser yazmış âlimlerden örnekler vermiştir. Sehâvî'nin verdiği örneklerden bazıları:

es-Silefî'nin, *Mu'cemu Bağdat*, *Mu'cemu İsafahan*, *Mu'cemu's-Sefer*,

İbn Asâkir'in, *Mu'cem* ayrıca *Mu'cemu'n-Nüsvân*, ı

İbn Misdi,

¹⁶⁰ Bu terimler hakkında bkz. T. Koçyiğit, s. 198-212.

¹⁶¹ Sehâvî, *el-İlân*, s. 222-223.

el-Kutb el-Halebi,

el-Birzâli,

ez-Zehebî'nin, üç eseri,

el-Mecd İsmâil el-Hanefi,

Meryem el-Ezruî'ye,

Ebû Ya'lâ el-Musuli,

Ebû İshâk İbrahim b. Muhammed b. Hamza el-İsbihani,

et-Taberânî, *Mu'cemu'l-evsat*, *Mu'cemu's-sağir*,

Ebû Nueym el-İsbehâni,

Ebû Abdullah el-Kudâî.

10- Kişileri özel isimleriyle ele alan tarih kitapları:

Taberânî ismi Atâ olanları ele aldığı eseri,

Dimyâtî, ismi Abdülmümin olanlar ele almıştır.

İ'ved b. Nasr'ın, *İ'vad şifâü'l-merad fî men sümmiye bi İ'ved*,

11- Uzun Ömürlü Olanları ve Gençleri Ele Alan Tarih Kitapları:

(Bazı tarihçiler de) cahiliye döneminde ve İslâm'ın ilk yıllarında uzun ömür sürenleri ele almakla yetinmişlerdir. Bu konuyu ele alan birden fazla tarihçi (Ahbariyyûn) vardır. Bazılar da İslâmî dönemde uzun ömür süren kişileri ele almışlardır. Bazıları da gençleri ele almakla yetinmişlerdir. İbn Asâkir, mahsus bir vaktin (dönemin) gençlerini ele almıştır.

12- Bellir Bir Dönemi veya Belirli Devletleri Ele Alan Tarih Kitapları

Salâh es-Sefedî'nin *Ünvân* veya *A'vünü'n-nasr fî ayâni'l-'asr'*: Altı cilttir.

Ebi Hayyân'nın *Mecâni'l-hasr fî a'yâni'l-'asr, en-nidâr fi'l-meselât 'an binti nidâr'i*: Faydalıdır; seyahatnamelere benzer.

Ebu'ş-Şâme'nin *er-Ravdateyn fî ahbâri'd-devleteyn'ı*,

Lısânuddin b. el-Hatib'in *Turfetü'l-'asr fî devleti beni Nasr'ı*,

Ebû Bekir b. Abdullah b. Aybek ed-Devâdar'nin *en-Nüketü'l-mülûkiyye ila'd-devleti't-türkiyye'si*.

Makrizi'nin *es-Sülûk'u* dört cilttir. Makrizi eserinde Fatımîlerin yıkılışından sonra Mısır'da hüküm süren Eyyûbilerin kürt hükümdarlarını ve Memlûklülerin Türk ve Çerkez sultanlarını ve bunların döneminde meydana gelen olayları kısaca ele almıştır.

Sehâvî, kendisinin bu eser üzerine bir zeyil (*et-Tibrü'l-mesbûk*) yazdığını aynı şekilde birden fazla kişinin de bu eser üzerine zeyil yazdığını belirtmiştir. Sehâvî, kendi dışındakilerini dikkatsiz ve güvenilmez olarak nitelendirmiştir.¹⁶²

13- Kişi Biyografilerini Ele Alan Tarih Kitapları

Bazı tarihçiler de eserlerinde bazı şahsiyetleri müstakil ele almışlardır. Sehâvî, bu konuda kendisinin *el-Cevâhir ve'd-dürer fî tercümeti şeyhi'l-İslâm İbn Hacer* adlı eserinin sonuna¹⁶³ bir hatime ilave ettiğini, bu hatimede başta Peygamber Efendimiz (a.s.) ve diğer peygamberler olmak üzere pek çok mühim şahsiyetin biyografilerine ait eser yazarların bir listesini verdiğini belirtmiştir ve kendisinden önce kimsenin böyle bir işe girişmediğini ifade etmiştir.¹⁶⁴

Sehâvî bu konudaki eserlere kendisinin yazdığı kişi biyografilerinden örnekler vermiştir. Sehâvî'nin yazdığı kişi biyografilerinden bazıları şunlardır:

Kütüb-i Sitte'den her birinin sonunda müellifinin biyografilerini,

İbn Hişâm sîresinin sonunda İbn Hişâm'ın biyografisini,

¹⁶² Sehâvî, *el-İ'lân*, s. 229.

¹⁶³ Sehâvî, *el-Cevâhir*, III, 1251-1259.

¹⁶⁴ Sehâvî, *el-İ'lân*, s. 229.

İbn Seyyidinnâs'ın biyografisini,

Beyhâki'nin biyografisini *Delâilu'n-nübüvve'*nin sonuna eklemiştir.

en-Nevevî'nin biyografisi kapsamlıdır.

Sehâvî bu konuda başka çalışmalarında da eser ismi vermeden işaret etmiştir. Mesela; İbn Arabî'yi bir ciltlik bir kitapta ele aldığını, kendilerinden ders aldığı kişileri (hocalarını) üç büyük ciltte ele aldığını ve bu konudaki eserler üzerine çeşitli zeyiller yazdığını ifade etmiştir.

14- Mahalli Tarih Kitapları (Şehir Biyografileri)

*el-İ'lân'*ı tahkik eden Franz Rosenthal, Sehâvî'nin mahalli tarih listesiyle ilgili şu tespitleri yapmıştır:

Rosenthal, Sehâvî'den önce mahalli tarihlerle ilgili malumat veren âlimlerin İbn Hazm, Beyhâki, İbn el-fuvayt, es-Sübki, Sehâvî'nin hocası İbn Hacer, İbn el-Hatip, es-Sâfedî olduğunu belirtmiş ve bunlar içinde en kapsamlı -mahalli tarihler- listesinin Safedî'nin ki olduğunu -ki Sehâvî verdiği malumatların büyük bir bölümünde ona itimâd etmiştir- ifade etmiştir. Ancak bunlardan hiçbirinin verdiği malumatlar, Sehâvî'nin burada verdiği liste kadar tafsilatlı ve düzenli olmadığını belirtmiştir.

Sehâvî'den sonra gelen *Keşfu'z-zunûn'*un yazarı Hacı Halife (Kâtip Çelebi) (v.1067-1657) eserinde mahalli tarihlerle ilgili bazı yönlerden Sehâvî'den daha fazla bilgi vermişse de diğer birçok yönden verdikleri malumatlar Sehâvî'nin bu konuda verdiği malumatlara göre çok az kalmaktadır.

Buna rağmen Sehâvî'nin mahalli tarihler hakkında oluşturduğu liste tam değildir. Zira Sehâvî, biraz daha kendini yorsaydı ve elindeki kaynakları daha dikkatli inceleydi listesini daha da genişletebilirdi. Hatta *ed-Da'vu'l-lâmi'*de konuyla ilgili işaret ettiği kitapların çoğunu bu listeye almamıştır. Zaten Sehâvî de oluşturduğu listeyi tam olarak mülâhaza etmemiştir.¹⁶⁵

¹⁶⁵ Sehâvî, *el-İ'lân*, s. 235.

15- Ülke ve Bölge Tarihleri

Bunlar ülke ve bölgeleri tanıtan, onlarda bulunan eserleri anlatan özellikle fetihlerini konu edinen tarih eserleridir. Bunlar o ülke ve bölgelerde yaşayanların biyografilerine değinmezler.

Sehâvî'ye göre bu konudaki en kapsamlı eser: Yâkût el-Hamavî'nin *Mu'cemu'l-Buldân* adlı eseridir.

16- Genel Tarih

Sehâvî, genel tarihi şu kısımlara ayırmıştır:

a- Hadiseleri (deprem, fitne gibi olaylar) ele almakla yetinen tarih kitapları: el-Kastallânî'nin *Cümelü'l-icâz fi'l-i'caz bi nari'l-Hicaz'ı*,

Meşhur Taberi'nin *Tarih'i*,

Mes'ûdi'nin *Ahbâru'z-zaman'ı* gibi.

b- Havadis ve vefatları birlikte ele alan tarih kitapları: Bunlar vefatla birlikte bazen vefatını verdikleri kişilerin biyografilerini de anlatırlar bazen de anlatmazlar.

İbn el-Cevzî'nin *el-Müntezâm'ı*

Zehebî'nin *Tarihu'l-İslâm'ı*

İbn Kesir'in *el-Bidaye ve'n-nihaye'si*

17- Genel Biyografi Kitapları

el-Kadı eş-Şems Ahmed b. Muhammed b. İbrahim b. Ebi Bekir İbn Helikân'ın *Vefâyetü'l-a'yan'ı*

Ebu'l-Hayr Said b. Abdullah ez-Zuhli el-Bağdadi, Dımaşk ve Bağdat'ın ileri gelen birçok kimsenin biyografisini yazmıştır.

Biyografi yazarlarından bazıları kitaplarına *et-Tabakat* ismini vermişlerdir. Müslim'in *et-Tabakat'*ı gibi.

Sehâvî biyografi yazarlarından birkaç örnek verdikten sonra Mes'udî'den faydalanarak tarihçileri harf sırasına göre sayarak bir liste düzenlemiştir.

a- Vefayat türü tarih kitaplar: Bu konuda eser yazanlardan bazıları şunlardır:

Ebu'l-Hüseyin Abdülbaki b. Kani el-Bağdadi el-Hafız,

Zekiyuddîn Ebû Muhammed Abdu'l-Azîm el-Münziri,

Ebu'l-Kasem Abdurrahman İbn Mende,

b- Seyahatname (rîhle) türü tarih kitaplar

Müteahhir âlimlerden bazıları tarih telif eden âlimleri kısaca şu şekilde sınıflandırmışlardır:

İkinci yüzyılda el-Leys, ondan önce İbn Sa'd'ın *et-Tabakât'*ı,

Üçüncü yüzyılda Ahmed b. Hanbel veya eş-Şeyhân (Buhari ve Müslim) ve en-Nesâî,

Dördüncü yüzyılda *et-Taberî* ve İbn Â'dî,

Beşinci yüzyılda el-Hatib ve eş-Şeyh Ebû İshâk eş-Şirâzi,

Altıncı yüzyılda İbn Asâkir ve İbnü'l-Cevzî,

Yedinci yüzyılda İbn Halikan ve el-Münziri,

Sekizinci yüzyılda el-Mizzî ve ez-Zehebî,

Dokuzuncu yüzyılda İbn Hacer, el-Aynî vb. gibi pek çok ilim adamı.

Rihle/seyahatname alanında yazan âlimler ise;

Ebu'l-Huseyn Muhammed b. Ahmed b. Cubeyr el-Kenenî ve Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer b. Ruşeyd'i sayabiliriz.

Sehâvî, eserinin sonunda *el-Mütekellimûne fi'r-ricâl* başlığı altında hicri birinci asırdan dokuzuncu asra kadar geçen surede rical hakkında değerlendirme yapan ve fikir ileri süren 209 hadis münekkidini ele almıştır. Bu bölüm *el-Mütekellimûne fi'r-ricâl* adıyla Abdülfettâh Ebû Gudde tarafından *Erba'u resâil fi 'ulûmi'l-hadis* içinde neşredilmiştir.

Sehâvî'nin bu bölümde ele aldığı cerh ve ta'dil âlimleri bunlardan ibaret değildir. Kendisinin de işaret ettiği gibi¹⁶⁶ bu bölümü kapsamlı bir çalışma olarak değil, muhtasar bir tanıtım için ele almıştır.

¹⁶⁶ Sehâvî, *el-İlân*, s. 16.

SONUÇ

Bu çalışma İslâm dünyasının yetiştirdiği velud müelliflerden biri olan es-Sehâvî'nin “*el-Îlân bi' t-tevbih limen zemme ehle't-tarih*” adlı tarih usûlüne ve savunmasına dair eserinin tahlilini konu edinmiştir. Oldukça zengin kaynaklardan yararlanan ve tarih alanında derin bir ihtisasa sahip olan Sehâvî, hadis ve tarih ilimlerindeki birikimini *el-Îlân'ı* kaleme alırken büyük bir maharetle kullanmıştır.

Sehâvî'yi önemli kılan güzel bir tarih savunusu yapması ve İslâm tarihçiliğinin tarihini ayrıntılı bir şekilde ele alamaya çalışmasıdır. Sehâvî, tarih çalışmalarının bir yöntem çerçevesinde yapılması gerektiğini özellikle belirtir ve tarihin yararı konusunda sıraladığı mantikî gerçekler silsilesinden sonra “öyleyse hiç kimse tarihten müstağni kalmaz” şeklinde bir sonuç çıkarır.

Sehâvî, tarihi bilimsel ve sosyal araştırmalarda merkezi bir konuma sahip olduğunu dile getirir.

Sehâvî, *el-Îlân'da* tarihi bir hadisçinin bakış açısıyla ve hadislerin sıhhatini tespit etmek maksadıyla da irdeler. Ona göre, hadis îlmi ne kadar gerekli ve önemliyse bizi ona götüren ve itimat etmemizi sağlayan, tarih ilmi de o kadar gerekli ve önemlidir.

Tarihte doğruyu yanlıştan ayırt etmeyi ifade eden tarih tenkidi konusunda, Sehavi, sened tenkidinin yanı sıra metin tenkidinin yapılması gerektiğini belirtmiştir. O, tarihî haberler konusunda gerçeğe bağlı kalınması gerektiğini dinî ve ahlakî delillerle de anlatmaya çalışmıştır.

Netice itibarıyla Sehâvî' *el-Îlân* da tarih usûlü meselelerini ana hatlarıyla ortaya koymaya çalışmış, tarihi eleştirenlere cevap vermiş, tespit edebildiği tarih eserlerini ve tarihçileri saymış, kapsamlı olmamakla beraber cerh ve ta' dil âlimlerini de ele almıştır.

Eser bilgi bakımından zengindir ve kendi alanında büyük bir boşluğu doldurmaktadır.

KAYNAKÇA

Abdülhamid, İrfan, "Eş'arî"md., *DİA*, XI.

Akkaya, M. Şükrü, *Tarih Metodu Felsefesi*, Ankara 1938.

Aşur, Said Abdülfettah, *el-Asuru'l-Memâlik fi Mısır ve's-Şam*, Kahire 1976.

Ayderûsî, Muhyiddin Abdulkadir, *Târihu'n-nuri's-sâfir an ahbâri'l-karni'l-âşir*, Beyrut ts.

Aydınlı, Abdullah, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, İstanbul 2009.

Barthold, W., *İslam medeniyeti tarihi*, çeviri izah ve düzeltme: Fuad Köprülü, Ankara 1973.

Baykara, Tuncer, *Tarih Araştırma ve Yazma Metodu*, İzmir 1999.

Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir usûlü*, Ankara 2004.

Cevherî, Ebû Nasr İsmail b. Hammâd (v. 400/1009), *Tâcü'l-lüğa ve's-sihahi'l-Arabiye*, thk. Ahmed Abdulğafûr Attar, II.baskı 1982.

Ekinci, M. Salih, *Ashab-ı Kiram Etrafındaki Şüpheler*, İstanbul 1986.

Fîrûzâbâdi, Mecdüddin Muhamed b. Ya'kub (729-817/1329-1415), *el-Kâmusü'l-muhit*, Beyrut 1994.

Gazâlî, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed et-Tusi eş-Şafîî, *İhya'u ulumi'd-Din*, Beyrut 2004.

Güneş, Kadir, *Arapça-Türkçe Sözlük*, İstanbul 2010

Hâllaf, Abdulvehap, *İlmu usul'l-Fıkıh*, Eda Neşriyat, İstanbul 1991.

Harîzmî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Yusuf, (v.387/997), *Mefâtihu'l-ulum*, Mısır ts.

İbn Abdilber, *Camiü'beyani'l-ilm*, Kahire ts.

İbn Hacer el-Askalânî, Şihâbüddîn Ahmed b. Ali, *Tehzîbu't-tehzi*b, Haydarâbâd1925;

_____, *Fethü'l-bârî bi şerhi sahihi'l-Buhârî*, thk. Abdülaziz b. Abdullah b. Bâz, Suudi Arabistan ts.

İbn Hişam, (v. 218/833), *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sika, İbrahim el-Ebyarî, Abdulhafiz Şelebî, Mısır1936.

İbn İshak, (85-151/704-768), *es-Sire: kitabü'l kübtede' ve'l-meb'as ve'l-megâzî*, thk. M. Hamidullah, Konya 1981.

İbn Kesir, Ebü'l-Fidâ İsmâîl b. Ömer, *el-bidâye ve'n-nihâye*, Beyrut 1966;

_____, *Tefsirü'l-Kur'ni'l-âzim*, Dar Taybe, Riyad 2007.

İbn Manzûr, *Lisânu'l- Arabi'l-muhit*, Dâr-u Lisâni'l-Arab, Beyrut ts.

İbnü'l-Esir, İzeddin Ali b. Muhamed eş-Şeybânî el-Cezeri (v. 630), *el-Kâmil fi't-tarih*, thk. Carolus Johannes Tornberg, Beyrut 1982.

İbnü'n-Nedim, Ebu'l- Ferec Muhammed b. Ebi Ya'kûb İshak b. Muhammed (v. 383), *el-Fihrist*, Beyrut ts., Dâru'l-Ma'ri'fe.

Kâfiyeci, Muhammed b.Süleyman b.Sa'd b.Mes'ûd el-Hanefî, *Muhtasar fî ilmi't-Tarih*, thk. Muhamed Kemaleddin İzeddin, Beyrut 1990.

Kastallânî, *İrşâdü's-sârî li şerh sahihi'l-Buhârî*, Taş baskı.

Katip, Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, Maarif Matbası 1941.

Koçyiğit, Talat, *Hadis Usulü*, Ankara, 2004.

Kopraman, KazîmYaşar, "Baybars II" md., *DİA*, İstanbul 1992, IV,224;

_____, "Bahriyye" md., *DİA*, İstanbul 1994, IV,512;

_____, "Burciyye" md. *DİA*, İstanbul 1992,VI,419-420.

Mansur, Ali Nasif, *et-Tac el-cami' li usuli ehadisi'r-Resul*, İstanbul 1981.

Mekrem, Abdul'âli Sâlim, *Celalüddin es-Sûyûtî ve eseruhu fi'd-dirâsâ'l-lugaviyye*, Müessesü'r-risale, Beyrut 1989.

Meşhur b. Hasan al Selman ve Ahmed eş-Şukayrât, *Mûellefatu's-Sehâvî*, Beyrut 1419.

Müslim, İbn Haccâc el-Kuşeyri, *el-Câmi'u's-sahîh*, Mısır 1955.

Nev'î, Efendi, *İlimlerin Özü: Netâyicü'l-fünûn*, Çev.Ömer Tolgay, İstanbul 1995.

Sehâvî, Şemseddin Muhammed b. Abdurrahman, *el-Îlân bi't-tevbîh limen zemme'ehle't-tarîh*, Beyrut 1986;

_____, *ed-Dav'u'l-Lâmî li ehli'l-karni't-tasi'*, nşr. Hüsamedin el-Kudsi, Kahire, 1936;

_____, *el-Cevahir ve'd-durer fi tercemeti şeyhi'l-İslâmi İbn Hacer*, nşr. Hamid Abdülmecid - Taha el-Zeyni, Kahire 1986;

_____, *el-Kavlu'l-bedi'fi's-salâti ale'l-Habîbi's-Şefi'*, Beyrut 1407/1987.

Sûyûtî, Celalüddin Abdurahman b. Ebu Bekr, *Nazmu'l-İkyân*, nşr. Filip Hitti, Beyrut ts.;

_____, *eş-Şemârîh fi 'İlmi't-târîh*, thk. Muhammed b. İbrahim eş-Şeybânî, Kuvet ts., Dârü's-Selefiyye baskısı.

_____, *Tedribu'r-râvî fi şerhi takribi'n-Nevevi*, Mısır 1959.

Sübkî, Tâcüdîn Ebî Nasr Abdülveahb b. Takiyyüddîn Ali, *Kâide fi'l-cerh ve't-ta'dîl ve kâide fi'l-muerihîn*, thk. Abdülfettâh Ebû Gudde, Kahire 1978.

Sülemi, Muhammed b. Samil, *Menhecü kitabeti't-tarih'l-islami*, Mekke 1998.

Şâmî, Şemseddin Ebû Abdullah Muhammed b. Yusuf es-Sâlihi (942/1536), *Subûlü'l-Hüdâ ve'r-Reşâd fi Sîreti Hayri'l-İbâd*, thk. Adil Ahmet Abdü'l-Mevcûd-Ali Muhammed Meûz, Beyrut, 1414/1993.

Şengül, İdris, "Kıssa" md. *DİA*, XXV,498-501;

-----“Kur’an kıssalarının tarihi değeri”, *Diyanet İşleri Başkanlığı İlmî dergi*, cilt: 32
sayı: 4, Ekim-Kasım-Aralık, s. 63-91.

Şeşen, Ramazan, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul 1998.

Şevkânî, Muhammed b. Ali, *el-Bedru’tâlî’bi mehâsini men ba’de’l-karnî’s-sâbi*, Beyrut
ts.

Şulul, Kasım, *İlk kaynaklara Göre Hazreti Peygamber Devri Kronolojisi(tahlil ve teknik)*,
İstanbul 2011 3. baskı;

_____, *Kafiyeci’de Tarih Usûlü*, İstanbul 2011, 2. baskı;

_____, *İslâm Düşüncesinde Tariî Tasavvuru ve Usûlü*, İstanbul 2008.

Taberî, (v. 310/923), *Tarihü’l-Ümem ve’l-mülûk*, Beyrut 1987.

Taşköprülüzâde, Ahmed efendi, *Mevzûâtü’l-ulum*, çev. Kemaleddin Muhammed,
İstanbul 1313.

Tez, Zeki, *Ortaçağ İslam dünyasında Bilim ve Teknik*, Diyarbakır 1991.

Tomar, Cengiz, “Sehâvî” md., *DİA*, XXXVI.

Uludağ, Süleyman, “Âlem” md. *DİA*, II.

Yavuz, Yûsuf Şevki, “Ahval” md. *DİA*, İstanbul 1989, II, 190-192.

Yiğit, İsmail, “Memlükler” md., *DİA*, XXIX.

Zehebî, el-Hafız Şemseddîn, *Siyeru â’lâmi’n-nübele*, Müessesetü’r-Risale, Beyrut ts.

ÖZET

“Şemseddin Muhammed b. Abdirrahman es-Sehâvî'nin (v.902/1496) hayatı, eserleri ve tarih savunmasına dair el-İ'lan bi't-Tevbih limen Zemme't-Tarih adlı eseri” konulu çalışmamız, giriş ve iki bölümden meydana gelmektedir. Çalışmamızda öncelikle içindekiler kısmı yer almakta daha sonra çalışma süresince kullanılmış kısaltmaların açıklandığı sayfa bulunmakta ve müteakiben bir önsöz yer almaktadır. Daha sonra giriş ve bölümler yer almakta, en sonda ise sonuç yazısı ve kaynakça yer almaktadır.

Giriş kısmında, Sehâvî'nin yaşadığı dönemde siyasi ve kültürel çevre, kendisine intikal eden tarih anlayışı, Sehâvî'nin hayatı, eserlerinin listesi ve *el-İ'lan bi't-tevbih limen zemme't-tarih*'in benzer eserlerle mukayesesi ele alındı.

Birinci bölümde, Sehâvî'nin tarih usûlü ile ilgili görüşleri incelenmeye çalışıldı ve tarihi eleştirenlere verdiği cevaplar ele alındı.

İkinci bölümde ise Sehâvî'nin tarih meseleleri ve kaynakları ile ilgili tespitleri ele alındı.

Kaynakça kısmında çalışma boyunca istifade edilen kaynaklar, müellifleri, varsa neşredenleri, neşir yerleri ve tarihleri belirtmek suretiyle zikredilmiştir.

Anahtar kelimeler: Sehâvî, el-İ'lan bi't-tevbih, Tarih, Tarih usûlü, Tarih savunusu, Tarih tenkidi, Siyer.

ABSTRACT

Our thesis titled, “**Shams al-Din Muhammad ibn `Abd al-Rahman al-Sakhawi’s (d. 902/1496) life, works and his book about defense of history el-’lan bi’t-tevbih limen zemme’t-tarih**” and composed an introduction and two chapters. Primarily, the contents of this study are located after the page which introduces the abbreviations used throughout the study. Subsequently there are a preface, introduction and chapters. At the end of the thesis a conclusion and bibliography are presented.

In the introduction; political and cultural environment in the time of al-Sakhawi; conception of history that gets to him; al-Sakhawi’s life and comparison’s his work *el-’lan bi’t-tevbih limen zemme’t-tarih* with similar works, were discussed.

In the first chapter; al-Sakhawi’s opinions about history methods were analyzed and his answers to people whom critics history were discussed.

In the second chapter; al-Sakhawi’s determinations about issue and sources of history were discussed.

Bibliography section, which are benefit from the resources authors, publishers, if any, release locations, release dates, is described during the study.

Key words: Sakhawi, el-’lan bi’t-tevbih, History, History of methods, Defense of history, Criticisms of history, Siyer.